

Војно

ДЕЛО

YU ISSN 0042-8426 □ UDK 355/359

2-3

2002

ГЕНЕРАЛШТАБ ВОЈСКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 2-3/2002. ГОДИНА LIV март – јун *Излази двомесечно*

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

ДИРЕКТОР

Славољуб ЈОВАНЧИЋ, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др *Миле* БЈЕЛАЈАЦ; мр *Милутин* ЦУПАРА, пуковник; др *Александар* ИГЊАТОВИЋ, генерал-мајор (заменик председника); др *Душан* ЈАЊИЋ; др *Зоран* КИЛИБАРДА, пуковник; *Бранко* КРГА, генерал-потпуковник (председник); проф. др *Борђе* РАДОЈЕВИЋ, пуковник; *Радосав* РАДОВАНОВИЋ, генерал-мајор; проф. др *Предраг* СИМИЋ; проф. др *Душан* СТАЈИЋ, контраадмирал; мр *Миле* СТОЈКОВИЋ, пуковник; др *Јован* ТЕОКАРЕВИЋ; проф. др *Биљана* ТРЕБЈЕШАНИН; др *Михајло* БАСАРА, пуковник (секретар).

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

др *Михајло* БАСАРА, пуковник

Уредник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 * Главни и одговорни уредник: 681-565, војни 23-504; технички секретар 642-653 * Претплата: 3612-506 * Пошт. фах 692 * Жиро-рачун РЦ СМО ВЈ „Топчидер“ 40818-637-9-6319 за ВИЗ шифра 963 * Цена броја 180,00 динара, за иностранство 8 УСД

Безбедност и одбрана

Небојша Павковић, генерал-пуковник	Војни аспекти укључивања Савезне Републике Југославије у Програм „Партнерство за мир“	9
Проф. др Предраг Симић	Оружане снаге у демократском друштву	56
Мр Миле Стојковић, пуковник	Политика одбране Савезне Републике Југославије	69
Проф. др Драган Јовашевић	Појам и карактеристике кривичног дела геноцида	80
Проф. др Милан Милошевић	Реформе безбедносно-обавештајног система Републике Хрватске	93

Ратна вештина и војна наука

Проф. др Драгутин Јовановић, пуковник	Железнички саобраћај у војној логистици	115
Мр Милутин Цупара, пуковник	Логичке методе у поступку одлучивања	135
Др Новак А. Поповић	Методологија креирања односа с јавношћу и јавног лика Војске	151
Проф. др Хасан Ханић и Ненад Даниловић	Део резултата компаративне анализе истраживања о Војсци Југославије	161
Мр Раде Славковић, потпуковник	Однос нападних и одбрамбених дејстава	179

Погледи

Др Слободан Б. Микић, генерал-мајор у пензији	Масовни ватрени удари као начин стратегијских дејстава	196
Проф. др Момчило Сакан, пуковник	Дефинисање стратегије	215
Проф. др Стеван Ђорђевић	Ратна штета и људске жртве и права у вези с агресијом држава Северноатлантског пакта на Савезну Републику Југославију	231

Прикази

Др Миле Бјелајац	Судбина партијске војске	264
------------------	--------------------------------	-----

CONTENTS

Security and defense

Colonel General Nebojša Pavković	Military aspects of the Federal Republic of Yugoslavia's joining the Partnership for Peace	9
Predrag Simić Ph. D., Prof.	Armer forced in a democratic society	56
Colonel Mile Stojković, M.A.	Defense policy of the Federal Republic of Yugoslavia	69
Dragan Jovašević Ph. D., Prof.	The notion and characteristics of the crime of genocide	80
Milan Milošević Ph. D., Prof.	Reforms of the security-intelligence system of the Republic of Croatia	93

Art of war and military science

Colonel Dragutin Jovanović, Ph. D., Prof.	Railway traffic in military logistics	115
Colonel Milutin Cupara, M.A.	Logical methods in the decision-making process	135
Novak A. Popović, Ph. D.	The methodology of designing public relations and the public image of the military	151
Hasan Hanić, Ph. D., Prof., and Nenad Danilović	A part of the comparative analysis findings of research on the Yugoslav Army	161
Lt. Colonel Rade Slavković, M.A.	Correlation of offensive and defensive operations	179

Views

Major General Slobodan B. Mikić, Ph. D., (Ret.)	Massive fire strikes as forms of strategic operations	196
Colonel Momčilo Sakan, Ph. D., Prof.	Defining the strategy	215
Stevan Đorđević, Ph. D., Prof.	War damage and human casualties, and the rights pertinent to the NATO aggression against the Federal Republic of Yugoslavia	231

Reviews

Mile Bjelajac, Ph. D.	M. Hadžić: Fate of a party military	246
-----------------------	---	-----

SOMMAIRE

Sécurité et défense

Nebojsa Pavkovic, Général de Corps d'Armée	Aspects militaires de l'entrée de la RSY dans le programme „Partenariat pour la paix“	9
Prof. dr. Predrag Simic	Forces armées dans une société démocratique	56
Mr. Mile Stojkovic, Colonel	Politique de défense de la République fédérale de Yougoslavie	69
Prof. dr Dragan Jovasevic	Notion et caractéristiques de l'acte criminel de génocide	80
Prof. dr Milan Milosevic	Réformes du système de renseignement et de sécurité de la République de Croatie	93

Art de guerre et science militaire

Prof. dr Dragutin Jovanovic, Colonel	Chemin de fer dans la logistique militaire	115
Mr Milutin Cupara, Colonel	Méthode logiques dans le processus de prise de décision	135
Dr Novak A. Popovic,	Méthodologie de création des relations publiques dans l'image de marque de l'armée	151
Prof. dr Hasan Hanic et Nenad Danilovic	Partie des résultats de l'analyse comparative des recherches concernant l'Armée de Yougoslavie	161
Mr Rade Slavkovic, Lieutenant-Colonel	Rapport entre actions offensives et actions défensives	179

Points de vue

Dr Slobodan D. Mikic, Général de brigade en retraite	Frappes de feux massives comme une forme des actions stratégiques	196
Prof. dr Momcilo Sakan, Colonel	Définition de la stratégie	215
Prof. dr Stevan Djordjevid,	Dégât de guerre et victimes humaines et leurs droits concernant l'agression de l'OTAN contre la République Fédérale de Yougoslavie	231

Compte rendu

Dr Mile Bjelajac	Le sort de l'armée idéologique	246
------------------	--------------------------------------	-----

INHALT

Sicherheit und Verteidigung

Generaloberst Nebojša Pavković	Die Militäraspekte des Beitritts der BR Jugoslawien dem Programm „Partnerschaft für Frieden“	9
Prof. Dr. Predrag Simić	Die Streitkräfte in der demokratischen Gesellschaft	56
Oberst M. A. Mile Stojković	Die Verteidigungspolitik der Bundesrepublik Jugoslawien	69
Prof. Dr. Dragan Jovašević	Der Begriff und die Charakteristiken der Straftat des Völkermords	80
Prof. Dr. Milan Milošević	Die Reformen des Systems der Sicherheits- und Nachrichtendienste der Republik Kroatien	93

Kriegskunst und Militärwissenschaft

Oberst Prof. Dr. Dragutin Jovanović	Der Eisenbahnverkehr in der Militärlogistik	115
Oberst M. A. Milutin Cupara	Die logischen Methoden im Prozeß der Entscheidung	135
Dr. Novak A. Popović	Die Methodologie der Gestaltung der Öffentlichkeitsarbeit und des Images in der Armee	151
Prof. Dr. Hasan Hanić, und Nenad Danilović	Ein Teil der Ergebnisse der Vergleichsanalyse der Forschungen der Armee Jugoslawiens	161
Oberstleutnant M. A. Rade Slavković	Das Verhältnis zwischen den Angriiffs- und Verteidigungshandlungen	179

Ansichten

Generalmajor i. R. Dr. Slobodan B. Mikić	Die Massivfeuerstöße als eine Form der strategischen Handlungen	196
Oberst Prof. Dr. Momčilo Sakan	Das Definieren der Strategie	215
Prof. Prof. Dr. Stevan Đorđević	Kriegsschaden, Menschenopfer und Rechte im Hinblick auf die Aggression der NATO gegen die Bundesrepublik Jugoslawien	231

Besprechungen

Dr. Mile Bjelajac	„Das Schicksal einer Parteiarmee“	246
-------------------	---	-----

САДЕРЖАНИЕ

Безопасность и оборона

Небойша Павкович, генерал полковник	Военные аспекты вступления СРЮ Программу „Партнерство во имя мира“.....	9
Проф. д-р Предраг Симич	Вооруженные силы в демократи- ческом обществе	56
Канд. наук Миле Стойкович, полковник	Политика обороны Союзной Респу- блики Югославии	69
Проф. д-р Драган Йовашевич	Понятие и характеристики угловой части геноцида	80
Проф. д-р Милан Милошевич	Реформы системы безопасности и разведки Республики Хорватии	93

Военное искусство и военная наука

Проф. д-р Драгутин Йовановић, полковник	Железнодорожный транспорт в воен- ном тыловом обеспечении	115
Канд. наук Милутин Цупара, полковник	Логические методы в процессе при- нятия решения	135
Д-р Новак А. Попович	Методология создания отношений с общественностью и обще- ственного облика войска	151
Проф. д-р Хасан Ханич и Ненад Данилович	Часть результатов сравнительного анализа исследований о Войске Юго- славии	161
Канд. наук Раде Славкович, подполковник	Взаимоотношение наступательных и оборонительных действий	179

Взгляды

Д-р Слободан Б. Микич, генерал-майор в отставке	Массовые огневые удары как способ стратегических действий	196
Д-р Момчило Сакан, полковник	Определение стратегии	215
Проф. д-р Стеван Джорджевич	Военный ущерб и человеческие жер- твы и права, связанные с агрессией Северноатлантического пакта на Союзную Республику Югославию	231

Обзоры новых книг

Д-р Миле Бьеляц	Судьба партийного войска	246
-----------------	--------------------------------	-----

Војни аспекти укључивања Савезне Републике Југославије у Програм „Партнерство за мир“

УДК: 327.5 : 355.019](4 : 497.1)

Небојша Павковић, генерал-пуковник

У чланку су свестрано и детаљно анализирани војни аспекти укључивања Савезне Републике Југославије у Програм „Партнерство за мир“ и објашњена процедура за приступање Програму. Посебна пажња посвећена је искуствима суседних земаља (Румунија, Бугарска, Македонија, Албанија и Хрватска), које су постале његове чланице.

Аутор је указао на изведене организацијско-формацијске промене и прилагођавање система за оспособљавање кадра у Војсци Југославије и нагласио потребу наше војске за средствима савременог наоружања и војне опреме према стандардима Северноатлантског пакта. Све те мере су у функцији бржег и лакшег прикључивања Војске Југославије Програму „Партнерство за мир“. Аутор указује и на значај кооперативног развоја и производње наоружања и војне опреме као основног опредељења Војске у заснивању партнерске сарадње.

Осим анализе војних издатака неких земаља, у чланку је указано на проблеме у финансирању Војске Југославије у последњој деценији. Тежишно су разматрани стање и проблеми у обезбеђивању најнеопходнијих потреба, укључујући и ванредне задатке који, због новчане необезбеђености у текућој години, делују ограничавајуће на укупан живот и рад јединица и установа. На крају, као илустрација неповољног финансирања Војске, у табелама и на графиконима приказани су подаци о војним буџетима земаља у окружењу којима се потврђују ауторови закључци о наведеним проблемима.

Програм „Партнерство за мир“ представља безбедносни сегмент укупног укључивања Савезне Републике Југославије у европске структуре. Наиме, економске и политичке интеграције у које СРЈ жели да се укључи и у којима се сасвим или делимично већ налази не могу да се остваре без безбедносне димензије интеграционих процеса у Југоисточној Европи.

Искључивањем из процеса уједињења старог континента, простор Југоисточне Европе могао би да буде попреште националних антагонизама, што не би могло остати без последица по безбедност Европе. Стога је нужно да и наша земља нађе место у новој безбедносној структури региона, и то на основу реалног приступа независности и безбедности, првенствено ослобађањем од ранијих идеолошких предрасуда и уверења.

Укључивање Савезне Републике Југославије у Програм „Партнерство за мир“ као незаобилазна реалност

У разматрању питања избора савезништва свака земља, па и СРЈ, треба да пође од става да се трајна стабилност друштва не може остваривати на основу аутаркичног развоја, нити политике супротстављања спољном окружењу. Мора се уважити логика јачања процеса интеграције, јер се само на основу интеграције земље у међународне организације и асоцијације може задобити политичка, војна и друга подршка иностранства која је, истина, недовољна за земљу која очекује помоћ. По правилу, сви видови међународне подршке и помоћи било којој земљи најчешће су узрочно-последични. Економска помоћ се често ограничава и условљава уласком у одговарајуће међународне политичке организације, ниво и ефикасност спољних гаранција безбедности умногоме зависе од избора система заштите сваке земље итд. Чињеница је, ипак, да земљама обухваћеним системом колективне безбедности, под окриљем Уједињених нација, у досадашњем периоду није гарантована безбедност. Насупрот томе, безбедност било које земље чланице НАТО-а – од формирања Савеза до сада – није довођена у питање.

Једна од приоритетних функција НАТО-а јесте контрола криза, при чему се у коришћењу механизма међународних организација прво активира НАТО, а затим ОЕБС или ЕУ и Организација уједињених нација. Регулисање криза је у непосредној вези са проширењем зоне одговорности Савеза. Значајна новина у оквиру нове стратегије јесте шири приступ безбедности заснован, осим на колективној одбрани, на дијалогу и сарадњи. Северноатлантски пакт је развио механизме за успостављање војних и политичких веза са земљама источне и средње Европе. На тај начин се реализује стратегијско опредељење Запада о изградњи колективног система безбедности на простору од Атлантика до Урала. Његово остварење је започето кроз Северноатлантски савет за сарадњу а настављено кроз Програм „Партнерство за мир“.

Суштина Програма „Партнерство за мир“ јесте продубљивање политичких и војних веза између НАТО-а и земаља које су приступи-

ле Програму.¹ Према најновијем стратегијском концепту НАТО-а, усвојеном на састанку шефова држава или влада земаља чланица у Вашингтону априла 1999, јачање Програма „Партнерство за мир“, односно повећање његове оперативности, остало је у функцији проширења НАТО-а (заједно са специјалним односима са Русијом и Украјином), али и својеврсне припреме за флексибилније одговоре на савремене изазове на међународном плану.

До сада је Програму „Партнерство за мир“ приступило 27 земаља (односно све европске земље, осим СР Југославије и Босне и Херцеговине), што са 19 чланица НАТО-а чини 46 земаља (приближно броју земаља чланица ОЕБС-а). Другим речима, СР Југославија је окружена земљама које су приступиле „Партнерству за мир“ (Румунија, Бугарска, Македонија, Албанија и Хрватска), док је Мађарска чланица Северноатлантског савеза. Чланице „Партнерства за мир“ су и неке традиционално неутралне земље, као што су Швајцарска и Шведска, а посебно је интересантна одлука Русије и њен пријем у тај програм у јуну 1994. године.

„Партнерство за мир“ – у чију основу није случајно уграђен појам „партнер“, а не „савезник“ – поставља свакој земљи чланици бројне обавезе у току процедуре пријема и имплементације Програма. При томе, значајно је да свака земља индивидуално приступа Програму, нудећи и прихватајући оно што може и жели, уз могућност специфичних захтева од стране Северноатлантског савеза. Процедура приступања Програму заснована је на три документа:

- a) Оквирном документу „Партнерства за мир“ (*The Partnership for peace Framework Document*);
- b) документу о презентацији (*Presentation Document*);
- c) индивидуалном програму партнерства (*Individual Partnership Programme*).

Оквирни документ „Партнерства за мир“

Сваки учесник појединачно потписује Оквирни документ „Партнерства за мир“, што чини прву фазу процедуре приступања Програму. Како је наглашено у т. 2. тог документа, партнерство је установљено „... као израз заједничког убеђења да стабилност и сигурност северноатлантске регије могу да буду остварени само путем сарадње и заједничке акције“. Такође, наглашено је да су његов основ „... заштита и унапређење основних слобода, правде и мира путем демократије као заједничких вредности“. При томе, земље које приступају Партнерству „... потврђују сопствену одлучност да у доброј мери испуњавају обавезе према Повељи ОУН, као и начелима Универзалне

¹ Иницијатива НАТО-а за Програм „Партнерство за мир“ покренута је на самиту НАТО-а одржаном 10. и 11. јануара 1994. у Бриселу.

декларације о људским правима, посебно да се уздрже од претњи употребе силе против територијалног интегритета, као и политичке независности било које државе, да поштују постојеће границе и да спорове решавају на миран начин“. Истовремено, те земље потврђују прихватање Завршног акта из Хелсинкија и свих осталих докумената ОЕБС-а, као и обавезе у вези с разоружањем и контролом оружја.

У Оквирном документу Програма „Партнерство за мир“ не помиње се пријем у чланство, али званичници НАТО-а редовно наглашавају да је активност у Програму значајна приликом разматрања пријема неке земље у НАТО, као и да ће НАТО, заједно са другим државама потписницама Оквирног документа сарађивати у испуњењу следећих циљева:

- олакшавању јавности рада у планирању националне одбране и процесу доношења буџета;

- обезбеђењу демократске контроле над одбрамбеним снагама;

- спремности да се, у складу с уставним претпоставкама, учествује у операцијама на основу овлашћења ОУН или ОЕБС-а;

- развоју војних односа с НАТО-ом ради заједничког планирања обуке и вежби, односно јачања њихове способности за извођење мировних мисија и хуманитарних операција;

- дугорочном развоју снага које ће моћи ефикасно да делују са чланицама Северноатлантског савеза.

Документ о презентацији

Конкретну билатералну војну сарадњу с НАТО-ом предлаже свака земља потписница Оквирног документа у посебном документу, тзв. документу о презентацији (друга фаза), који служи за израду индивидуалног програма партнерства. Такав приступ Програму објективно омогућава заинтересованим земљама укључивање према сопственим економским могућностима и војним потенцијалима, а НАТО-у омогућава балансирање у вези с пријемом у чланство и још чвршће везивање за Савез земаља потписница.

У документу о презентацији сваки партнер назначавача обим, динамику и ниво на којем жели да се укључи у процес сарадње с НАТО-ом (на пример, у вези са заједничким планирањем, обуком, заједничким вежбама итд.), односно дефинише поступке које ће предузети ради остваривања политичких циљева партнерства, и наводи средства и инфраструктуру које може да уступи за потребе Програма „Партнерство за мир“. Тај документ партнери могу, уколико желе, да сачине уз помоћ компетентних органа Северноатлантског савеза.

Индивидуални програм партнерства

Тај програм партнерства (трећа фаза) наставља се на претходни документ, као на полазну основу. У њему се прецизирају односи и

обавезе према НАТО-у сваке земље потписнице. Индивидуалне програме финансирају земље потписнице, а њихов садржај треба да омогући ангажовање оружаних снага партнера у заједничким операцијама подршке миру, односно операцијама одговора на кризу. Другим речима, индивидуални програм се односи на заједничку обуку, вежбе и моделовање оружаних снага према стандардима Северноатлантског савеза. При томе, за Савез је веома значајна материјална, техничка и организацијско-формацијска усклађеност ОС земаља чланица „Партнерства за мир“ са западним војним стандардима најмање из два разлога: *прво*, ради формирања здружених снага посебне намене и, *друго*, ради освајања нових тржишта за западни, првенствено амерички, војноиндустријски комплекс. Наиме, више од 30.000 америчких предузећа зависи искључиво од војних уговора, док 150.000 предузећа зависи од рада према војним уговорима. Осим тога, више од 40 одсто светске трговине оружјем отпада на Сједињене Америчке Државе.

У припреми индивидуалног програма партнерства, земље потписнице могу, уз сопствено финансирање и у сагласности са Савезом, да успоставе властите бирое за везу са Штабом НАТО-а у Бриселу. Земље потписнице прихватају и следеће:

- учешће на вежбама НАТО-а,
- финансирање свог учешћа у активностима „Партнерства за мир“,
- могућност упућивања сталних представника за везу у посебно одељење за координацију Програма у Монсу (Белгија),
- размену информација о одбрамбеном планирању и буџетском процесу, ради транспарентности, као и демократску контролу оружаних снага.

У основним документима „Партнерства за мир“ предвиђена је обавеза НАТО-а да консултује сваку активну учесницу Програма, у случају да види директну претњу по свој територијални интегритет, политичку независност или безбедност.

Стварни карактер Програма „Партнерство за мир“ најбоље се може разумети на основу анализе активности у оквиру обавеза које се прихватају приступањем у тај програм и искустава наших суседа.

Поред бројних специфичности и разлика, на основу досадашњег искуства, заједничке карактеристике земаља чланица Програма јесу:

1) Све суседне земље, истовремено с приступањем „Партнерству за мир“, навеле су као главни национални циљ учлањење у НАТО и Европску унију (ЕУ).

2) Одбрана земље, као једна од најважнијих функција сваке државе, не разматра се као самосталан чин, или у савезништву са неком силом, већ искључиво у оквиру коалиције, односно у оквиру северноатлантске интеграције.

3) Приликом дефинисања нормативних докумената који имају национални значај полази се од прихваћених принципа и оцена извора угрожавања безбедности (етнички, верски, тероризам, и други).

4) У потпуности су прихваћена демократска начела цивилне контроле оружаних снага (ОС) и транспарентности војних доктрина, планирања војних буџета и опремања наоружањем и војном опремом (НВО).

5) Систем одбране обухвата углавном три компоненте: војску, неку врсту територијалне одбране и полицију. У саставу војске налазе се најчешће три елемента: снаге за брзо реаговање, главне одбрамбене снаге и снаге подршке, уз редовно одвајање дела снага за мировне операције. Нови вид организације чине заједничке јединице: бригада Југоисточне Европе, мађарско-румунски батаљон итд.

6) Организација министарства одбране и генералштаба је уједначена. У свим земљама чланицама МО претпостављено је здруженом генералштабу (ЗГШ), уз постојање ГШ видова. У свим МО и ГШ земаља чланица „Партнерства за мир“ налазе се саветници – представници из водећих земаља НАТО-а. Истовремено, у Бриселу и регионалним командама налазе се, стално или повремено, представници тих земаља.

7) Организацијско-формацијска структура решења оперативних и тактичких јединица у завршној је фази уједначавања, тако да ће јединице ОС свих земаља ускоро имати исти састав и попуњеност, али ће остати разлике у наоружању и војној опреми.

8) Значајне промене су уведене и у вежбове активности. Вежбе имају коалициони карактер – учествује од три до десет земаља, њихови садржаји су из оквира мировних операција, за командовање се користи енглески језик, а употреба јединица је усклађена с начелима Северноатлантског савеза.

9) У НВО и модернизацији ОС чланица „Партнерства за мир“ постоје многе разлике. Северноатлантски савез инсистира да се што пре уједначи опрема за командовање, контролу, комуникацију и обавештајне службе. Основна борбена средства (тенкови, артиљеријска оруђа, авиони и бродови) потичу из ранијег периода, а модернизоваће се и занављати искључиво на основу западне технологије.

10) Кадровска попуна највишег војног руководства обавља се на основу критеријума НАТО-а: знање енглеског језика, завршене западне војне школе, курсеви, семинари итд. Општа је карактеристика да је бројно стање ОС знатно смањено (у просеку више од 50 одсто).

Искуства из „Партнерства за мир“ земаља у окружењу Савезне Републике Југославије

а) *Румунија* је прва приступила потписивању Оквирног документа „Партнерства за мир“ (26. јануара 1994). После приступања том програму започела је свеобухватне политичке, економске, привредне, војно-безбедносне и правне реформе државе. Из оквира Процеса пла-

нирања и ревизије „Партнерства за мир“ (ПАРП), који представља главни елемент Програма у погледу оцењивања достигнуте интероперативности, Румунија је прихватила готово све интероперативне циљеве (захтеве) које је предложио НАТО, с тим што неке од њих није у потпуности остварила, углавном због буџетских ограничења.

Реализација циљева у оквиру ПАРП-а одвијала се у фазама:

– У *првој фази*, од 1995. до 1997. године, Румунија је делимично реализовала 18 интероперативних циљева од 19 циљева које је предложио Северноатлантски савез.

– У *другој фази*, од 1997. до 1999 (продужена до 2000. године), Румунија је преузела реализацију 44 циља (за ограничени број јединица и инфраструктуре, међу којима су приоритетне биле јединице за операције пружања подршке миру из снага за брзо реаговање). Три циља је испунила у потпуности, док су остали делимично реализовани (од 75 до 90 одсто).

Током 1998. године НАТО, ради повећања ефикасности и оперативности концепта партнерства и већег повезивања ПАРП-а са процесом за планирање снага НАТО-а, установио је нове процедуре ПАРП-а на основу којих су уведени циљеви партнерства као посебни елементи, који се планирају за шестогодишњи период. Румунија је 1999. године донела одлуку о реализацији 10 таквих циљева, који су се односили на снаге које се могу ставити на располагање за операције пружања подршке миру којима руководи Северноатлантски савез.

– У *трећој фази* реализације ПАРП-а започетој 2000. године, Румунија је преузела испуњавање 84 циља од 88 понуђених, и то: 26 циљева опште интероперативности ОС, 19 КоВ-а, 16 морнарице и 23 ратног ваздухопловства. Румунско министарство одбране је развило План реализације циљева 2001–2006. Планом су одређене структуре, одговорне за реализацију сваког захтева, које су развили детаљне програме њиховог испуњавања и трошкове. Такође, током 1999. године Румунија је са НАТО-ом израдила (прилагођени) Индивидуални програм за партнерство Румунија – НАТО, чији је циљ припрема Румуније за интеграцију у Северноатлантски савез.²

Опредељење Румуније да учествује у што већем броју активности „Партнерства за мир“ реализовано је учешћем на готово свим врстама вежби из програма НАТО/„Партнерство за мир“.³ Почев од 1994. године до 2001. године, Румунија је учествовала у 2.718 активности Програма, од којих су 150 биле војне вежбе из програма НА-

² Суштина прилагођеног индивидуалног програма за партнерство је детаљно и прецизно одређивање циљева, на основу потреба и ресурса, које Румунија треба годишње да реализује ради поступног приближавања стандардима и захтевима НАТО-а. Ти циљеви и задаци који из њих произилазе, планирају се у Годишњем националном програму припрема Румуније за улазак у Северноатлантски савез.

³ Спровођене су три врсте вежби: команди-штабова, јединица (свих видова и родова) и цивилно-војних структура.

ТО/„Партнерство за мир“, а 23 вежбе су изведене на румунској територији. Такође, Румунија је учествовала у три врсте мисија: операцијама подршке миру, потраге и спасавања и операцијама хуманитарне помоћи. Први пут су румунске ОС учествовале у мировној мисији под вођством НАТО-а 1995. године у Босни и Херцеговини. Током наредних година, поред учешћа у мировним мисијама под вођством међународне заједнице (укључујући и најновију мисију ИСАФ у Авганистану), Румунија све више учествује у операцијама наметања, подршке и очувања мира које предводи Северноатлантски савез. Очекује се да ће трошкови ангажовања у Авганистану достићи 370 милиона долара.

Највеће промене везане за Програм „Партнерство за мир“ односиле су се на реорганизацију и смањење бројног стања Румунске армије. Према најновијем плану и програму њене реорганизације за период 2002–2007. године, очекује се отпуштање већег броја официра и цивилних лица, док ће знатно мањи број војника бити позван на службу војног рока. Једна од мера је и смањење војног рока на 12 месеци. Међутим, смањење бројног стања ОС није утицало на смањење војног буџета (табела 1).

Табела 1

Упоредни преглед бројног стања Румунске армије и висине издвајања за војни буџет од 1995. до 2002. године

Година	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.
Б/с РА без МНО ⁴	235.000	225.000	212.000	192.400	167.100	140.000	138.400	планирано 136.000
Износ у милијардама амер. долара	-	0,646	0,972	0,950	0,895	1,00	1,080	1,042
% БНД	-	-	2,60	2,9	1,85	1,80	2,58	2,50
Издавање по војнику (амер. долари)	-	2.153	4.619	4.930	4.000	5.300	7.800	7.500

У румунским ОС изведене су значајне организацијско-формацијске промене. Прилагођене су стандардима НАТО-а и усвојене: *Војна доктрина*, *Војна стратегија* и доктрине видова. Према новим уредбама, председник Румуније може да дозволи страним војним снагама (НАТО) да користе румунску територију до 90 дана, с тим да њихов број не буде већи од 5.000 војника.

Министарство националне одбране (МНО) реорганизовано је у три целине (ЗГШ, департман за политику одбране, у оквиру кога департман за евроатлантске интеграције, и департман за снабдевање и опслуживање). У његовој надлежности припремљена су бројна закон-

⁴ МНО – Министарство националне одбране Румуније.

ска акта и решења која се односе на испуњавање захтева НАТО-а (о професионалној војној служби, о ангажовању цивилних структура у области одбране, о плану превођења војног кадра у цивилни живот, и слично).

У ЗГШ РА формиране су заједничке радне групе са припадницима земаља чланица НАТО-а (САД, Велика Британија, и Француска и Италија) ради координације активности РА на испуњавању захтева интероперабилности (ПАРП). Између команде НАТО-а у Бриселу и ЗГШ РА успостављена је директна видео-сателитска веза у систему веза ПАРЦИН, који је предвиђен за одржавање веза између НАТО-а и чланица „Партнерства за мир“. Најзначајнија промена се огледа у укидању армија и преласку на корпусни састав. У РА интензивирано је учење енглеског језика и организују се курсеви за усвајање доктрине и терминологије НАТО-а (формиран је нови центар за изучавање енглеског језика). Убрзане су активности на модернизацији компатибилности средстава везе са НАТО-ом и интензивно се ради на прилагођавању инфраструктуре (аеродроми, болнице и друго) стандардима тог савеза.

Усвојена су одговарајућа документа и почели су, на основу њих, да се решавају проблеми смањења кадра у ОС (вођење кроз војну каријеру и преквалификација вишка кадра). Крајем 2001. године Румунија је са САД потписала споразум о коришћењу румунске државне територије и акваторије за транспорт војних ефектива САД и НАТО-а, као и за стационарање и извођење обуке на румунским војним полигонима.

Друга фаза организацијске трансформације Румунске армије, која је започета, у суштини са своди на: 1) делимичну реорганизацију МНО; 2) мање измене у организацији ЗГШ РА (уз очекивано укидање команди армија); 3) започето формирање снага за брзо реаговање (снаге за брзо реаговање имале су крајем 1999. године 5.000 професионалних припадника ОС), и 4) настављање процеса професионализације Армије.

Румунија је због заостајања у прилагођавању стандардима НАТО-а претрпела критике тог савеза. У вези с тим, на састанку „19+1“ одржаном у Бриселу, новембра 2000, приликом разматрања румунског „Припремног плана за улазак у НАТО у 2001. години“, НАТО затражио је од Румуније, поред осталог, да по хитном поступку донесе нове законе и прописе, усклађене са постојећим законима о одбрани земаља чланица тог савеза.

Румунија се нада да ће бити примљена у НАТО на предстојећем самиту у Прагу, о чему се становници те земље нису изјашњавали на референдуму. Међутим, на основу истраживања јавног мњења, 80 одсто становништва подржава ту опцију.

б) *Бугарска*. Потписивањем Оквирног документа, који је понудио НАТО, Бугарска се, 14. фебруара 1994, прикључила „Партнерству за

мир“. Након тога, партнерима НАТО-а предложен је посебан документ за презентацију Бугарске, у којем су одређени намере, приоритети и снаге, као и финансијска, правна и законодавна реалност у земљи. На основу „Радног програма за партнерство“ (*Partnership Working Programme – PWP*) Бугарска је изабрала облик учешћа и дала нацрт бројних планских активности. Индивидуални програм за партнерство потписан је 24. новембра 1994. године. У току је ПАРП, чиме се стварају услови за праћење достигнућа Бугарске у „Партнерству за мир“ и обнављање Индивидуалног програма за партнерство.

Стратегијски циљ учешћа Бугарске у „Партнерству за мир“ јесте стварање услова за пуноправно чланство у Северноатлантском савезу. Под учешћем Бугарске у том програму углавном се подразумева следеће:

- учествовање на различитим вежбама у оквиру „Партнерства за мир“ и на отвореним вежбама НАТО-а;
- предузимање мера и обављање активности предвиђених у Индивидуалном програму;
- обављање активности из планова за билатералну сарадњу са земљама партнерима.

Од 1999. године Бугарска испуњава свој план за прикључивање НАТО-у, с намером да услове из тог плана испуни остварењем „Плана за реорганизацију БА до 2004. године“ и обављањем свих активности у вези с „Партнерством за мир“. Децембра 1999. Бугарска је добила документ који садржи услове (циљеве) за партнерство. У априлу 2000, после стручне расправе, Бугарска и Савет НАТО-а постигли су сагласност да су испуњена 82 услова. Крајем маја 2000, Генералштаб Бугарске армије и ГШ свих видова оружаних снага усвојили су посебне „програме меморандума“ за сваки од услова за партнерство. Меморандумима се обезбеђује испуњавање обавеза које је Бугарска преузела у остваривању прихваћених услова. На основу доступних података, Бугарска је израдила 21 посебан програм, у којима су основни приоритети:

- учење страних језика командира и команданата БА;
- развој ПВО система и управљања ваздушним прометом;
- усавршавање командовања, контроле и командно-информационих система (КИС);
- обезбеђивање материјално-техничке и позадинске подршке.

Једна од смерница за интегрисање Бугарске у европске и евроатлантске структуре јесте и учешће у Програму „Партнерство за мир“ (вежбе, семинари, курсеви итд.). Прва заједничка активност БА било је учешће на вежби ратних морнарица неколико земаља чланица НАТО-а и „Партнерства за мир“, под називом „*Briz 1994*“, која је спроведена у бугарским територијалним водама. Након тога је уследило учешће у следећим активностима:

- током 1994. године – две вежбе и два семинара;
- током 1995. године – 70 активности (седам вежби);
- током 1996. године – 128 активности (12 вежби);
- током 1997. године – 124 активности (16 вежби);
- током 1998. године – 300 активности (34 вежбе);
- током 1999. године – 345 активности (38 вежби);
- током 2000. године – 400 активности (22 вежбе);
- током 2001. године – 350 активности, а део ће бити пренесен у 2002. годину, за коју је планирано око 300 активности.

У периоду 1994–2000. година Бугарска је учествовала на 128 вежби у оквиру „Партнерства за мир“ и на две вежбе НАТО-а са више од 4.800 официра, подофицира и војника. Бугарска армија активно учествује на свим вежбама копнених, ваздухопловних и поморских снага, као и на хуманитарним, санитетским и спасилачким вежбама. Такође, 1998. године, учествовала је на највећој вежби НАТО-а, спроведеној на Иберијском и Скандинавском полуострву, под називом „*Strong Resolve 1998*“, а 2000. године јединице БА учествовале су на значајној вежби Савеза, под називом „*Linked Seas 2000*“, у Португалији. На свим вежбама копнене снаге БА могле су да демонстрирају своје могућности и ефикасност. У касарни моторизоване бригаде у Карлову изграђен је савремени војни полигон, са свим елементима потребним за увежбавање механизованих јединица намењених за учешће у операцијама одржавања мира, посебно снага које улазе у састав мултинационалне бригаде за Југоисточну Европу „*SEEBRIG*“ у Пловдиву.

Захваљујући искуствима стеченим на заједничким вежбама, особље Ратног ваздухопловства Бугарске може синхронизовано да обавља задатке са колегама из земаља чланица Северноатлантског савеза. Веома је значајно било и учешће РМ БА на вежбама „Партнерства за мир“ током 1998. и 1999. године. Ратна морнарица је учествовала на девет заједничких вежби, од којих су највеће биле „*Cooperative key*“ у Турској и „*Cooperative Chance*“. Осим тога, РМ БА поставила је основе за успешну сарадњу са РМ скоро свих суседних земаља и земаља чланица „Партнерства за мир“ на билатералним и мултилатералним вежбама. То је остварила пре прикључења Програму „Партнерство за мир“. Наиме, у децембру 1991, у бугарским територијалним водама, организована је вежба на којој су учествовали: фрегата „Смели“ и корвете „Одлучни“ и „Бодри“ Бугарске РМ, и америчка РК „*Yorktown*“.

Бугарска с правом сматра да је њена РМ постала носилац поморских активности у акваторији Црног мора. Анализе показују да је на 10 вежби на мору учествовало око 130 бугарских ратних и помоћних бродова и 71 страни ратни брод. Особље РМ БА има потребну квалификацију и велико искуство у заједничким активностима у оквиру „Партнерства за мир“, па су бугарски морнари тражени партнери у

припреми и одржавању поморских вежби. Већину својих активности Бугарска је остварила у 2000. години. Учествовала је укупно на 14 вежби „Партнерство за мир“, осам вежби у „духу“ „Партнерства за мир“, једној вежби НАТО-а – „*Linked Cease 2000*“, једној вежби за управљање кризом и једној националној вежби у „духу“ „Партнерства за мир“ – „*Briz 2000*“. Учешће на бројним вежбама омогућило је БА да стекне знатно искуство и оспособи своје јединице за успешно ангажовање у операцијама одржавања мира, али су тиме повећани издаци из војног буџета. Бугарским официрима је омогућено да се оспособљавају за рад у штабовима мултинационалних оперативних јединица (*CSJTF*). Међутим, 2001. године морало се одустати од дела планираних активности, а неке су смањене и за 2002. годину. Разлози су првенствено финансијски, јер свака чланица „Партнерства за мир“ сама финансира своје активности везане за Програм.

Више од 2.000 представника БА учествовало је у 2000. години у 350 активности. Бугарска је била домаћин 25 активности. У складу са програмом основни напори БА били су усмерени на противваздушну одбрану, контролу ваздушног простора, консултације, командовање и контролу и логистику.

Противваздушна одбрана. Бугарска армија је учествовала у раду седам седница, радних састанака и семинара. Једна од седница Комитета НАТО-а за ПВО била је одржана у Бугарској. Осим тога, одржано је пет састанака експерата на билатералној основи ради истраживања ПВО система БА и одређивања потребних услова за њихово интеграције у заједнички ПВО систем Северноатлантског савеза.

Контрола ваздушног простора. У тој области током 2000. године изведено је, према плану, десет активности. Једна од њих био је семинар за осматрање ваздушног простора „Групе за осматрање и упозоравање“. Семинар је одржан у октобру те године у Бугарској.

Консултације, командовање и контрола. У тој области, укључујући КИС, обављено је 38 активности. Бугарска је била домаћин семинара о заштити војних система. У току је била изградња Оперативног центра за ваздушни суверенитет (*ASOC*), а оспособљавање кадра, дигитализација ПВО система и изградња Националног система за радарско упозоравање, обављани су према захтевима Северноатлантског савеза. У току је увођење „*AIS*“ (систем користи технологију „*customer-server*“ и *IBM*) између МО, ГШ БА и свих стратегијских и оперативних јединица (до нивоа бригаде), а већ је у БА обезбеђена шифрована веза на свим нивоима командовања.

Логистика. У области материјално-техничког обезбеђења у току 2000. године изведене су 24 активности. Искуства стечена на вежбама „Партнерства за мир“ и у „духу“ „Партнерства за мир“ омогућила су Бугарима, као и осталим кандидатима за чланство у НАТО, да усвоје, у вези с логистиком, доктрину, организацију и поступке Савеза. У

области логистике посебна пажња се посвећује концепцији за логистичку подршку земље домаћина (*HNS*), о чему је у Бугарској одржан семинар. Формиран је Национални координациони центар за логистичку подршку, који има велики значај јер обезбеђује транзитни прелазак снага КФОР-а преко бугарске територије. Само у току 2000. године (до новембра) обезбеђено је кретање 504 аутомобилске колоне, 165 железничких ешелона, 5.214 војних возила, 1.585 контејнера и више од 7.000 особа.

Бугари наглашавају да су повећање нивоа оперативне сагласности обезбеђивали и у пракси – учешћем њихових јединица у саставу снага СФОР-а у БиХ и КФОР-а на Косову и Метохији. На основу бугарских процена, могу се извести следећи закључци у вези с њиховим учешћем у „Партнерству за мир“:

- прикључивање „Партнерству за мир“ омогућило је Бугарској укључење у састав холандског, немачког и грчког контингента СФОР-а у БиХ и КФОР-а на Косову и Метохији;

- чланство у „Партнерству за мир“ помаже ГШ БА и осталим командним структурама да припреме реалне програме за постизање оперативне сагласности са НАТО-ом и испуњење критеријума за чланство у Савезу (Бугарска је усвојила и испуњава 82 услова партнерства и План активности за учлањење у НАТО);

- интеграција јединица БА с јединицама земаља чланица НАТО-а и земаља партнера, током заједничких вежби, омогућила је Бугарској да успешно испуни 40 услова прихваћених 1997. године у другом кругу ПАРП-а;

- Бугарска сматра да има заслуге за стварање снага „*SEEBRIG*“, чија је команда још увек у Пловдиву (планирана је предислокација у Констанцу);

- учешће у „Партнерству за мир“ омогућило је јединицама БА намењеним за ангажовање у операцијама одржавања мира да повећају своју борбену готовост.

И поред оствареног напретка у процесу приближавања НАТО-у, због економских и других проблема везаних за трансформацију и реорганизацију система безбедности, није сигурно да ће Бугарска успети да испуни све захтеване стандарде.

с) *Македонија* је крајем 1995. године потписала Оквирни документ „Партнерства за мир“, а тек средином 1996. године поднела је „Индивидуални програм за партнерство“ и укључила се у активности и сарадњу с осталим учесницима Програма „Партнерство за мир“. Међутим, и пре приступања „Партнерству за мир“ Македонија је званично изјавила да су интензивна војна сарадња са чланицама НАТО-а, првенствено ослањање на САД, као и стварање услова за улазак у евроатлантске институције (чему је учешће у „Партнерству за мир“ само „успутна“ станица) њени спољнополитички и безбедносни при-

ритети. У вези с тим, Сједињене Државе су Македонији, већ током 1996. године пружиле значајну финансијску помоћ за потребе школовања и специјализације старешинског кадра, а почетком године, на теренима Шаре, изведена је заједничка вежба специјалних јединица ОС САД и ОС Македоније („Зима-96“). Македонија је, такође уз директно спонзорство САД и према стандардима НАТО-а, формирала: 1) вод за учешће у мировним операцијама под покровитељством УН и 2) чету за учешће на вежбама у оквиру Програма „Партнерство за мир“. Планирала је да постојећи састав својих ОС повећа за око 50 одсто и да око 50 одсто тог састава чине професионални војници. Такође, по угледу на стандарде НАТО-а и САД, формирала је, осим две војне школе, и шест центара за обуку војника различитих специјалности.

Све интензивнија војна сарадња Македоније са НАТО-ом у току 1997. године углавном се испољавала кроз: 1) размену бројних међусобних посета; 2) укључивање Македоније у Савет за евроатлантско партнерство; 3) организовање семинара у Охриду (о темама: „Сарадња цивилних и војних органа у контроли ваздушног простора и координацији ваздухопловних вежби“ и „Управљање и модернизација система за праћење ваздушног простора“) и семинара у Скопљу (о теми „Спречавање конфликта“), и 4) учешће на вежбама, које су изведене у оквиру „Партнерства за мир“. Македонија је, у вези с тим, НАТО-у понудила на располагање полигон Криволак, за увежбавање снага које учествују у мировним операцијама, и приступила је изради пројекта система РиК-а и пројекта заштите ваздушног простора према стандардима тог савеза.

Тек 1998. године у Македонији је објављена „Бела књига“, у којој су утврђене основе дугорочних циљева у изградњи националне одбране. У њој је, уз стручну помоћ експерата НАТО-а, дефинисана и стратегија развоја македонских ОС у оквиру које су одређени циљеви и организација ОС, али без процедура формирања и облика војне организације. Планирано је стварање мале и добро опремљене оружане силе, од око 14.000 људи (у односу на укупни, повећани број припадника ОС на око 20.000 људи), кроз процес организацијско-формацијске трансформације и модернизације наредних 10 година, и то у две фазе: у периоду од 1998. до 2002. године, и од 2003. до 2007. године. Иначе, током 1998. године Македонија је уступила свој ваздушни простор, територију и објекте НАТО-у: 1) за извођење вежби и размештање снага ангажованих у операцијама „Заједнички гарант“ и „Орлово око“ према СРЈ; 2) формирање командно-верификационог центра НАТО-а у Куманову, и 3) размештање елемената организационе структуре НАТО-а при МО Македоније.

Током 1999. године Македонија је, размештањем на својој територији јединица Корпуса НАТО-а за брзо реаговање за потребе агресије према СРЈ, фактички прерасла у највећу војну базу Северноатлантског савеза. То је, наравно, предодредило правце, циљеве и мо-

далитете реорганизације македонске армије. У вези с тим, Комитет НАТО-а за планирање одбацио је већ припремљени македонски „Акциони план“ за реорганизацију њене армије и наметнуо своје стандарде, према којима ће ОС Македоније имати следећу организацијско-формацијску структуру: 1) снаге за брзо реаговање; 2) снаге за обезбеђење државне границе; 3) јединице за одбрану државне територије по дубини; 4) јединице за подршку, и 5) резервни састав. Предвиђено је да се тежишно приступи преформирању ОС, односно укидању корпуса и самосталних јединица Генералштаба АРМ, а затим формирању, опремању и комплетирању бригада за брзо реаговање.

Припадници ОС Македоније налазе се само у саставу мултинационалне бригаде за Југоисточну Европу (*SEEBRIG*), уз обавезу да у њен састав, на захтев Команде, упути снаге јачине до једне механизоване чете. На иницијативу и уз подршку те бригаде, формиране су снаге за реаговање које би, према планираној динамици, требало да се уведу у оперативну употребу до краја 2002. године.

д) *Албанија* је одмах након приступања Програму „Партнерство за мир“, преко учесталих посета радних група, експертских екипа и војних делегација, као и извођењем заједничких вежби и на основу других контаката, јачала војну сарадњу са САД и другим чланицама Северноатлантског савеза. На тај начин је настојала не само да обезбеди помоћ и подршку за реорганизацију своје армије већ и да промовише свој нови војнобезбедносни идентитет и обезбеди њихову наклоност за што брже укључивање у пуноправно чланство Савеза. С друге стране, слично Македонији, и Албанију је НАТО видео као својеврсни „мостобран“ са којег ће настојати да контролише расплет кризе на простору претходне Југославије и креира нови распоред снага у региону Југоисточне Европе.

Приступање Албаније Програму „Партнерство за мир“, међутим, није значајније утицало на њен систем одбране и оружане снаге. Наиме, у то време (током 1995. године) процес реорганизације ОС Албаније већ је био ушао у трећу, завршну фазу, тзв. фазу квалификације старешинског кадра и попуње јединица наоружањем и војном опремом, која је започета крајем 1992. године. Резултати те реформе ОС до тада су били веома ограничени, а сводили су се на: 1) увођење цивилне контроле над војним пословима; 2) смањење бројног стања официјерског кадра (за 35 одсто); 3) спровођење обуке војника према новим плановима и програмима; 4) интензивiranу међуармијску сарадњу (на основу споразума о војној сарадњи са 12 земаља); 5) извођење заједничких вежби и маневара, и 6) реформу војног образовања и школовање официјерског кадра у страним земљама. Оружане снаге, укупно око 30.000 људи, задржале су дивизијско-бригадни састав. Према намени и задацима, сачињавају их: 1) Готове снаге; 2) Главне снаге; 3) Основне снаге (територијална одбрана), и 4) Снаге за мировне операције. Та, четврта компонента ОС, величине чете, формирана

је тек крајем 1996. године, и реорганизацијом и доградњом требало би да нарасте до батаљона. Оспособљавање и опремање ових снага за мировне операције помогли су САД и Немачка, којима су се касније придружиле Француска и Грчка. Током 1996. године није било никаквих значајнијих организационих промена у ОС Албаније.

Почетком 1997. године у Албанији је, поводом чувеног распада „пирамидалне шеме штедње“ дошло до народног незадовољства широких размера. Ескалација неконтролисане кризе изазвала је распад свих структура албанске државе и долазак страних трупа. Наиме, у решавање кризе крајем марта укључила се ЕУ одлучивши да пошаље контингент ОС од око 5.000 људи ради обезбеђивања дотура и поделе хуманитарне помоћи. Италија је преузела руковођење том операцијом, под називом „АЛБА“, уз учешће мултинационалних снага из 10 земаља (Италија, Француска, Шпанија, Грчка, Румунија, Турска, Аустрија, Белгија, Данска и Словенија), укупне јачине око 7.500 људи. Уз подршку тих снага и међународних посматрача дошло је до парламентарних избора и извесног смиревања и стабиловања ситуације већ половином године. Међутим, Албанија је од тада својеврсни „међународни протекторат“, односно „територија под међународним старатељством“, у којој страни експерти одлучују о свим значајним питањима државе, укључујући и питања везана за структуру нових ОС која треба да одговара моделу и стандардима Северноатлантског савеза. Тако је Планом реорганизације предвиђено да Војска Албаније (ВА) до 2004. године достигне ниво од око 30.000 људи у миру, од којих би око 50 одсто били професионални војници. Сачињавале би је три основне компоненте: 1) Снаге за брзо реаговање; 2) Главне одбрамбене снаге и 3) Територијалне снаге (мобилишу се само у ратном стању). Албанија је, такође, чврсто опредељена да Генералштаб ВА буде потпуно формиран према моделу НАТО-а: са девет „традиционалних“ управа, а биће му потчињено и шест главних команди: 1) Команда КоВ; 2) Команда РВ и ПВО; 3) Команда РМ; 4) Интервидовска команда за логистику; 5) Команда за обуку и доктрину, и 6) Команда територијалних снага.

е) *Хрватска* је последња држава која је приступила Програму „Партнерство за мир“. Међутим, према дугорочном војно-политичком опредељењу, испуњавање услова за пријем у пуноправно чланство НАТО-а, међу којима је и што брже укључивање у „Партнерство за мир“, сматрано је приоритетом, па су још током 1998. године дефинисани основни циљеви развоја ОС: 1) реорганизација Генералштаба Хрватске војске (ХВ) и МО; 2) промене у организацијско-формацијској структури јединица и усвајање нових метода обуке према стандардима НАТО-а; 3) унапређење система комуникација до нивоа чланица НАТО-а; 4) даља професионализација ОС, и 5) формирање довољних снага РВ и ПВО, заснованих на западним технологијама. Поред професионализације и планиране модернизације (нарочито у

погледу попуне – набавке савремених борбених авиона), предвиђено је да се настави с реализацијом раније прихваћеног тежишног задатка – школовањем и специјализацијом старешинског кадра према наставно-програмском моделу Северноатлантског савеза. Предвиђено је, такође, да се реорганизацијом обухвати и МО, које би, према новој организацији, требало да има следеће управе: 1) за управљање кадром; 2) за односе са јавношћу и информисање; 3) за безбедносно-обавештајне послове; 4) за финансије и буџет; 5) за снабдевање и набавку, и 6) за комуникације и информатичку подршку. У Министарству одбране, ради реализације тог модела, постоје два наменска, привремена органа: Одељење за оперативно управљање реорганизацијом оружаних снага и Одељење за реорганизацију Министарства одбране.

Реорганизација и модернизација ХВ настављене су 1999. године према прихваћеном моделу и доведена је у финалну фазу реорганизација Министарства одбране. Модернизација и професионализација ХВ донекле су успорене због недостатка финансијских средстава, па Хрватска на том плану рачуна на издашнију помоћ са стране. У вези с тим, значајна је чињеница да је директна америчка помоћ за подршку војне сарадње са Хрватском у 1999. години износила око 350.000 долара, којима је финансирано школовање хрватских старешина у САД према међународном програму војног образовања и обуке (*International Military Education and Training – IMET*), размена старешина ОС РХ и ОС САД, рад „тимова за везу“ у Министарствима одбране САД и РХ (*Joint Contact Team – JCT*), програм сарадње „домобранства“ и Националне гарде САД и школовање слушалаца из састава МО РХ у центру „George Marshall“ у Немачкој.

Документима из области одбране који су усвојени 2002. године у КоВ-у ХВ укидају се зборна подручја и формирају корпуси. У РМ, уместо три, формирају се два војнопоморска сектора, док у РВ и ПВО нема промена у организацијско-формацијској структури. Најављена је и даља реорганизација МО обједињавањем појединих функција, а Главни стожер ће се трансформисати у Здружени ГС, док ће команде видова бити главни штабови.

Програм збрињавања припадника ХВ (Програм „СПЕКТРА – НАТО“) односи се на решавање проблема лица која ће бити отпуштена у наредном периоду. Програм ће се одвијати у неколико фаза, што је услов за успех провођења реформе ХВ и пријема РХ у Северноатлантски савез. Програм су израдили представници хрватских министарстава и међународна заједница а садржи и пројекцију смањења ОС према годинама кроз бројне показатеље:

- у 2002. години, од садашњег броја (40.714), отпустиће се 8.778 припадника (остаје 31.936);
- у 2003. години отпустиће се 4.072 припадника (остаје 27.864);

- у 2004. години отпустиће се 4.122 припадника (остаје 23.742);
- у 2005. години отпустиће се 4.222 припадника (остаје 19.520).

Уједно се планира пријем нових младих официра (око 5.500), па се предвиђа да ће крајем 2005. године ХВ имати око 25.000 припадника. Збрињавање отпуштених лица решаваће се помоћу:

- отпремнина (потребно око 78 милиона еура);
- кредитирања послодаваца (потребно око 18 милиона еура);
- посебних отпремнина ради samozапшљавања – отварања властитих предузећа (потребно око 53 милиона еура);
- запошљавања у државним предузећима (потребно око милион еура);
- запошљавања у предузећима партнерима МО РХ (потребно око 35 милиона еура).

Почетком 2001. године у саставу Управе за одбрамбену политику МО РХ (М-1) формирана је Служба за НАТО и „Партнерство за мир“. Служба има 10 припадника, а у свом саставу има одсек за планске и оперативне задатке, војни део мисије РХ при НАТО-у у Бриселу, административни и општи одсек. Задаци службе:

- „веза“ између МО РХ и НАТО-а, при чему планира, координира и руководи активностима МО у оквиру „Партнерства за мир“ и сарадње са НАТО-ом;
- саветодавна улога тимовима Управе за одбрамбену политику и МО у вези са свим питањима која се односе на провођење, развој и интензивирање односа са НАТО-ом;
- координација са МИП-ом, МУП-ом и другим државним установама у вези с интеграцијом са Северноатлантским савезом.

Својим ангажовањем служба је допринела:

- да РХ уђе у програм „интензивног дијалога“ с НАТО-ом;
- да се ратификује споразум „*SOFA*“, односно уговор с НАТО-ом о статусу међународних снага на хрватској територији и хрватских јединица на територији других земаља;
- организацији учешћа јединица ХВ на вежбама у оквиру Програма „Партнерство за мир“.

За 2002. годину та служба је планирала још бројније активности ХВ ради њеног прикључивања у МАП (*Membership action plan*), што је и реализовано маја 2002. на састанку МИП НАТО-а у Рејкјавику. У оквиру учешћа у међународним мировним операцијама, припадници ОС РХ учествују у две мисије УН: УНАМСИЛ у Сијера Леонеу и УН-МЕМ у Етиопији (Еритреја). Републику Хрватску у УНАМСИЛ-у представља десет, а у УНМЕМ пет војних посматрача. Хрватска учествује и на бројним вежбама у оквиру Програма „Партнерство за мир“.

Преглед регистрованих вежби команди и јединица ХВ и НАТО/„ПЗМ“

Ред. број	Датум	Кратак опис активности
Хрватско-америчка ваздухопловна војна вежба „Сигурно небо“		
1.	27. 11–1. 12. 2000.	Вежба је спроведена у акваторији северног Јадрана, Кварнера и Горског Котара, уз учешће 10 авиона типа МиГ-21/ХРВ и америчких ваздухопловних снага са НА „George Washington“ (140 официра и подофицира, шест авиона F-18, три авиона F-14 и хеликоптери). У оквиру вежбе извели су навигацијско летење, пресретање и спасавање пилота.
Хрватско-француска поморска вежба „Хрватски сокол 2“		
2.	27. 2. 2001.	Вежба је спроведена у акваторији Брача, Шолте и Хвара, уз ангажовање РТОП „Петар Крешимир IV“/РМ Хрватске и РФ „Commandant Biron“/РМ Француске. У оквиру вежбе изведена је активност на тему „Једнократни ракетни удар на противнички циљ“.
Хрватско-америчка поморска вежба „Пресретање и претресање сумњивог терета“		
3.	21. 3. 2001.	Вежба је изведена уз ангажовање ПБР „Темпест“/6.АФ, са 30 чланова посаде, и ПОМБР „Фауст Вранчић“/РМ Хрватске, у акваторији Шолтанског канала.
Хрватско-америчка ваздухопловна вежба „Пресретање и борба у ваздуху“		
4.	22–24. 4. 2001.	Вежба је изведена у ваздушном простору Пуле, уз ангажовање два америчка авиона типа F-16 из базе НАТО у Авијану и хрватских авиона типа МиГ-21.
Мултинационална војна вежба „Combined Endeavor 2001“		
5.	10–25. 5. 2001.	Јединица везе ОС Хрватске први пут је учествовала на мултинационалној војној вежби „ПЗМ“ „Combined Endeavor 2001“ на којој је демонстрирана употреба комуникационих и рачунских система. Вежба је изведена у Немачкој, а ангажовано је око 600 војника из 37 земаља. То је седма вежба таквог типа, а изведена је под руководством Команде америчких снага за Европу.
Поморска вежба НАТО и „ПЗМ“ „Cooperative engagement 2001“		
6.	17–22. 9. 2001.	Припадници РМ РХ учествовали су у поморској вежби НАТО и „ПЗМ“ „Cooperative engagement 2001“ која је спроведена у морнаричкој бази Анкаран (код Копра), у Словенији. У вежби су учествовале поморске снаге из четири земље чланице НАТО-а: Француске, Италије, Турске и САД, и пет земаља из „ПЗМ“: Хрватске, Бугарске, Летоније, Румуније и Словеније.
7.	12–13. 11. 2001.	Заједничка хрватско-америчка морнаричка вежба „SURFEDŽ-2001“ изведена је у акваторији о. Жирје и Дрвеника уз учешће америчког РР „Рос“ и авиона за ППдД типа „П-3Ц Орион“, и хрватских РТОП „Шибеник“ и „Петар Крешимир IV“, два ПОМБР, два авиона типа МиГ-21, једног хеликоптера и мобилног обалског лансера МОЛ. Вежом је командовано са ПОМБР „Фауст Вранчић“.

На основу анализе реализације прихваћених обавеза из Програма и њихове динамике у земљама чланицама „Партнерства за мир“ у нашем непосредном окружењу, највећи проблеми трансформације система одбране и ОС, али и других сегмената одбране, у непосредној су вези с економским могућностима тих земаља. Највећи трошкови за потребе одбране односе се на:

- организационо димензионирање ОС према стандардима НАТО-а;
- димензионирање бројног стања, организације и формације ОС земље потписнице;
- прилагођавање одбрамбених потенцијала земље чланице стандардима НАТО-а;
- пренаоружавање ОС средствима НВО (пореклом из НАТО-а);
- преобука људства за употребу и одржавање тих средстава;
- школовање кадра;
- доградња јединица за учешће у мировним операцијама (*SEEBRIG*);
- прилагођавање војне индустрије чланице стандардима Северноатлантског савеза.

Анализа уговора дела земаља бившег Источног блока у вези с приступањем „Партнерству за мир“ показује да се они остварују у неколико фаза, што има директне везе с економским могућностима одређене земље:

– у *првој фази* се формира мањи број јединица према стандардима НАТО-а, које учествују на заједничким вежбама и маневрима, у оквиру заједничких међународних снага итд. То су јединице ранга чете-батаљона;

– у *наредним фазама* број јединица се повећава до стварања услова за прилагођавање већег дела ОС и, на крају, комплетне компатибилности наоружања и војне опреме потписнице уговора и НАТО-а. За то су потребна додатна издвајања за војни буџет, што за земљу чланицу може да буде и значајно финансијско оптерећење.

Војни аспект приступања Савезне Републике Југославије Програму „Партнерство за мир“

У садашњим условима, *Програм „Партнерство за мир“ може да буде значајан чинилац изградње сигурности и поверења између земаља у региону Балкана*. То ће преваходно *зависити* од ефикасности снага међународне заједнице у обезбеђењу трајног *мира на Косову и Метохији*. Наиме, логично је да мултинационалне снаге не могу трајно остати на том простору, поред осталог и због тога што њихове активности финансирају порески обвезници земаља из којих долазе. Због тога су у неким од њих све израженији захтеви за повлачење војних ефектива са Косова и Метохије. Свакако, до тога ће доћи, пре или касније, али је неопходно да се то не деси пре него што се изнађе

решење на основу којег ће се остварити безбедност на том простору. У супротном, *исхитреном одлуком о повлачењу били би поништени и сви досадашњи напори* учињени на том плану. Ново крвопролиће се не би могло избећи, уз опасност да се ратни сукоб прошири на простор целог Балкана. Цена једнократног повлачења била би превисока и за земље чије су војне снаге лоциране на Косову и Метохији. Ипак, највећу цену, чак знатно већу од износа новчаног обезбеђења садашњих мировних јединица, платиле би земље западне Европе због могућег таласа неконтролисане миграције становништва. Ка истом исходу водило би и свако *наметање решења* кризе од стране међународне заједнице, првенствено једноставно признавање независности Косова и Метохије. Тиме би се подстакла нова прекрајања граница на Балкану, што би водило ка легализацији такве праксе у најширим, светским размерама. *Свет би ушао у период трајне дестабилизације и ратова*, као крајњег исходишта супротстављености становништва по разним основама. Управо тамо где су ти односи заоштрени до међусобне искључивости, „Партнерство за мир“ се појављује као објективна снага за успостављање поверења и остваривање безбедности. Прикључивањем СРЈ том програму омогућио би се суживот на Косову и Метохији, што је битна претпоставка изградње мира у овом делу Европе и на континенту у целини.

О потреби прикључења СРЈ Програму „Партнерство за мир“ постоји значајна сагласност водећих политичких снага у земљи. На 5. седници Врховног савета одбране (одржаној 25. марта и 1. априла 2002. у Београду), између осталог, донети су *и закључци о прихватању* одређујућих ставова из *предлога о приступању Програму „Партнерство за мир“* Савезног министарства за одбрану и Савезног министарства иностраних послова. Закључено је да Савезна скупштина треба да се изјасни о тој иницијативи, а затим да овласти *Савезну владу за уговарање и потписивање потребних докумената, чиме би се створиле политичке претпоставке за приступање СР Југославије Програму*. На основу искустава других земаља, приступањем СРЈ том програму обезбедиле би се следећи *позитивни ефекти*:

- 1) смањење опасности од угрожавања безбедности СРЈ;
- 2) повећање могућности супротстављања евентуалним терористичким и другим облицима угрожавања СРЈ;
- 3) повећање међународног угледа СРЈ као безбедносно сигурне, економски атрактивне и политички стабилне земље;
- 4) веће разумевање међународних чинилаца за очување интегритета СРЈ;
- 5) повећање могућности за утицај на изградњу процеса безбедности у Европи према државним и националним интересима СРЈ;
- 6) брже укључивање СРЈ, пре свега, у Европску унију и, на основу тога, јачање укупне стабилности земље;
- 7) модернизација система оспособљавања кадра и могућност опремања ВЈ савременим средствима ратне технике;

8) могућност коначног утемељења стратегије националне безбедности и спровођења целовите реформе одбрамбено-безбедносног система, уз уважавање измењеног карактера претњи по безбедност земље.

Истина је, међутим, да би приступањем СРЈ Програму „Партнерство за мир“ настале и одређене *потешкоће за нашу земљу*:

1) због потребе модернизације наоружања и војне опреме према стандардима НАТО-а, неопходно је повећање буџета за одбрану;

2) осавремењавање ВЈ увозним средствима ратне технике узроковаће незапосленост капацитета наше наменске индустрије;

3) у почетном периоду реализације заједничких војних активности, суочићемо се са проблемима због недовољног познавања енглеског језика, као језика командовања, и отежаног коришћења документације коју примењује Северноатлантски савез.

Програм „Партнерство за мир“ је *незаобилазна реалност у савременој архитектури безбедности Европе* коју прихвата и Војска Југославије. Прихватање тог програма Југославији, као ни другим земљама у региону, не би осигурало потпуне гаранције за безбедност, али би сарађивала са субјектима који могу да буду претња њеној безбедности. Правила партнерства су јасна: чланство у Програму омогућује чланици да се консултује са НАТО-ом, ако сматра да је њена безбедност угрожена, али то не подразумева никакве безбедносне гаранције Савеза. Наиме, НАТО не преузима обавезе које има према својим чланицама, већ само омогућава консултације, евентуалне препоруке и помоћ предвиђену за чланице Програма „Партнерство за мир“.

Генералштаб је у бројним приликама наглашавао *спремност да реализује задатке* из своје надлежности који буду произишавали из става државног руководства у вези с приступањем СРЈ „Партнерству за мир“. У том смислу, у ВЈ већ су остварене бројне припремне активности:

1) међу првима у земљи организовали смо расправу о теми „Партнерство за мир и СРЈ“, на којој су се бројни учесници, на најодговорнијим дужностима у СМО и ГШ ВЈ, zaloжили за улазак у Партнерство, али не на штету националних и државних интереса;

2) прикупили смо расположиву документацију и изучили искуства земаља чланица Програма;

3) остварили смо билатералне контакте с представницима земаља чланица НАТО-а да бисмо се боље обавестили о условима приступања Програму;

4) у току су бројне организацијске промене у ВЈ, чиме је отпочео процес својеврсног усклађивања с евроатлантским структурама;

5) наставили смо започету праксу интензивног учења енглеског језика на свим нивоима школовања и усавршавања официра.

На основу опредељења за приступање СРЈ „Партнерству за мир“ *ВЈ реализује и значајне реформске помаке* с ослонцем на сопствене снаге. Истина, за реформу Војске, у смислу прекидања вишегодишње праксе смањивања редовних планских активности, односно преласка

у фазу изградње бројно мањих, савремено опремљених и високо мобилних састава, према концепту стварања модерних армија земаља Запада, заинтересовани су, пре свега, припадници ВЈ, јер они осећају све последице садашњег рестриктивног финансирања одбране. То се односи и на питање цивилне контроле Војске.

Никада се ВЈ није залагала нити је била „изван“ или „изнад“ система државних норми. То није у њеном интересу, нити у интересу одбране земље. Због тога ВЈ поштује важећи систем нормативних решења цивилне контроле, али и респектује све идеје које воде ка доградњи тог институционалног амбијента. Креирање система контроле у надлежности је државних органа, а ВЈ и до сада је показивала спремност да помогне стручну операционализацију мера и инструментата контроле, уколико се то од ње затражи. Међутим, у разматрању питања прикључења СРЈ „Партнерству за мир“ треба узимати у обзир и мишљење наших грађана. Њихов став је изузетно значајан, јер ће припадници армија земаља чланица тог програма међусобно сарађивати у реализацији јединствених безбедносних задатака.

Разматрање догађаја из недавне прошлости СРЈ треба препустити историчарима. Уместо тога, неопходно је да се удруженим снагама са земљама Запада окренемо изградњи безбедности и економском опоравку наше земље, као историјским потребама и хтењу људи с ових простора. Без обзира на политичке мотиве извођења ваздушних удара по циљевима на територији СРЈ и на политичке одлуке ондашњег руководства наше земље, ВЈ није имала могућност било каквог избора – била је принуђена да стане у заштиту сопственог народа. То не може да буде грех ове војске, јер би се и војска било које друге државе у таквој ситуацији понашала на истовестан начин. Међутим, како је речено у једној прилици, и као Војска и као народ, праштати уместо и хоћемо, а заборавити не смемо и не можемо.

После свега што се десило, готово идеална прилика за враћање међусобног поверења јесте могућност координираног деловања јединица међународне заједнице и ВЈ на Косову и Метохији. Зато је потребно што хитније етапно увођење ВЈ и полиције на простор Косова ради заједничких активности са снагама УНМИК-а и КФОР-а. То би било изузетно значајно и са становишта враћања поверења у искреност намера:

– Србије и Црне Горе, и њихове војске, према албанском становништву на простору Косова и Метохије и међународној заједници;

– земаља Запада, и њихових војски, према српском и осталом неалбанском становништву како на простору Косова, тако и на простору целе СР Југославије и обрнуто. Традиционално партнерско поверење може се најбрже повратити, пре свега, ангажовањем јединица мешовитог састава. Наиме, враћање поверења искључиво на основу промотивних активности државних органа и медијске популаризације „Партнерства за мир“ било би споро и несигурно, чак би се могло тумачити и као пропагандна кампања или политички трик.

Међуетничко помирење на Косову и Метохији не може се успоставити уколико међународна заједница оспорава *легитимност Војске и полиције* државе на било којем делу простора који јој припада.

Сагласно циљевима (који ће бити утврђени у Оквирном документу „Партнерства за мир“), садржајима, обиму и динамици остваривања војне сарадње (који ће се детаљније дефинисати у Документу о презентацији), наша земља ће приступити реализацији конкретних обавеза из садржаја операционализованог индивидуалног програма партнерства. Суштинско приступање било које земље Програму не може се остварити без организацијско-формациске усклађености и материјално-техничке опремљености оружаних снага. Импликације приступања „Партнерству за мир“ у случају наше земље постоје и у осталим областима реорганизације Војске:

- прилагођавању организацијско-формациске структуре и попуни Војске материјалним средствима према стандардима НАТО-а;
- техничко-технолошком осавремењавању, тј. замени застарелих средстава НВО модерним системима увозног (НАТО) порекла;
- усавршавању система школовања и обуке кадра, с обзиром на измењени карактер претњи по безбедност земље и задатке које ће јединице ВЈ обављати у мисијама очувања мира и хуманитарним активностима;
- прилагођавању истраживачко-развојних, производних и услужних капацитета земље потребама опремања ВЈ и могућностима продаје НВО на светско тржиште, првенствено на основу различитих облика сарадње са заинтересованим иностраним партнерима, а само изнимно с ослонцем на властите снаге.

Организацијско-формациске промене – у сусрет укључивању Савезне Републике Југославије у Програм „Партнерство за мир“

Реорганизацију ВЈ дефинишемо као промену структуре и односа између елемената система ради успостављања новог стања и ситуација, што је истовремено и дистанцирање од претходне ситуације. Реорганизација војске било које земље потписнице Програма „Партнерство за мир“ на почетку је парцијална, а касније је потпуна и захвата целокупан систем одбране. Тежишна питања реорганизације према стандардима „Партнерства за мир“ могла би, у основи, да се сведу на следеће:

- 1) одређивање бројног стања, организације и формациске ОС земље потписнице;
- 2) контролу спровођења преузетих обавеза од стране експертских тимова НАТО-а;
- 3) преобучавање командног кадра према начелима НАТО-а;

- 4) усвајање стратегије и тактике НАТО-а;
- 5) пренаоружавање ОС земље потписнице, средствима НВО НАТО-а;
- 6) извођење заједничких вежби и учешће у заједничким операцијама.

У условима приступања „Партнерству за мир“ под реорганизацијом ВЈ подразумева се формирање команди и јединица према стандардима НАТО-а и измене у доктрини и другим нормативним документима и правилима, пре свега регулисање односа између борбеног и неборбеног дела. Војска Југославије је у последњих десетак година спровела три промене унутрашње организације и у току је четврта озбиљна промена:

- 1992. године трансформисана је ЈНА у Војску Југославије;
- на основу Дејтонског споразума, односно Споразума о подрегионалној контроли наоружања Војска Југославије је 1996. године смањена са 124.000 на око 105.000 припадника, а смањен је и значајан број најважнијих система наоружања;
- средином 2001. године започет је процес рационализације који ће трајати до јуна 2002. године;
- почетком 2002. године започета је реализација Одлуке Врховног савета одбране о основама унутрашње организације Војске. Том одлуком је укинута пет команди стратегијских групација и ВЈ прешла је на корпусно-бригадну организацију.

Ради спровођења потпуних реформи обављене су потребне анализе и припремљено је више модела организовања Војске. *У реализацији наведених промена пошло се од неколико основних опредељења:*

- спровођењем промена у унутрашњој организацији не треба нарушавати *борбену готовост* Војске Југославије;
- организацију Војске Југославије треба засновати на постојећим *законским и уставним* решењима;
- у реализацији организацијских промена треба се придржавати критеријума *ефикасности, рационалности, економичности и отворености* организације;
- нова решења треба засновати на савременим правцима у развоју оружаних снага и на нашим и страним искуствима.

С обзиром на опредељење да СРЈ приступи Програму „Партнерство за мир“, настојимо да створимо бројно мању али технички опремљенију војску, што одговара *концепту изградње модерних армија Запада*. Реорганизацијом ВЈ направљен је значајан искорак у стварању услова за приступање наше земље Програму „Партнерство за мир“. Од учињених помака, најзначајнији су следећи:

- у последње три године укупно је реализовано 997 организацијско-мобилизацијских промена;
- реализацијом Одлуке Врховног савета одбране о основама унутрашње организације ВЈ, мирнодопска формација, у односу на досадашњу, смањена је за око 25 одсто, с могућношћу даљег смањења;

– укинут је један ниво командовања (стратегичко-оперативни). Са радом су престале команде 1, 2. и 3. армије, РВ и ПВО, РМ, Крагујевачког корпуса и Дринске дивизије, укључујући и њихове приштапске и део самосталних јединица, а до краја године ће се расформирати, преформирати и дислоцирати остале јединице према новом моделу организације;

– на тактичком нивоу знатно је смањен број јединица;

– формиран је Инспекторат одбране и претпотчињен председнику СРЈ;

– на нивоу ГШ ВЈ расформирана су два сектора и изведене неопходне промене у унутрашњој структури, тако да може прихватити командовање корпусима, војним окрузима и самосталним јединицама;

– усвојене су измене и допуне Закона о Војсци Југославије;

– прешло се на служење војног рока у трајању од девет месеци;

– преформирано је војно школство према новом закону, итд.

Увођењем наведених промена *повећана је ефикасност командовања Војском и побољшана попуна* јединица и установа људством и материјалним средствима, а значајни су и *економски ефекти* тих промена: укида се 15 гарнизона и ослобађа 1.441 објекат високоградње и 2.350 хектара земљишта.

Приступањем СРЈ Програму „Партнерство за мир“ до сада изведене организацијско-формациске промене не би биле доведене у питање – оне управо припадају припремним активностима за што брже усклађивање с евроатлантским типом организације оружаних снага. Истовремено, створени су услови за реализацију и бројних других промена којима ће се остварити целовита реформа Војске. Поједине земље у транзицији које су пре десетак година започеле тај процес спроводе трећу, па и четврту реформу, јер претходним реформама нису постигли жељене резултате.

С обзиром на нову геополитичку и геостратегијску реалност, напредак техничко-технолошког чиниоца, економски и демографски потенцијал земље, као и потребе ангажовања ВЈ (након потписивања споразума СРЈ о приступању „Партнерству за мир“) у заједничким операцијама различитог карактера, намеће се потреба за формирањем и оспособљавањем јединица – мањих састава (до батаљона), потпуно аутономних за обављање задатака у саставу међународних снага. Целовита реформа Војске, поред организацијских промена, обухвата и неопходне измене у систему попуне, обуке, начела употребе и, посебно, у области техничке модернизације и стандарда.

Прилагођавање система оспособљавања кадра

С поносом се може закључити да је *систем школовања, усавршавања и обуке у ВЈ заснован на савременим, научним поставкама и да*

старешински кадар није инфериоран у односу на кадар земаља у нашем окружењу. Садашњи старешински кадар је потврдио оданост своје народу и спремност да брани отаџбину без обзира на то ко је угрожава. Та иста војска испољила је *висок ниво професионалне способности и кооперативне сарадње* са мултинационалним снагама (ангажованим на простору Косова и Метохије) приликом нашег уласка у Копнену зону безбедности. О томе су високо мишљење имали и њихови званичници.

Огромно поверење народа у Војску Југославије резултат је доследног поштовања уставних обавеза Војске и њеног опредељења да на тим основама изгради врхунски мотивисане, оспособљене и увежбане јединице и установе. *Само таква војска је могла и у најтежим условима, уз изузетно ограничена новчана средства и сваковрсне оскудице, да сачува сопствено јединство и потребан ниво борбене готовости. То су чињенице које уважава међународна заједница и од којих полазимо у опредељивању за приступ Програму „Партнерство за мир“.* Потпуно је сигурно да *већ сада, уз минималне припреме, можемо учествовати у заједничким активностима са снагама НАТО-а и земаља чланица Програма.* За почетак, то би биле јединице нивоа вода и чете, највише до батаљона. Према специјалности, то би првенствено биле јединице рода инжењерије, АБХО, противтерористичке и падобранске јединице. Ипак, с обзиром на обавезе које би ВЈ преузела у заједничким операцијама, мора се приступити одређеним прилагођавањима у систему оспособљавања кадра. Основне промене би се увеле у систем веза и командовања, ЕИ и ПЕД и ВОЈ-а, због чега тежиште у модернизацији треба да буде, пре свега, на јединицама ПВО, специјалним јединицама и јединицама за ЕИ и противелектронска дејства. Упоредо с тим, морала би се спровести преобука људства за употребу и одржавање тих средстава (у центрима за обуку на Западу или уз помоћ њихових стручњака код нас). Постојећи систем обуке може релативно лако да се прилагоди стандардима земаља чланица „Партнерства за мир“, односно, да се јединице припреме за учешће у хуманитарним и мировним операцијама. Такође, веома брзо могу да се прихвате, усвоје и примене одређени стандарди у области везе и командовања, контроле ваздушног простора, логистике, и друго. Уз минималне припреме, могуће је учешће у заједничким активностима са снагама НАТО-а и земаља чланица Програма „Партнерство за мир“.

С обзиром на циљеве постојања „Партнерства за мир“, који се могу дефинисати као „међуоперативност“, односно компатибилност ОС различитих земаља која омогућава њихово ангажовање у мировним и сличним операцијама, извесно је да не би биле потребне, барем на почетку, значајније промене у организацији војног школства. Циљеви школовања и усавршавања, према нивоима, слични су војним образовним системима у водећим земљама света. Нешто значајније

разлике јављају се тек у начинима реализације циљева школовања, односно у делу садржаја наставних планова и програма.

Ради постизања већег степена заједничке оперативности, треба обезбедити боље знање страних језика – до нивоа који омогућава конверзацију о конвенционалним и посебно, о војним питањима, читање и превођење, бољу употребу информационе технологије и оспособљавање за учешће у организовању и примени усвојених стандарда у саставу мултинационалних снага.

На највишим нивоима стручног и научног усавршавања још већа пажња требало би да се посвети проблемима и тенденцијама развоја савременог света, политичким (и геополитичким), економским и правним аспектима безбедности, различитим безбедносним доктринама, логистици, изазовима међународног тероризма и криминала и методама сарадње и координације приликом заједничких савезничких дејстава.

Опремање средствима наоружања и војне опреме према стандардима Северноатлантског савеза

Савремена техничка средства наоружања која поседују развијене земље карактеришу: аутономна покретљивост у борбеној употреби, висок степен аутоматизације свих њихових функција и велика потрошња свих врста енергије (убојна средства, погонска средства и електрична енергија) приликом обављања функционалних задатака. У целини, реч је о технички сложеним средствима која су резултат најновијих техничких достигнућа.

Колико је материјално-технички чинилац рата значајан у изградњи војске може се илустровати податком да се од укупног броја ставки (око четири милиона) материјалних средстава у најразвијенијим оружаним снагама НАТО-а, више од 80 одсто односи на техничка средства. Такође, од укупних дневних материјалних потреба јединица у рату, изражених по једном војнику (које су нарасле на приближно 100 kg), више од 80 одсто чине потребе из надлежности техничке службе.

У погледу техничке опремљености, Војска Југославије заостаје у појединим борбеним системима за савременим армијама земаља чланица Северноатлантског савеза. Она није била у могућности да адекватно прати најновије тенденције и да у оперативну употребу уведе техничка средства на нивоу стандарда и захтева евроатлантске коалиције. Околности у којима се развијала Војска Југославије последњих година условиле су прекид производње појединих средстава НВО, након чега је значајно успорен процес њене техничко-технолошке модернизације. Насупрот томе, све земље у окружењу СРЈ приступиле су убрзаном техничком модерновању, због чега су се разлике у опремању савременим ратним средствима годинама продубљивале на

нашу штету. Процес континуираног опремања војске савременим средствима одвијао се у нашем окружењу без обзира на бројне најаве смањења војних ефектива. Заостајање у опремању наше војске средствима НВО умногоме је резултат досадашњег концепта изолационизма Југословенске привреде од интеграционих процеса на простору Западне Европе и нашем опредељењу, да по сваку цену, остварујемо самосталан развој савремене ратне технике, али и вишегодишњем смањивању реалног износа средстава за опремање Војске.

Војсци Југославије потребна су савремена средства ратне технике, функционална и ефикасна, која су резултат новијих достигнућа науке и технике. Уз уважавање свих осталих чинилаца значајних за вођење оружане борбе, ефикасност Војске зависи од ефикасности технике. Реорганизација Војске, првенствено њено бројно смањење, незамисливо је без подизања нивоа техничке опремљености, што ће је учинити ефикаснијом у обављању наменских задатака. Суочена са новим претњама по безбедност земље и, истовремено, с могућим облицима интеграције и изградње колективног система безбедности, на равноправним партнерским основама, тежиште Војске Југославије у реорганизацији треба да буде на уласку у партнерски савез и на техничко-технолошкој опремљености, како би се квантитет заменио квалитетом и надокнадило вишегодишње стагнирање у опремању. Приступањем СРЈ Програму „Партнерство за мир“, стварају се могућности за квалитативне промене у НВО, према стандардима НАТО-а, што би се позитивно одразило на одбрамбену способност наше земље, али се у вези с тим не могу занемарити ни одређене последице.

Предности модернизације за ВЈ биле би следеће:

– брже би се опремила савременим и ефикасним средствима НВО;

– могла би лакше да се реорганизује јер би квантитет надоместила квалитетом увођењем у оперативну употребу нових техничких средстава;

– имала би успешнији техничко-технолошки развој (према светским стандардима);

– активним учешћем у Партнерству упослио би се део расположивих техничких ресурса државе (научноистраживачки, образовни и производни), што би позитивно утицало на научни и технолошки ниво развоја земље.

Од потешкоћа које би настале због техничке модернизације ВЈ најзначајније су следеће:

– увођењем у оперативну употребу техничких средстава према стандардима НАТО-а условила би се измена броја, специјалности, образовне и старосне структуре кадра корисника и кадра за техничку подршку;

– због нових техничких средстава, према стандардима НАТО-а, морале би се обавити одговарајуће промене у школовању и обуци кадра корисника средстава и кадра за техничку подршку;

- због логистичке подршке у „Партнерству за мир“ био би неопходан део нове инфраструктуре, опреме и алата, техничке документације и информационе подршке, као и доградња система квалитета;
- настали би додатни финансијски (девизни) трошкови, који би се у целини могли сагледати тек након коначне одлуке о врсти и броју средстава НВО која би се набавила према стандардима Северноатлантског савеза.

Кооперативни развој и производња наоружања и војне опреме као основно опредељење партнерске сарадње Војске Југославије

За приступање СРЈ Програму „Партнерство за мир“ веома су значајне и *домаће могућности за производњу средстава наоружања и војне опреме*. Поред средстава за „масовну“ употребу (разне врсте стрелачког наоружања, муниције итд.), наша земља поседује капацитете за истраживање, развој и производњу савремених средстава НВО (или делова): борбених и неборбених возила, ваздухоплова, електронске опреме итд. С обзиром на висок квалитет производње и поузданости тих средстава, као и на веома стручан кадар и респективне истраживачко-развојне и производне капацитете, већ сада смо у могућности да *најавимо опредељеност за заједнички развој средстава наоружања и војне опреме*. Наиме, спремни смо за различите видове међудржавне сарадње у производњи средстава ратне технике, уз неопходност заједничког ангажовања у санацији капацитета који су оштећени или уништени током бомбардовања СРЈ од стране Северноатлантског савеза.

Полазећи од таквог опредељења и чињенице да су битно смањене наше производне могућности и могућности извоза средстава ратне технике, потпуно је сигурно да ће наша земља, као чланица „Партнерства за мир“, бити суочена и с потребом за производном преоријентацијом дела капацитета предузећа војне индустрије. Стога је неопходно да се сагледају краткорочне и дугорочне потребе рада предузећа наменске индустрије: вишкове тих капацитета треба преоријентисати на производњу производа обичне потрошње. Ефекти такве преоријентације биле би огромне уштеде средстава у расходу ВЈ, односно, на тај начин би се могла значајно растеретити привреда.

Многе западне и, првенствено, источноевропске земље приступиле су прилагођавању производних програма тржишним условима. Такође, у западним земљама у току је најшири процес стандардизације и редуковања дуплих производњи у наоружању. Таква пракса знатно је у супротности с настојањима бројних земаља у свету да остварују самосталан развој и производњу НВО (концепт самодовољности). Уколико би и наша земља прешла на вишенационалне пројекте, увећали

би се вишкови капацитета наменске индустрије. Преоријентацијом би се обезбедило рационалније коришћење ресурса (који су у нашој земљи веома ограничени) и постигли ефекти штедње – по основу економије обима производње. С нижим трошковима по јединици производа повећала би се конкурентност производње, односно могућност продаје на светском тржишту.

На крају, оријентација на заједнички развој и производњу НВО била би допринос политици одвраћања – што је наше дугорочно стратегијско опредељење. Наиме, поверење које би се изграђивало у току развоја и производње НВО могло би да буде поуздан чинилац одвраћања. Уз то, појачало би се и сопствено уверење да ВЈ може успешно да парира агресивним акцијама споља. Тиме би се значајно умањило чинилац ризика и обезбедио интересни партнер за формирање стратегије и комплементарне филозофије одбрамбених стратегијских интереса. Чинилац интересног удруживања, односно интересног одвраћања од употребе силе за решавање политичких питања, истовремено би омогућио и висок ниво опремљености Војске. Осим тога, значајни су и економски ефекти који се могу остварити кроз укључивање наше земље на светско тржиште наоружања.

Након потписивања документа о приступању СРЈ „Партнерству за мир“ и редефинисања политике одбране наше земље сходно изменимим опасностима по безбедност, треба утврдити правце техничке модернизације ВЈ, пре свега кроз избор средстава НВО за чији се развој и производњу опредељујемо:

- на основу сарадње са другим земљама;
- потпуно самостално (ангажовањем домаћих расположивих ресурса);
- из увоза.

Самостални развој и производња могући су само за најужи круг ратних средстава – када је могућа потпуна искоришћеност капацитета и када постоји могућност извоза. Треба узимати у обзир и чињеницу да су економске могућности друштва толико ограничене да није могуће ширење асортимана производње НВО с ослоном на сопствене снаге. На тој листи треба да се нађу средства НВО за масовну употребу, која већ производимо самостално, уз услов самодовољности и у погледу обезбеђења сировина и репроматеријала. Међутим, анализом се може доћи и до сазнања да је рационалнији увоз од такве производње – ако се потребе ВЈ задовољавају малим бројем средстава ратне технике. За сложенија ратна средства која желимо да уведемо решења би требало тражити у заједничком развоју и производњи са другим земљама.

Војска Југославије поседује кадар, простор, опрему и алате који се за релативно кратко време могу интегрисати у целовит систем техничко-технолошке модернизације Војске према стандардима „Партнерства за мир“, на принципима сарадње, размене искуства и

помоћи, а на основу критеријума функционалности и економичности. Вишедеценијско искуство Војске Југославије у самосталном развоју сложених и савремених средстава НВО добра је база синергијских знања, која у предстојећем односу у „Партнерству за мир“ могу да буду чврста основа техничко-технолошке сарадње од обостраног интереса. У целини, компаративне предности наше земље у интегрисаном систему безбедности према концепту „Партнерства за мир“ на нашој су страни у односу на већину земаља које су приступиле том Програму с обзиром на:

- стручност и образованост кадра;
- научне развојне лабораторије, институте и центре;
- индустријске капацитете и технологије.

У области освајања развоја средстава НВО СРЈ има 14 индустријских постројења наменске производње, са 10 милиона годишњих норма-часова пројектованих капацитета, који се могу успешно и веома брзо инкорпорирати у технолошку расподелу рада у развоју и опремању према програму „Партнерство за мир“ у следећим областима производње: муниције мањих калибара, артиљеријске и ракетне муниције (класична и вођена), барута и експлозива, електрохидрауличких сервосистема, сензора, система аутоматског управљања и вођења, АБХ заштите, опреме за војнике, тренажера и наставних средстава. Наменска индустрија је у могућности да, уз адекватне програме и потребна финансијска средства, годишње пласира производе вредности до 50 милиона долара.

Научноистраживачке институције наше војске које обављају задатке развоја нових технологија, развоја нових средстава, контроле квалитета производа и завршних експлоатационих испитивања, развијане и оспособљене за наменске задатке према светским критеријумима, снажан су ослонац и гаранција успешног рада наменске индустрије. У Програму „Партнерство за мир“ те институције могу знатно да допринесу развоју, опремању и одржавању техничких средстава како наше војске, тако и партнера у Програму.

У области логистичке подршке, за одржавање средстава наоружања у оперативној употреби Војска Југославије располаже са четири ремонтна завода за сва три вида Војске. Они изводе радове генералног одржавања сложених техничких средстава према савременим светским стандардима. Годишњи капацитети завода су четири милиона норма-часова и, уз адекватна финансијска средства, могу годишње да обаве радове и услуге у вредности од милион долара. Квалитетан рад и светски стандарди гаранција су да би се заводи веома брзо имплементирали у регионалну расподелу рада, у духу интегрисаног система безбедности, према Програму „Партнерство за мир“. Међутим, посебно неповољна околност у техничко-технолошкој сарадњи СРЈ може да буде чињеница да је приликом бомбардовања НАТО-а наше земље, поред више стотина војних објеката, разрушено више објекта-

та из састава седам индустријских постројења наменске индустрије и три ремонтна завода. Капацитети нису потпуно санирани због недостатка финансијских средстава, већ је реконструисан и функционише само део тих постројења.

У развоју средстава ратне технике, дакле, на основу искустава земаља приближне економске развијености и величине територије, концепт самодовољности треба задржати у развоју и производњи ограниченог броја средстава НВО. У структури средстава за која се не постижу одговарајући економски учинци или има мало изгледа за њихов извоз, решења треба тражити у заједничком развоју и производњи са другим земљама или у увозу. При томе, треба се одредити за развој савремених средстава НВО као за планску и организовану, а не стихијну и кампањску активност. У њеној реализацији, поред одбрамбених, треба уважавати и економски критеријум улагања. Утврђивање праваца техничке модернизације ВЈ значајно је барем из два разлога: 1) због дефинисања структуре и динамике опремања јединица и установа средствима НВО и 2) због тога што је усвојена (дугорочна) техничка модернизација ВЈ нужан предуслов одређења положаја предузећа наменске индустрије наше земље у будућности.

Производно реструктурирање вишкова капацитета наменске индустрије изузетно је значајно у тржишним условима привређивања наше земље. У супротном, и даље се можемо сукобљавати с проблемима незапослености радне снаге и недовољне искоришћености капацитета тих предузећа, односно са захтевом њиховог одржавања чак и при најнижем степену ангажовања чинилаца производње. Наиме, извесно побољшање може се остварити смањењем пореских и других давања, либералнијом кредитно-монетарном политиком итд. Међутим, проблеми таквих предузећа наменске индустрије могу се трајно разрешити једино изменом производних програма.

Војни буџет – детерминанта модернизације Војске и квалитета укључивања земље у Програм „Партнерство за мир“

Структура средстава намењених за одбрану у 2002. години, али и у ранијем периоду, изразито је неповољна са становишта остваривања модернизације и укупне реорганизације ВЈ као и могућности финансирања њених укупних потреба. На пример, више од 50 одсто средстава у 2002. години намењено је за лична примања (плате, накнаде и пензије). За текуће материјалне расходе и друге функције одбране предвиђено је око 40 одсто, док само око 10 одсто средстава остаје за најнужније материјално опремање, објекте за смештај војне технике и научноистраживачки рад. Уз све мере реорганизације Војске, смањења и рационализације, укључивање у стандарде „Партнер-

ства за мир“ захтеваће нову структуру расхода и, сасвим сигурно, додатна финансијска издвајања.

Основни показатељ остваривања реорганизације ВЈ, у нашим условима, јесте смањење броја њених припадника. У реализацији тог опредељења мора се уважити и пракса других армија у свету. Све оне приступају бројном смањењу, али то чине уз претходно техничко осавремењавање својих састава. Управо такву праксу бројног смањења, компенираног техничком модернизацијом, треба да следи и наша земља.

Проблем финансијског обезбеђења потреба опремања ВЈ савременим ратним средствима постаје још сложенији ако се зна да је од почетка ратних сукоба на просторима СФРЈ (све до сада) успорен процес опремања ВЈ значајним средствима НВО и да је развој тих средстава готово застао. Према томе, потребе техничке модернизације ВЈ диктиране су потребом бројног смањења, као и чињеницом да се тај процес интензивно остварује у армијама других земаља, потписница Програма „Партнерство за мир“. Наша земља мора да следи такве процесе, јер Војска Југославије може да постане интегрални део система безбедности у Европи само уколико се развија и изграђује на тим основама. Динамика техничке модернизације ВЈ, као последица потребе ублажавања израженог заостајања у опремању у односу на армије других земаља у окружењу и, истовремено, као услов квалитетног укључивања наше земље у Програм, умногоме ће зависити од могућности финансирања набавке савремених средстава наоружања и војне опреме.

Уз предузете мере реорганизације Војске и рационализације средстава по разним основама потрошње, неопходно је обезбедити и нове изворе финансирања ВЈ, укључујући и *помоћ будућих партнера*: од бесповратне економске помоћи и обезбеђења повољних кредита до уступања средстава ратне технике без новчаних обавеза. Полазећи од чињенице да је улазак земље у „Партнерство за мир“ једино могућ на поступан и крајње економичан начин, неопходно би било усвајање *средњорочног програма модернизације Војске*, са додатним финансијским средствима од око две милијарде америчких долара, или по 400 милиона долара годишње. У том случају могао би да се очекује релативно брз и успешан приступ Програму „Партнерство за мир“.

Међутим, морамо сами да нађемо решење за дугорочно и сигурно финансирање Војске. Неопходно је да се обезбеде стабилни извори финансирања у обиму којим се обезбеђује финансирање елементарних, неодложних потреба ВЈ, јер је то нужна претпоставка континуитета у остваривању њених основних функција. Сасвим је сигурно да је садашњи буџет, како према висини, тако и према структури расхода недовољан за најнеопходније потребе техничке модернизације ВЈ и живот и рад јединица и установа. Ради указивања на стварну оптерећеност нашег друштва издацима за одбрану сачињен је упоредни преглед војних трошкова појединих чланица НАТО-а земаља потписница Програма „Партнерство за мир“ и СРЈ у 2000. години.

Преглед војних буџета земаља чланица НАТО-а и потписница „ПзМ“ према СРЈ у 2000. години (у америчким доларима)

Редни број	Земља	Површина у км ²	Број станов- ника у милион- има	Бруто НД у милијар- дама	Бројно стање ОС у хиљада- ма	Средства за од- брану у милијар- дама	Издаци по при- паднику ОС	Учешће војног буџета у БНД (у %)	Издава- ње у бу- џет за одбрану по станов- нику	Број војника по км ²	Ранг према издаци- ма по припад- нику	Ранг према издваја- њу по станов- нику	Ранг према војном буџету	Број војника према површи- ни земље
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11				
1.	САД	9,629,047	281,40	9,900	1,367,7	300,500	219,712	3,04	1,068	0,142	1	1	1	17
2.	В. Британија	244,110	59,93	1,400	211,4	35,300	166,958	2,52	0,589	0,866	2	2	2	4
3.	Немачка	356,970	82,44	1,800	308,4	23,300	75,551	1,29	0,283	0,864	3	4	4	5
4.	Италија	301,323	57,18	1,100	230,4	16,000	69,460	1,45	0,280	0,764	4	5	5	7
5.	Грчка	131,957	10,68	113	159,2	3,300	20,733	2,92	0,309	1,206	8	7	7	1
6.	Турска	779,452	67,65	210	515,1	7,300	14,172	3,48	0,108	0,661	10	6	6	11
7.	Чешка	78,864	10,21	52	53,6	1,150	21,455	2,21	0,113	0,680	7	8	8	9
8.	Мађарска	93,030	10,17	47	33,8	0,689	20,379	1,47	0,068	0,363	9	10	10	16
9.	Албанија	28,748	3,03	3,80	27,0	0,043	1,593	1,13	0,014	0,939	17	18	17	3
10.	Македонија	25,713	1,90	4,83	16,0	0,077	4,813	1,60	0,041	0,622	14	17	14	12
11.	Бугарска	110,994	8,18	12,80	77,3	0,354	4,582	2,77	0,043	0,696	15	14	14	13
12.	Румунија	237,500	22,23	38,40	103,0	0,827	8,029	2,15	0,037	0,434	13	9	9	15
13.	Хрватска	56,570	4,41	19,40	58,3	0,590	10,120	3,04	0,134	1,031	12	11	11	8
14.	Словачка	49,035	5,40	19,60	33,0	0,362	10,970	1,85	0,067	0,673	11	13	13	10
15.	Словенија	20,253	1,98	18,60	7,6	0,273	35,921	1,47	0,138	0,375	5	15	15	7
16.	Украјина	603,700	50,40	32,00	303,8	0,441	1,452	1,38	0,009	0,503	18	12	12	18

17.	Русија	17.075.200	146,72	1.200	977,1	29.000	29.680	2,42	0,198	0,057	6	3	6	18
	Угославина													
	планирано	102.173	10,60		85	0,360	4.235		0,034	0,832				
18.	остварено	102.173	10,60		80	0,330	4.125		0,031	0,783				
	реално остварено*	102.173	10,60		80	0,173	2.163		0,016	0,783	16	16	16	6

НАПОМЕНА: извор података „Military Balance 2001–2002“ (Међународни институт за стратегијске студије), са стањем у 2000. години за све земље, осим за СРЈ (подаци ГШ ВЈ).

- 1) Подаци из колона 6. и 7. за Албанију, узети су из 1999. године.
- 2) Подаци у првом реду за СРЈ, преузети су из „Military Balance 2001–2002“.
- 3) Од номинално дозначених средстава за одбрану од 21.564 милиона динара обезбеђено је, по разним основама, 10.163 милиона динара, тако да је реално остало свега 11.401 милион динара.

Наша земља је са 2.163 америчких долара по припаднику Војске у 2000. години била на 16 месту – од 18 земаља била је испред Албаније и Украјине (табела 3).

У односу на Хрватску, СРЈ издваја мање средстава 4,7 пута, од Румуније 3,7 пута, Бугарске 2,1 пут, па чак и од Македоније 2,2 пута (табела 3 и графикон 1).

За 2000. годину СРЈ одобрила је за финансирање одбране 4.235 долара по припаднику ОС, стварно је дозначено 4.125, а реално је остварено 2.163 долара. Разлика између дозначених и реално остварених средстава у износу од 1.962 долара (52 одсто) настала је због обезвређивања дозначених средстава по основу ванредних расхода (исплата ратних дневница; нематеријални расходи, проузроковани агресијом НАТО-а на СРЈ; ангажовање јединица у КЗБ; плаћање затезних камата; инфлација и пренете обавезе – табеле 3 и 4 и графикони 1 и 2).

С обзиром на издвајање средстава за финансирање одбране, СР Југославија је на 16 месту на основу три критеријума: по броју припадника ОС, по проценту издвајања средстава за одбрану из буџета државе и по глави становника (табела 3 и графикон 3).

Према критеријуму густине припадника војске (број војника по површини земље), СРЈ на *шестом* је месту, Хрватска на другом, Албанија на трећем, САД на 17, а Русија на последњем – 18 месту (табела 3 и графикон 4).

Словенија је на првом месту – са 35.921 долара, по издвајању из буџета за одбрану по припаднику ОС чланица „Партнерства за мир“, Русија је на другом – са 29.680, Словачка на трећем – са 10.970, Хрватска на четвртм – са 10.120 долара, а следе Румунија, Македонија и Бугарска (графикон 5).

У односу на земље чланице НАТО-а, по издвајању из буџета за одбрану по припаднику ОС чланица СРЈ на последњем је месту, с реалним износом средстава од 2.163 долара (графикон 6).

Финансирање Војске Југославије у последњој деценији

Од формирања, 1992. године, до сада Војска Југославије се суочава с бројним проблемима у свим областима своје делатности. Најзначајнији проблеми су: губитак импозантних ресурса и капацитета за производњу НВО који су остали у отцепљеним републикама СФРЈ; осипање најстручнијег кадра због ниског стандарда и немогућности решавања стамбеног питања; отклањање последица бомбардовања НАТО-а; ангажовање јединица у КЗБ, и други. Један од највећих проблема Војске у последњих 10 година свакако је њено неадекватно финансирање, које се огледа у недовољним одобреним средствима (због

Табела 4
Преглед одобрених и реално дозначених средстава за финансирање одбране у периоду од 1995. до 2001. године у (млн. динара)

Ред. бр.	О П И С	Г О Д И Н А									
		1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.			
1	2	3	4	5	6	7	8	9			
1.	ПЛАНИРАНЕ ПОТРЕБЕ	2.053	4.920	9.300	11.008	17.944	24.033	58.000			
2.	ОДОБРЕНО БУЏЕТОМ	1.856	4.215	6.500	6.521	11.038	24.000	33.630			
3.	% ОДОБРЕНИХ СРЕДСТАВА У БУЏЕТУ У ОДНОСУ НА ПОТРЕБЕ (2:1)	90	86	70	59	62	100	58			
4.	ДОЗНАЧЕНА СРЕДСТВА	1.772	3.950	5.375	6.524	8.630	21.564	33.630			
5.	ОБЕЗВРЕЂЕНА СРЕДСТВА*	1.366	1.721	222	1.920	6.393	10.163	10.211			
6.	РЕАЛНО ДОЗНАЧЕНА СРЕДСТАВА (4-5)	406	2.229	5.153	4.604	2.237	11.401	23.419			
	РЕАЛНО ДОЗНАЧЕНИХ СРЕДСТАВА (у %)	23	56	96	71	26	53	70			
7.	ПРЕНЕТЕ ОБАВЕЗЕ У НАРЕДНУ ГОДИНУ	282	705	705	875	572	2.667	3.142			

*НАПОМЕНА: средства су обезвређена на име инфлације и девалвације и ванредних задатака Војске.

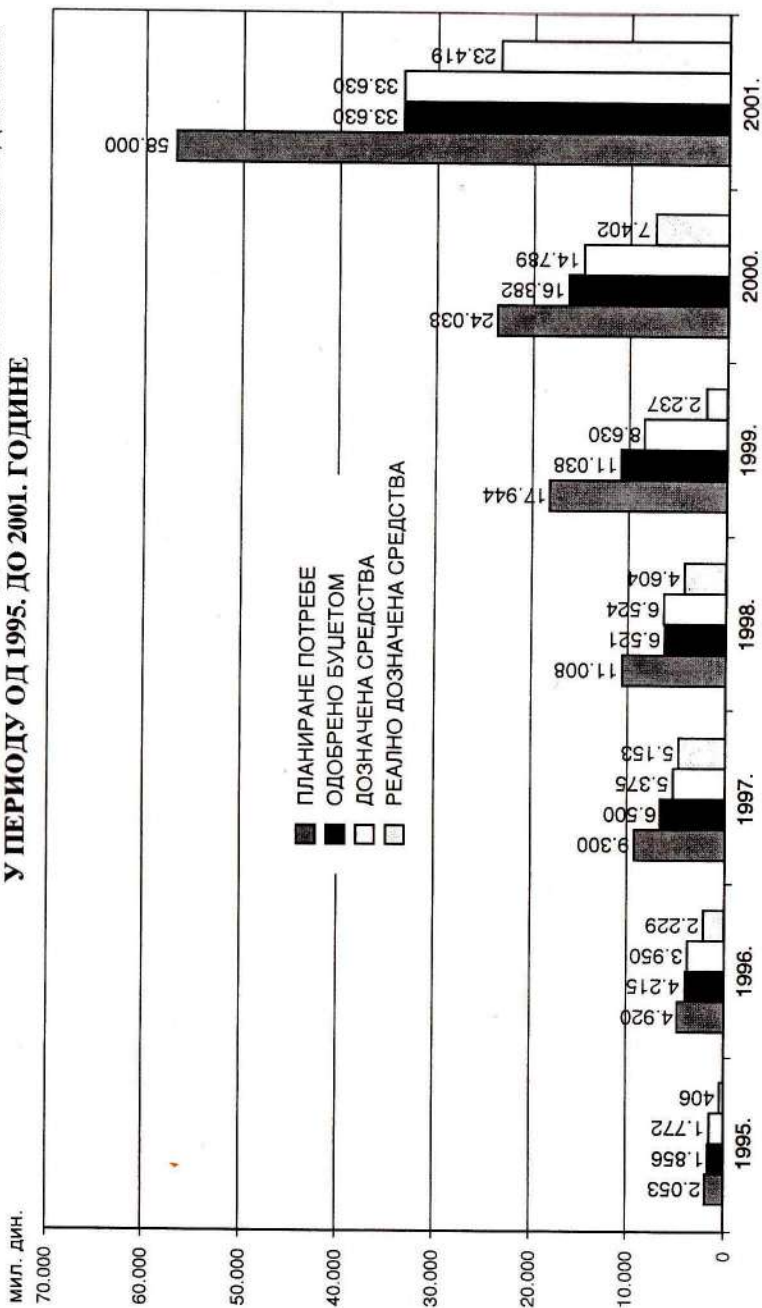
Графикон 1

ИЗДАЦИ ПО ПРИПАДНИКУ ОС У АМЕРИЧКИМ ДОЛАРИМА У 2000. ГОДИНИ

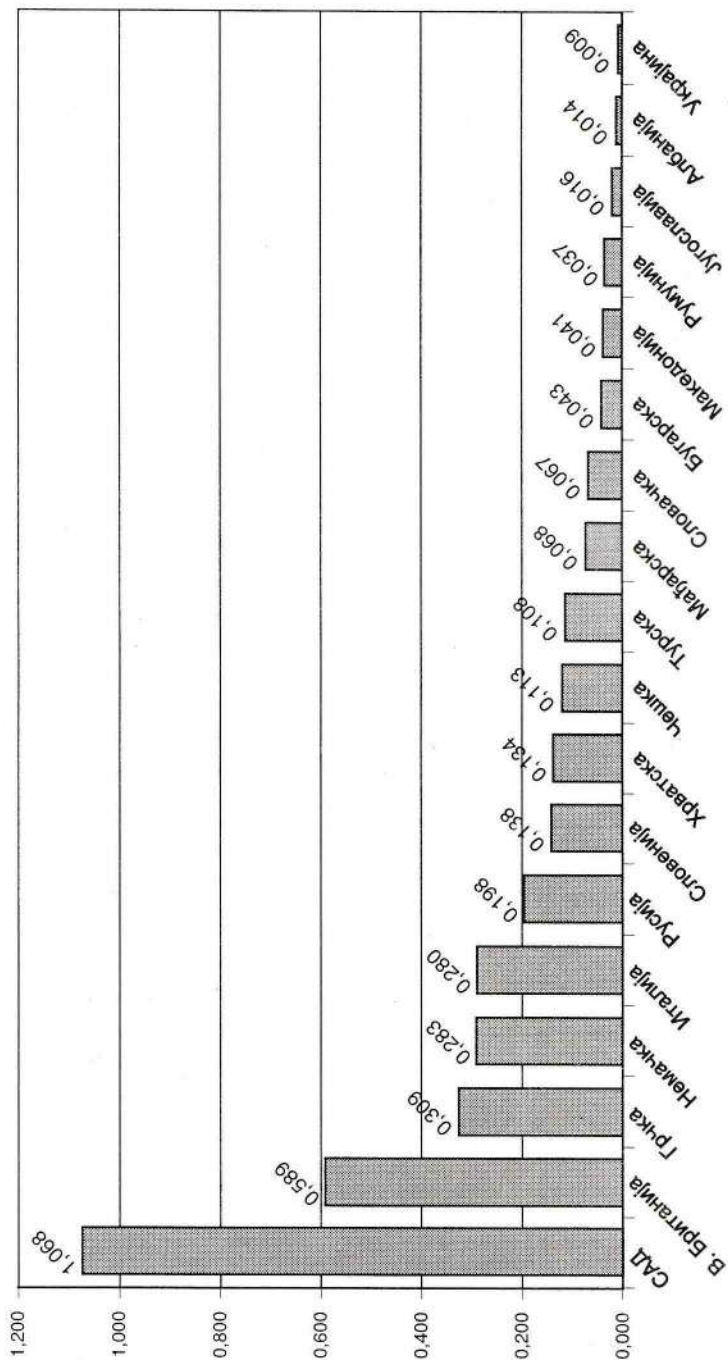

* Средства су обезвређена инфлацијом, девалвацијом и кроз ванредне задатке који су постављани Војсци Југославије

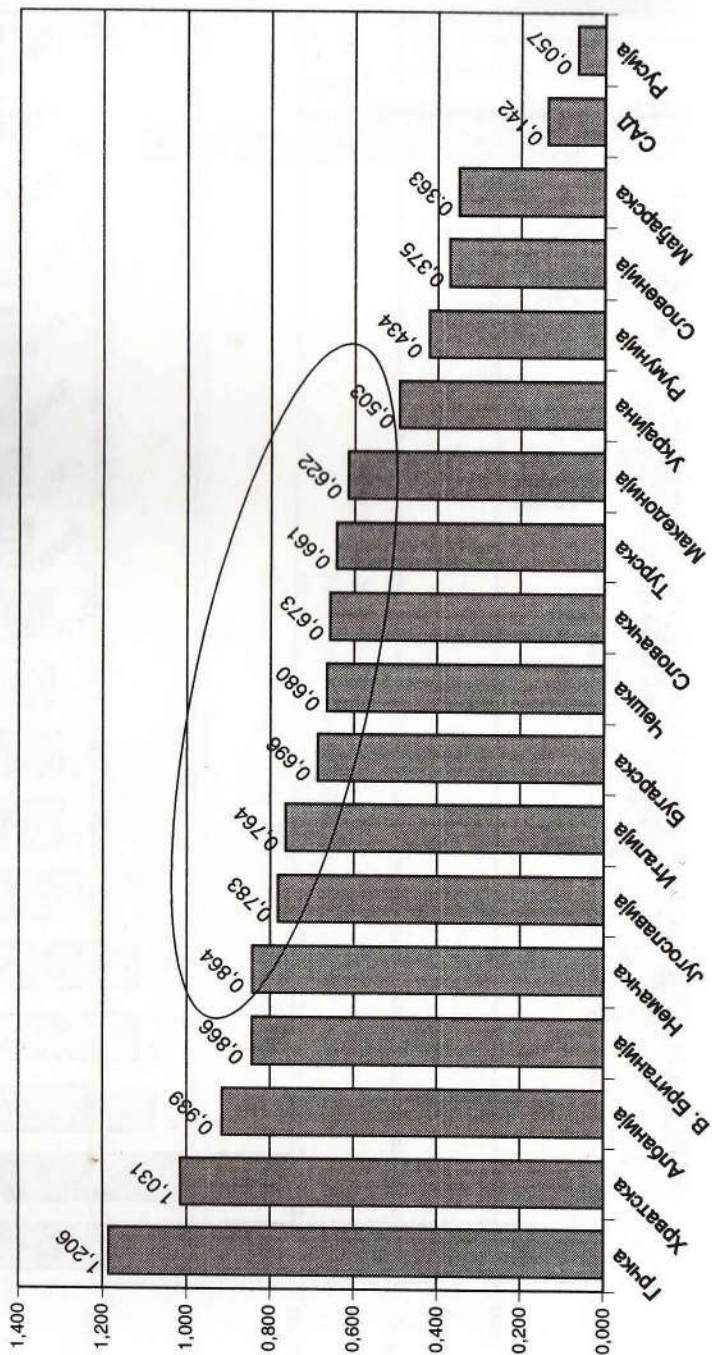
Графикон 2
ПРЕГЛЕД
ОДОБРЕНИХ И РЕАЛНО ДОЗНАЧЕНИХ СРЕДСТАВА ЗА ФИНАНСИРАЊЕ ОДБРАНЕ
У ПЕРИОДУ ОД 1995. ДО 2001. ГОДИНЕ

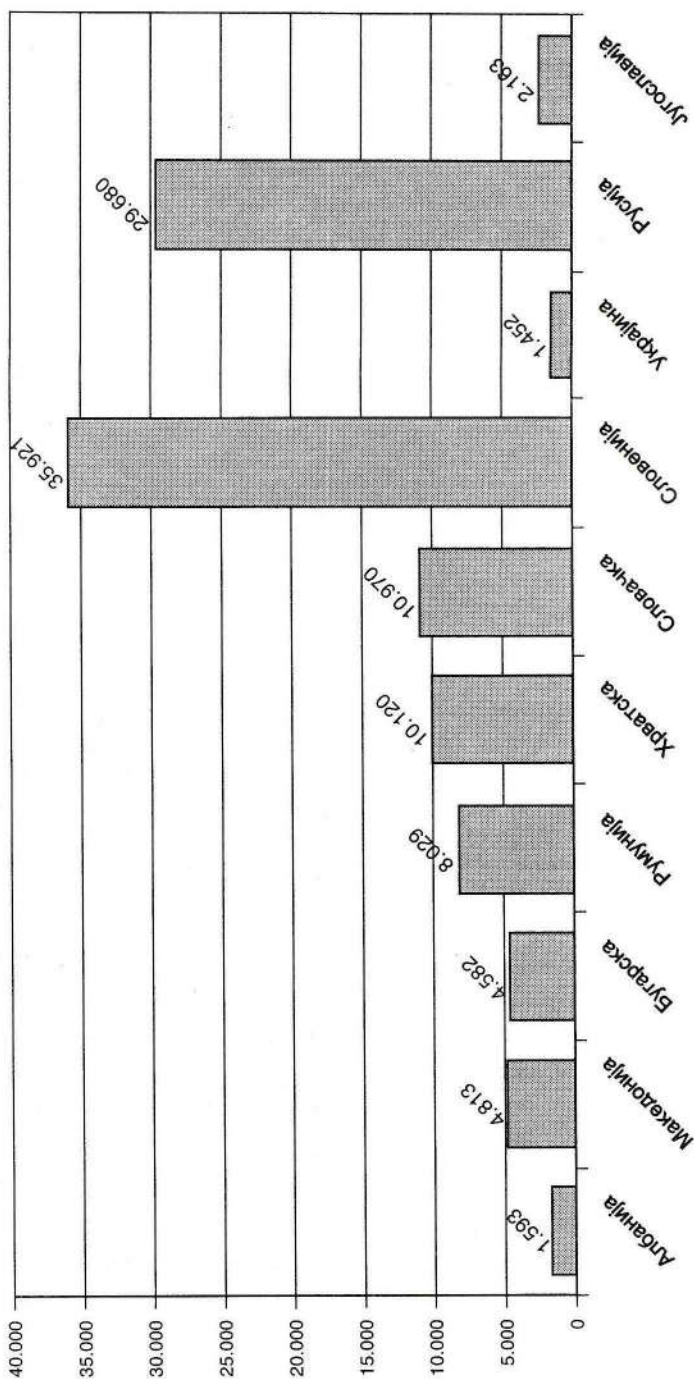
ИЗДВАЈАЊЕ У БУЏЕТ ЗА ОДБРАНУ ПО СТАНОВНИКУ У 2000. ГОДИНИ
(У АМЕРИЧКИМ ДОЛАРИМА)

БРОЈ ВОЈНИКА ПО КВАДРАТНОМ КИЛОМЕТРУ У 2000. ГОДИНИ

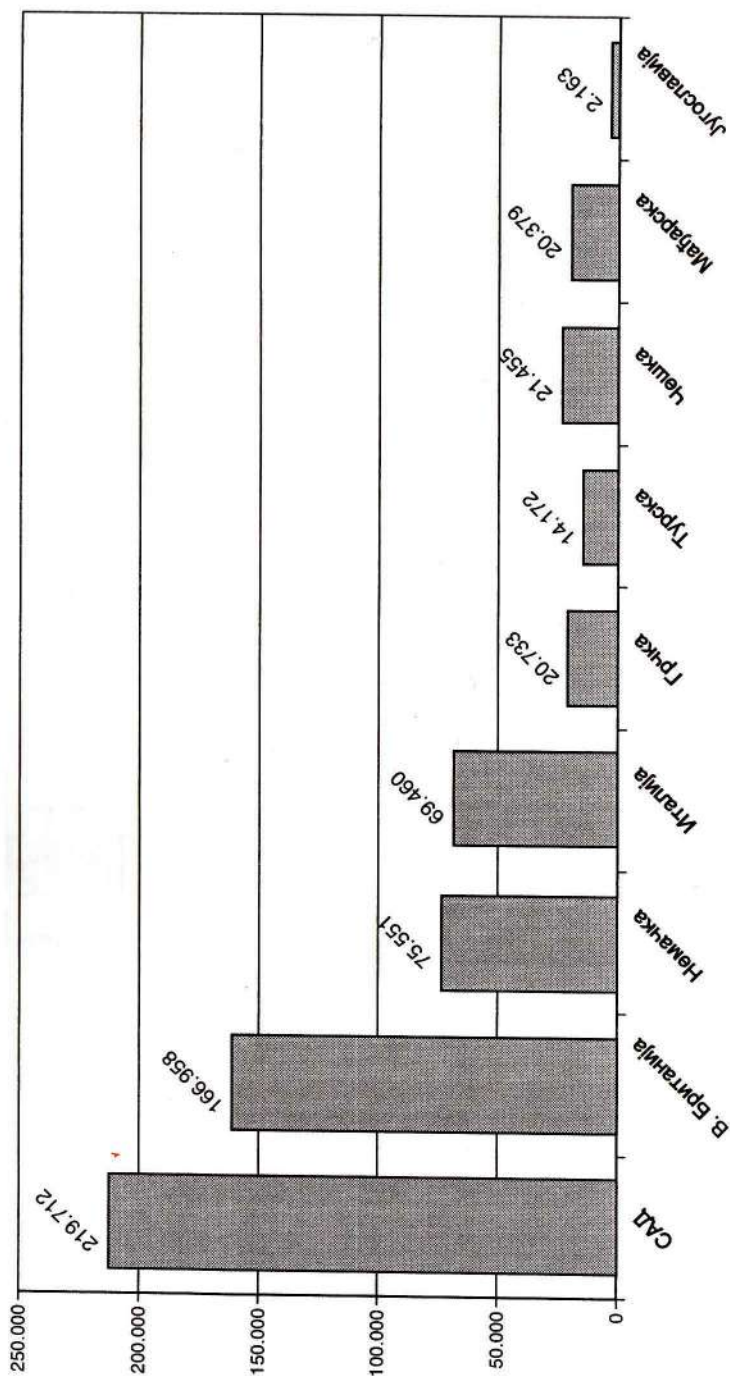

ИЗДВАЈАЊЕ ИЗ БУЏЕТА ЗА ОДБРАНУ ПО ПРИПАДНИКУ ОС
ЧЛАНИЦА ПЗМ И СРЈ У 2000. ГОДИНИ
(У АМЕРИЧКИМ ДОЛАРИМА)

Графикон 6

**ИЗДАВАЊЕ ИЗ БУЏЕТА ЗА ОДБРАНУ ПО ПРИПАДНИКУ ОС
ЧЛАНИЦА НАТО-а И СРЈ У 2000. ГОДИНИ
(У АМЕРИЧКИМ ДОЛАРИМА)**

чега је веома изражен несклад између потреба ВЈ и износа новчаних средстава одобреног за финансирање њених расхода), неостваривању утврђене динамике прилива буџетских средстава и необезбеђивању финансијских средстава за ванредне задатке, које јој је постављала држава.

Селективним задовољавањем само минималних потреба Војске у протеклих 10 година искључена је могућност њене техничке модернизације и заустављања пада стандарда њених припадника. Директне последице такве ситуације су технолошко и укупно заостајање за земљама у окружењу, а није искључена ни могућност негативних последица по борбену готовост јединица Војске.

На основу *Закона о савезном буџету*, у 2002. години за финансирање одбране одобрене су 41,4 милијарде динара, од чега за Војску 32,5 милијарди динара. Уколико би се одобрени износ новчаних средстава за расходе ВЈ умањио за пренесене обавезе и ванредне задатке, извесно је да је неопходна корекција расхода ВЈ, према садашњим проценама, за додатних 14 милијарди динара. Ако се за финансирање Војске не одобре та додатна средства, елементарне потребе за живот и рад јединица и установа могу да буду доведене у питање, уз могућност угрожавања неких основних функција Војске. Пре свега, у другој половини године може доћи до прекида обуке а наступиће и проблеми у облачењу војника и уговарању снабдевања објеката енергентима за предстојећу грејну сезону. Такође, довело би се у питање школовање садашњих ученика и студената и пријем нових класа. Истовремено, може се очекивати престанак набавке и замене санитетске одеће, постељине, опреме, униформи и одевних предмета за професионалне припаднике Војске и студенте и ученике војних школа, као и потпуни прекид попуне, иначе скромних, ратних материјалних резерви и, вероватно, њихово даље трошење.

Доведена је у питање и даља реализација пројекта реорганизације Војске, чиме се успорава стварање потребних претпоставки за припреме уласка СРЈ у Програм „Партнерство за мир“. Неће моћи да се наставе и заврше започети планирани истраживачко-развојни пројекти, у области наоружања и војне опреме, од којих зависе борбена готовост и техничка модернизација Војске, као и њено опремање техничким системима чији је развој завршен у нашим институтима. Такође, наставиће се стагнација у решавању стамбених проблема Војске и војних пензионера. На крају 2001. године са нерешеним стамбеним проблемом било је 38.860 лица, од чега је без икаквог стана било 17.951 лице.

Евентуална измена назива Војске, која би уследила са променом назива државе, подразумева промене у означавању, пререгистрацију возила, промену докумената и образаца, печата итд. Због недостатка новчаних средстава и промене тих обележја могу да буду доведене у питање.

Поред планских, редовних задатака, због непредвиђених околности, појављују се и непланирани задаци, који додатно оптерећују финансијску ситуацију Војске. Такви задаци нису обухваћени редовним финансирањем, али су најчешће приоритети за плаћање. Међу бројним ванредним задацима у 2002. години, чија ће реализација произвести значајније расходе, а који финансијски нису покривени, издвајају се:

– реорганизација Војске, по разним основама, која ће трајати током целе године;

– ангажовање јединица ВЈ у КЗБ;

– скраћење служења војног рока и нужно повећање контингента регрута на годишњем нивоу, и друго.

Реализација непланских и ванредних задатака мора финансијски да се покрива на уштрб редовних, планираних задатака, због чега се увећавају прелазне обавезе. Драматичну финансијску ситуацију, понашајући се рационално и домаћински, Војска покушава да ублажи сталним преиспитивањем и смањивањем обима задатака и трошкова. То је и разлог за усвајање Плана рационализације и штедње на свим нивоима командовања, при чему се води рачуна о томе да се не наруши борбена готовост. Према том плану, одустаје се од одржавања радарских средстава Копнене војске и неких средстава везе која су стално активна, од планиране набавке пнеуматика за моторна возила и резервних делова, обнове неких уништених ремонтних капацитета, санације оштећених објеката, обуке резервног састава и дела команди, и другог.

Реализацији свих својих задатака Војска прилази крајње рационално и економично, па настојање да се по сваку цену даље смањују њене потребе не може дуго остати без последица по борбену готовост њених јединица и установа, односно, по ВЈ у целини.

Закључак

Приступањем СРЈ Програму „Партнерство за мир“, отвориће се пут за њено шире интегрисање у европске безбедносне структуре, што је битна претпоставка успостављања трајног мира и безбедности у региону и Европи. Очекујемо да ће приликом регулисања партнерских односа бити уважене потребе и могућности ВЈ према интересима наше земље. Значајно је да укупни расположиви ресурси СРЈ омогућавају *изграђивање партнерских односа, на основу усаглашених програма сарадње, у многим областима:*

1) утврђивању програма различитих облика заједничких (штабне и практично примењене) вежби, уз могућност понуде полигона и објеката за њихову реализацију;

2) међусобној размени официјерског кадра ради школовања и усавршавања;

3) утврђивању јединствених основа планова и програма за оспособљавање кадра;

4) ангажовању заједничких тимова у изради наставне литературе и међусобној размени војностручне литературе за потребе обуке и школовања кадра;

5) координацију у развоју појединих средстава ратне технике;

6) различите облике сарадње у производњи и одржавању средстава НВО, и друго.

Подршка коју наша земља добија од међународне заједнице због напора везаних за укључивање у „Партнерство за мир“ израз је њених настојања да заувек избрише трагове прошлости Балкана као неуралгичне зоне и да га претвори у зону мира и сарадње. Војска Југославије ће учинити све што је у њеној моћи да подстиче иницијативе за продубљивање војне сарадње не само са земљама у ближем окружењу већ и с осталим земљама, чланицама Програма „Партнерство за мир“. С обзиром на геостратегијски положај наше земље и чињеницу да је простор Балкана жариште кризе у Европи, СРЈ и њена војска треба да предњаче у интегрисању земаља југоисточне Европе. У таквом настојању, Генералштаб Војске Југославије и Војска Југославије у целини очекују подршку међународне заједнице.

Проф. др *Предраг Симић*

Аутор указује на чињеницу да ново политичко и безбедносно окружење, након нестанка биполарне поделе света, намеће потребу за реформом безбедносног сектора земаља у транзицији и његово усклађивање са тим окружењем.

Искуства некадашњих социјалистичких земаља упућују на закључак да је реформа безбедносног сектора, заправо, претпоставка успешне транзиције.

Сходно разлозима за реформу безбедносног сектора СРЈ, које такође разматра, укључујући искуства других европских земаља, аутор анализира чиниоце који одређују политички оквир за утврђивање стратегије националне безбедности.

Национална безбедност у новом окружењу

Крај „хладног рата“ и промене у међународним односима током претходних тринаест година умногоме су измениле схватања безбедности и довеле до значајних промена у војним доктринама и организацији оружаних снага и служби безбедности у већини европских земаља. Ослобођене страха од сукоба између блокова и нуклеарног рата, западноевропске земље су реорганизовале своје армије и смањиле војне издатке оријентишући се, најчешће, на стварање мањих, професионалнијих и флексибилнијих оружаних снага, способних за савремене облике ратовања и интервенције на удаљеним кризним жариштима. Окончањем блоковског поретка, међутим, није потпуно отклоњена претња од нових ратова у Европи и на њеној периферији – супротно очекивањима, управо у том периоду је на простору СФРЈ, на Блиском и Средњем истоку и у централној Азији избио низ оружаних сукоба. Повод су углавном били стари и нови етнички и територијални спорови. Полазећи од начелног става да „демократије не ратују“ (или, барем, да не ратују међусобно), Савет Европе и Европска унија затражили су од кандидата за чланство да спроведу корените реформе у сектору националне одбране и безбедности и изграде институције демократске, односно, парламентарне контроле оружаних снага. У том погледу Северноатлантски пакт је отишао и корак даље: створио је, прво, Савет за северноатлантску сарадњу (НАСС) а нешто касније и Програм „Партнерство за мир“ ради подстицања не само реформе оружаних снага у земљама које учествују у том програму

него и ради обезбеђења њихове интероперабилности, тј. способности за заједничке војне операције.¹

У савременим околностима, земље с традиционалним концептом и доктрином одбране територијалног интегритета и суверенитета суочене су са новим претњама, на које ни најразвијеније земље још увек нису пронашле задовољавајуће одговоре. Због развоја савремене војне технологије и нових облика примене силе у међународним односима доведене су у посебно сложен положај мале и средње земље, чије могућности националне одбране постају крајње ограничене изван оквира система колективне безбедности (тзв. безбедносних заједница), што потврђује и случај Југославије између 1991. и 2001. године. Супротно неким оптимистичким предвиђањима, распадом Варшавског пакта, Совјетског Савеза и целокупног биполарног система међународних односа нису учвршћене ни Уједињене нације, ни систем универзалне колективне безбедности, ни класична начела међународног права. Наиме, глобализацијом је релативизован појам суверенитета држава у међународним односима: већина европских земаља је пренела или жели да пренесе многе његове важне атрибуте на европске и евроатлантске интеграције, док је, и без формалне промене Повеље УН, суверенитет држава ограничен када је у питању поштовање индивидуалних и колективних људских права.

Војне интервенције НАТО-а показале су да су начела 7. главе Повеље Уједињених нација (забрана претње силом, примене силе и аката агресије) у садашње време крајње релативизована и да Савет безбедности УН више нема монопол над одлучивањем о примени силе у међународним односима. Пролиферација оружја за масовно уништење и све боља организовано различитих терористичких организација и паравојних формација довели су на међународну сцену нове парадржавне или недржавне актере оружаних сукоба и суочили планере националне одбране, чак и у водећим земљама света, с новим недоумицама, што су показали и терористички напади на циљеве у Сједињеним Државама 11. септембра 2001. године. То је утицало на промену традиционалних схватања безбедности и, тиме, функције оружаних снага и других снага безбедности од којих се очекује да понуде одговоре на мноштво војних и невојних претњи националној безбедности.

¹ За разлику од захтева који се постављају земљама кандидатима за улазак у ЕУ, „Партнерство за мир“ је много флексибилније постављено и омогућава различит (*a la carte*) обим учешћа појединих земаља. На пример, док се источноевропске земље кандидати за улазак у НАТО кроз тај програм припремају за обавезе које произилазе из чланства, неутралне земље, попут Швајцарске, Шведске или Финске, у „Партнерству за мир“ нашле су меру сарадње са НАТО-ом којом се не угрожава њихов статус неутралности. Почетком 2002. године биле су укључене све европске земље у „Партнерство за мир“ изузев Босне и Херцеговине и СР Југославије.

У савременој литератури о тој проблематици указано је на неколико кључних чинилаца значајних за националну безбедност држава у савременим условима. На првом месту је стабилност државних и друштвених институција одређене земље, њен економски развој, владавина права и други елементи на којима почивају њена друштвена кохезија и легитимитет, а тиме и спремност њених грађана да учествују у њеној одбрани. На другом месту је концепт *кооперативне безбедности*, заснован на претпоставци да се безбедност појединачних држава може заштитити само кроз сарадњу с другим државама, укључујући и улазак у „безбедносне заједнице“² и друге системе колективне безбедности, чиме се смањује потреба за традиционалним војним и невојним облицима одвраћања претњи националној безбедности. Трећи чинилац – *систем универзалне колективне безбедности*, на којем почива Повеља Уједињених нација којом се забрањује рат као средство међународних односа и допушта примена силе само у случајевима индивидуалне и колективне самоодбране и мера које доноси Савет безбедности УН на основу 7. главе Повеље (претња миру, повреда мира и акти агресије), у пракси је ревидиран током деведесетих година у смислу сужавања права примене оружане силе изван оквира организација колективне безбедности чак и када је реч о унутрашњим сукобима. *Ius ad bellum*, тј. право на рат, сада је све више резервисано за узак круг најмоћнијих држава, што је нарочито изражено током грађанског рата на простору СФРЈ, као и других оружаных сукоба вођених после „хладног рата“. Коначно, у садашње време преовлађује мишљење да је *безбедност недељива*, односно да је безбедност једне земље непосредно повезана с безбедношћу других и да сваки покушај јачања војних потенцијала једне земље на штету осталих земаља смањује њену безбедност јер изазива противмере (на пример, трку у наоружавању) и води ка њеној изолацији у међународној заједници.

Реформе у бившим социјалистичким земљама источне Европе показале су да је реформа оружаных снага, као и целокупног система безбедности, политички најосетљивији део транзиције. Истовремено, то је и највидљивији и најуверљивији знак раскида с прошлошћу, с далекосежним ефектима како на унутрашњем, тако и на спољнополитичком плану. Премда се постигнути резултати и искуства појединих земаља у тој области умногоме разликују, већина средњоевропских земаља је из основа ревидирала своје стратегије националне безбедности и војне доктрине, успоставила различите облике парламентар-

² Концепт безбедносне заједнице увео је Карл Дојч за врсту међународног удруживања у којем се земље чланице одричу примене силе у међусобним односима.

не контроле оружаних снага, реформисала војску и полицију, као и друге службе безбедности, обавештајне службе и систем заштите граница, и укључила се у Програм „Партнерство за мир“ и друге облике међународне сарадње у области безбедности. Поред Пољске, Чешке и Мађарске, које су примљене у Северноатлантски савез марта 1999, очекује се да 2002. године, на самиту у Прагу, та организација упути позив још неким земљама средње и источне Европе да постану чланови Савеза.³ Ако се узме у обзир да се и Руска Федерација релативно рано укључила у „Партнерство за мир“ и да је 27. маја 1997. у Паризу потписала „Оснивачки споразум НАТО – Русија“, може се закључити да су тим променама постављене нове основе стратегијске равнотеже у средњој Европи, а тиме и новог система међународних односа и међународне безбедности у Европи.

Дугогодишња криза и грађански рат на простору СФРЈ учинили су да југоисточна Европа, током деведесетих година, остане у великој мери изван тог процеса. Тек 2000. године, после победе опозиције у Хрватској и Југославији, у свим земљама југоисточне Европе успостављени су демократски режими, чиме је, уз приближавање европских интеграција региону, први пут створена могућност да и те земље постану њихови чланови. Међутим, на путу демократских и тржишно усмерених реформи у тим земљама налазе се много веће препреке него у већини бивших источноевропских земаља: поред наслеђа старих, социјалистичких режима, развој тих земаља, нарочито на простору некадашње СФРЈ, оптерећује и наслеђе из недавне прошлости – дугогодишње кризе и оружани сукоби, које годинама неће бити превазиђено. Поред тога што постоји могућност за нове оружане сукобе, безбедност и реформе у тим земљама угрожавају и широко распрострањени организовани криминал и корупција, који се често скривају иза фасаде политичког екстремизма и тероризма. Због тога се, вероватно, сматра да су реформе војске и полиције, као и успостављање правне државе, један од главних предуслова успеха реформи у тим државима.

Реформе сектора безбедности у постауторитарним и посттоталитарним условима сматрају се суштински важним и из других разлога. *Прво*, чак и тамо где не постоји бојазан од политичких амбиција војске (што је случај у већини бивших европских социјалистичких земаља⁴), сматра се да је успостављање парламентарне контроле над ору-

³ Иако званично не постоји директна веза између чланства у „Партнерству за мир“ и НАТО-у и могућности земље да буде примљена у Европску унију, то је случај са свим кандидатима из средње и источне Европе који очекују да у њу буду примљени у следећем кругу проширења ЕУ, почев од 2004. године.

⁴ Историја комунистичких покрета и комунистичких земаља показује да су њихове оружане снаге биле организоване као војно крило комунистичких партија, чиме се може протумачити и чињеница да оне готово и не знају за војне ударе. Једини изузетак је војни удар генерала Војтека Јарузелског у Пољској, али околности у који-

жаним снагама начин да се спречи инструментализовање тог питања у политичким споровима између партија у раном периоду демократске транзиције. *Друго*, сматра се да су ране реформе тог сектора неопходне да би се друштво могло успешно борити са појавама криминала и корупције, који су чести у раним фазама транзиције и који често достижу такве размере да почињу угрожавати нормално функционисање правних и политичких институција. *Треће*, успостављање правне државе и ефикасно сузбијање криминала и корупције наслеђених из претходног раздобља сматрају се битним предусловом успеха привредних реформи и рационализације буџетских издатака за потребе одбране и безбедности. *Четврти разлог* је професионализација, тј. оспособљавање служби безбедности да успешно прате реформе и обављају своје задатке у измењеном друштвеном, економском и политичком окружењу. *Пети разлог* је улога тог сектора у спречавању оружаних сукоба у друштвима у транзицији (добар пример за то била је улога здружених снага Војске Југославије и српске полиције у кризи на југу Србије и приликом повратка у тзв. Кошнену зону безбедности). *Шести разлог* произилази из политичке воље већине бивших европских социјалистичких земаља да уђу у европске интеграције, што подразумева не само хармонизацију њиховог укупног политичког, правног и економског система него и система безбедности са стандардима Савета Европе и ЕУ, на пример са шенгенским стандардима у области контроле граница.

Разлози за реформу сектора безбедности СР Југославије

Када је реч о СР Југославији, за реформу сектора безбедности⁵ постоје, пре свега, следећа три разлога:

– *Прво*, криза и грађански рат на простору СФРЈ учинили су да земља изгуби најмање десет година у развоју и место које је имала у међународном поретку у Европи. Почетком осамдесетих година СФРЈ сматрана је најразвијенијом земљом овог дела Европе (национални доходак по становнику износио је 46 одсто тадашњег просека ЕЗ – био је већи него у многих земљама садашњим кандидатима за

ма је до њега дошло (претња интервенције Варшавског пакта) пре потврђују него што доводе у питање такав закључак. То, на изврстан начин, потврђује и случај бивше Југословенске народне армије, чији је политички врх, после распада Савеза комуниста Југославије 1990. године, неуспешно покушао да попуни политички вакуум новом партијом: Савезом комуниста – покретом за Југославију.

⁵ Током 2001. године Војска Југославије и Министарство одбране, као и друге владине и невладине организације, организовали су више стручних расправа о тој проблематици. На њима је преовладало мишљење да СРЈ мора приступити реформама читавог система националне одбране и безбедности. У иностранству, најопсежније истраживање те врсте до сада су спровели женевски центар за демократску контролу оружаних снага и Институт Исток – Запад из Њујорка (видети: *Security Sector Reform in Federal Republic of Yugoslavia*, DCAF & East West Institute, Geneva 2001).

чланство), с релативно развијеном привредом и стабилним међународним положајем. Током наредне две деценије земља је запала у дубоку кризу, која је коначно довела до њеног распада и вишегодишњег међунационалног и верског рата, што је СРЈ, као и већину бивших југословенских република, довело на зачеље у Европи. Грађански рат и две војне интервенције НАТО-а (1995. и 1999. године⁶) изазвали су велика разарања привреде и инфраструктуре, око 200.000 људи је изгубило живот, док су готово два милиона људи прогнана из својих домова. Истовремено, остатак континента прошао је кроз дубоке промене. Европским интеграцијама остварен је квалитативан напредак, док је процес транзиције у бившим социјалистичким земљама одмакао и већина тих земаља је на прагу уласка у Европску унију. Да би надокнадила пропуштenu деценију СРЈ мора наредних година да спроведе посебно брзе реформе, што налаже и релативно брзе и корените промене у сектору безбедности.

– *Друго*, промене у међународном окружењу СР Југославије значајно утичу и на њену безбедност. Иако се у догледној будућности на Балкану не може потпуно искључити могућност класичних међудржавних сукоба, вероватноћа да до њих дође сада је умногоме мања него у претходним деценијама. Главну претњу безбедности СРЈ наредних година вероватно ће чинити постојећа кризна жаришта на њеној територији и у њеном окружењу (Косово и Метохија, југ Србије, северозападна Македонија), као и политички и криминално мотивисани екстремизам и тероризам, организовани криминал и корупција, којима ће погодовати социјални и економски проблеми ране транзиције како у СРЈ, тако и у већини суседних земаља. Нове претње безбедности условиће и потпуно нову организацију сектора безбедности, и то како војске, тако и полиције, као и свих других државних и друштвених институција у тој области. Међународна повезаност криминалних и екстремистичких организација налагаће и много већу међународну сарадњу СРЈ у области безбедности, контроле граница и правосуђа, као и примену решења која су, у међувремену, развијена у Европи (на пример, шенгенски режим контроле граница), а тиме и нову организацију снага безбедности и оружаних снага.

– *Треће*, током претходних десет година међународно окружење СР Југославије суштински је измењено. За разлику од СФРЈ, која се граничила са три земље чланице Варшавског уговора, две чланице НАТО-а, једном неутралном земљом и једном земљом у самоизолацији и уживала релативно повољан положај стратешке тампон-зоне између блокова и симбола разлика у комунистичком свету, садашње окружење чине две чланице НАТО-а, пет земаља чланица Програма

⁶ Бомбардовање Републике Српске у августу и септембру 1995. и СР Југославије између марта и јуна 1999. биле су званично прве (и, за сада, једине) ратне операције Северноатлантског пакта у његовој историји.

„Партнерство за мир“, које претендују на улазак у НАТО, и једна земаља у којој мир обезбеђују оружане снаге под командом Северноатлантског пакта. Томе ваља додати и чињеницу да на делу њене територије мир обезбеђују међународне снаге, такође под контролом НАТО-а, као и да се од прошле године криза на југу Србије контролише у непосредној сарадњи са Северноатлантским пактом. До сличних промена у окружењу дошло је и када је реч о ЕУ: осим једне суседне земље која има чланство у ЕУ, стратешки циљ свих осталих југословенских суседа јесте улазак у Европску унију. Од тих земаља бар једна ће остварити тај циљ у непосредној будућности, што ће, поред дугорочно несумњиво позитивних ефеката, краткорочно суочити СРЈ с могућношћу да од остатка Европе буде одвојена чврстом шенгенском границом, која се понекад назива и „златном завесом“. Оправдана је бојазан да та „завеса“ по много чему може да буде непрозирна као и некадашња „гвоздена завеса“. У таквом окружењу на безбедност земље пресудно ће утицати односи са наведеним организацијама. Независно од тога да ли ће се СРЈ определити за неку врсту политике неутралности или ће ући у Програм „Партнерство за мир“ и, у догледно време, постати придружени члан ЕУ, такав положај ће за дуже време остати константа, па су за њу изузетно значајна новија искуства европских неутралних земаља попут Швајцарске, Шведске, Финске, и других.

Реформски процеси у земљи, начелно опредељење за улазак у европске интеграције и наведене промене у непосредном и ширем међународном окружењу налажу и дугорочно сагледавање стратегије националне безбедности, као и суштинске реформе у тој области. Пошто је реч о дугорочном и политички веома осетљивом процесу (према досадашњим искуствима, реформе у сектору безбедности трају најмање од осам до десет година), којим се ни на који начин не сме угрозити одбрамбена способност земље, први кораци у том правцу морају да буду успостављање државних институција које ће планирати реформе сектора безбедности и бити надлежне за њихово спровођење. Иако су прве иницијативе у вези с тим потекле из Савезног министарства одбране, Војске Југославије и невладиног сектора, преовлађује мишљење да главну улогу у тим реформама морају да имају политички органи, односно највиши органи законодавне и извршне власти. Честа је пракса и у западним и у источноевропским земљама да се, у вези с тим, успостави нова институција – савет за националну безбедност, у чијој надлежности су реформе војске и полиције, али и изградња демократских цивилно-војних односа, првенствено парламентарна контрола над оружаним снагама, снагама безбедности и државним обавештајним службама. Главни задатак савета за националну безбедност јесте дефинисање нове стратегије националне безбедности, која се од старих доктрина националне одбране разликује по свеобухватности, јер садржи, поред војних аспеката безбедности (вој-

не доктрине), и све друге невојне (социјални, економски, културни, политички и спољнополитички) аспекте безбедности земље. Други основни задатак јесте успостављање контроле над оружаним снагама земље у процесу реформи, пре свега над политички осетљивим државним службама, као што су обавештајне службе и службе безбедности, али и изградња савремених облика цивилно-војних односа. На основу досадашњих искустава везаних за реформе сектора безбедности у Европи, најзначајније су следеће области:

- реформа правне регулативе сектора безбедности, укључујући хармонизацију закона којима се регулише положај војске и полиције са стандардима ОЕБС-а, Савета Европе и Европске уније;

- реформа система одбране која ће одржавати националне интересе и политичке циљеве земље, нарочито када је у питању декларисано политичко опредељење за улазак у европске интеграције;

- реформа система унутрашње безбедности која ће се заснивати на стандардима који важе у европским интеграционим групацијама и одговарати новим претњама безбедности (корупција, организовани криминал и тероризам);

- реформа система граничне контроле која ће почивати на стандардима успостављеним Шенгенским споразумом;

- успостављање парламентарне контроле над обавештајним службама и другим службама безбедности.

Политички оквир утврђивања стратегије националне безбедности

Када је реч о изради стратегије националне безбедности, осим сагледавања националног интереса у савременим околностима, неопходно је да се процене све војне и невојне претње на основу којих се одређују карактер, структура и обим оружаних снага и снага безбедности земље, као и улога осталих државних и друштвених институција у тој области. С обзиром на међународну компоненту одбране и безбедности у савременим условима, у оквиру сагледавања националног интереса мора се одговорити и на питање колико и у којим подручјима је земља способна да сама одговори на претње националној безбедности и колико се и у којим подручјима мора ослонити на системе колективне безбедности. Те дилеме су мање када су у питању велики системи универзалне (УН) или регионалне колективне безбедности (ОЕБС), али постају политички веома осетљиве када је реч о односу према војно-политичким савезима какав је НАТО и, у мањој мери, његов Програм „Партнерство за мир“. Нова, тзв. *out-of-area* улога НАТО-а која излази из оквира чл. 5. Северноатлантског пакта⁷

⁷ Оснивачки документ НАТО-а, познатији као Вашингтонски уговор, потписан је 4. априла 1949. у Вашингтону и почива на праву на индивидуалну и колективну само-

наилази на велики отпор међу малим и средњим западноевропским државама, које нису спремне да своје војнике упућују на удаљена кризна жаришта која не угрожавају непосредно њихову безбедност.⁸ Југославија у том погледу има контроверзно искуство. Наиме, раних педесетих година примала је велику војну помоћ од НАТО-а и, посредством Балканског савеза са Грчком и Турском, индиректно уживала његове безбедносне гаранције. Али, 1999. године Југославија је постала прва и до сада једина суверена држава против које је НАТО војно интервенисао, а у пролеће 2001, на основу непосредног споразума, југословенске оружане снаге су у сарадњи с НАТО-ом успоставиле мир на кризном подручју у јужној Србији и вратиле се у тзв. Копнену зону безбедности. Однос СРЈ према тој организацији, која је пронашла свој нови идентитет и која је сада доминантна управо на овом простору предмет је политичке одлуке од које ће у највећој могућој мери зависити не само перцепција претњи националној безбедности него и целокупна стратегија националне безбедности.

Од велике помоћи у утврђивању стратегије националне безбедности могу да буду искуства других европских земаља која би се могла сажети у следећих седам тачака:

– *Прво*, реформа сектора безбедности мора да се заснива на одговарајућем правном оквиру, што подразумева ефикасну и демократску политичку и цивилну контролу оружаних снага. Саставни део тих промена је концепт „грађанина у униформи“, односно људских права припадника оружаних снага, којим не сме да се угрожава њихово функционисање. Други важан део је законска регулатива функционисања оружаних снага у миру, мобилизације и употребе тих снага у рату.

– *Друго*, треба да се успостави модерна и флексибилна командна структура, која ће успешно да функционише како у миру, тако и у рату. На основу искуства, једно од значајних питања у тој области јесте успостављање хијерархије и подела надлежности између министарства одбране, као предоминантно цивилне, и команде оружаних снага,

одбрану предвиђеном Повељом Уједињених нација. Члан 5 гласи: „Стране-уговорнице се слажу да ће се оружани напад на једну или више њих у Европи или Северној Америци сматрати нападом на све њих и, сходно томе, да ће, уколико до таквог напада дође, свака од њих користећи право на индивидуалну или колективну самоодбрану на основу члана 51. Повеље Уједињених нација помоћи другој или другим странама-уговорницама које су нападнуте предузимајући помоћи другој или другим странама-уговорницама акције које сматра за потребне, укључујући примену оружане силе, како би се обновила и очувала безбедност у подручју северног Атлантика“.

⁸ Сличан је случај Мађарске, која је непосредно по пријему у НАТО била укључена у војну интервенцију против Југославије, земље с којом нема отворених безбедносних проблема. До пријема Мађарске, Чешке и Пољске у НАТО у марту, а не у априлу 1999, на јубиларном самиту те организације, заправо је и дошло због планиране војне интервенције у Југославији за коју су биле потребне ваздухопловне базе у Мађарској.

као преодминантно војне компоненте руковођења оружаном снагама. С обзиром на савремене околности, вероватно највећа новина у том погледу може да буде увођење компоненте међународне војне сарадње како у мирнодопским, тако и у ратним условима (на пример, учеће у међународним мировним мисијама).

— *Треће*, треба развити ефикасан систем планирања националне одбране у којем ће се велики део надлежности пренети са војних на цивилне органе, тј. на министарство одбране. У југословенском случају, као и у случају других земаља у транзицији, проблем ће вероватно бити оскудица буџетских средстава коју ће условљавати економски развој земље, али и други проблеми, попут очувања релативно развијене војне индустрије, као технолошки најразвијенијег дела националне привреде, коју треба, много више него раније, усмерити на задовољавање цивилних потреба (конверзија војне индустрије).

— *Четврто*, потребно је изградити нови систем управљања људским ресурсима. У условима транзиције и релативне оскудице буџетских средстава, војна каријера или каријера у полицији може за младе људе да буде мање атрактивна од каријере у другим областима, што може да утиче не само на темпо реформи у тој области него и на укупну ефикасност оружаных снага.

— *Пето*, буџет је суштински значајан за реформе оружаных снага и снага безбедности јер су без одговарајућих средстава реформе сектора безбедности осуђене на неуспех. Други аспект је транспарентност буџета у тој области пошто је одлучивање о средствима намењеним за одбрану и безбедност најважније средство цивилне контроле над војском и полицијом.

— *Шесто*, техничка модернизација оружаных снага је важна компонента реформи, али не и њихова суштина. Она је непосредно условљена не само перцепцијама претњи националној безбедности и расположивим буџетским средствима него и степеном укупне модернизације оружаных снага и расположивим кадром, и мора да буде резултат изведених промена.

— *Седмо*, демократизација друштва, перцепција смањених претњи националној безбедности, скраћење војног рока и могућност цивилног служења војног рока у Југославији, као, уосталом, и у другим друштвима у транзицији, усмеравају јавно мњење ка потпуно професионалним оружаным снагама. С друге стране, објективне материјалне могућности друштва налагаће да се оружане снаге и снаге безбедности и даље ослањају на регрутни састав.

Успостављање цивилне, пре свега парламентарне контроле оружаных снага и снага безбедности други је приоритет у наведеном процесу. Почетна искуства Југославије у вези с тим, као и искуства других бивших социјалистичких земаља, упозоравају да је успостављање парламентарне контроле оружаных снага релативно сложено због веома ограничених овлашћења парламената у тој области у ранијем ре-

жиму, када су оружане снаге и снаге безбедности биле монопол владајуће партије, док се улога парламента, у најбољем случају, сводила на усвајање војних и полицијских буџета без улажења у детаље. У Југославији оружане снаге имају дугу традицију и велики престиж, што је за значајан део друштва разлог за подозрење и према самој идеји реформе оружаних снага. Отуда је изградња националног консенсуса о циљевима и правцу тог процеса неопходан предуслов за његов успех. Чак и у западним земљама постоји различита пракса када је реч о парламентарној контроли оружаних снага. На пример, док у Сједињеним Државама Конгрес има велика овлашћења у тој области, у Великој Британији парламентарна контрола оружаних снага много је мањег обима. У развијеним парламентарним системима питања националне безбедности и националне одбране предмет су међупартијског консенсуса и најчешће не подлежу уобичајеним односима власти и опозиције, што често није случај у раним фазама транзиције у бившим социјалистичким земљама, у којима су парламентарне странке често подложне искушењу да своје политичке разлике пренесу и у ту област. Успостављањем међупартијског савета за националну безбедност, у којем би били заступљени представници оружаних снага и снага безбедности, као и представници стручних и невладиних организација, и усвајањем стратегије националне безбедности на основу парламентарног и друштвеног консенсуса умногоме би се олакшала реформа сектора безбедности. Стратегија националне одбране је саставни део стратегије националне безбедности а њен основни циљ је да одговори на питања везана за то који ће се интереси земље бранити оружаном силом, каква је врста оружане силе потребна да би се то постигло и у којим условима и на који начин ће се употребљавати оружана сила.

Главна препрека у том процесу у СР Југославији била је неизвесност у погледу будућности југословенске федерације. То није била само објективна политичка препрека за постизање политичког консенсуса о правцу и циљевима реформи оружаних снага и успостављању уставно-правних оквира који су за њу потребни него и за процену претњи безбедности на које би она морала да одговори и политичких одлука које би требало донети у вези с тим. Истовремено, међузависност реформи у цивилном сектору и сектору безбедности није дозвољавала њихово одлагање, којим би се угрозиле не само политичке, социјалне и економске реформе него и могућност земље да се укључи у европске интеграционе процесе, који ће битно утицати на њену безбедност. Уласком у Савет Европе, потписивањем Споразума о стабилизацији и придруживању Европској унији и уласком у европске аранжмане у области безбедности СР Југославија ће значајно унапредити односе са „старим“ и „новим“ суседима а тиме и свој међународни положај и властиту безбедност, али и безбедност у читавом свом окружењу. Дефинисање, чак и најава нове стратегије националне безбед-

ности СРЈ може да буде велики подстицај у том правцу и да олакша решавање наслеђених проблема. Пре свега, може да омогући помирење са бившим југословенским републикама и постављање транспарентних циљева на којима могу да се изграде нови односи са суседима који имају сличне националне циљеве. Борба против организованог криминала и тероризма, ефикасна контрола граница и сузбијање илегалног промета оружја, наркотика и других хазардних супстанци или илегалних миграната могу успешно да се воде само у тесној сарадњи са суседним земљама и на принципима који су већ на снази у европским интеграцијама, исто као и мере за контролу наоружања, изградњу поверења, и слично. Штавише, основна начела на којима ће се заснивати нова стратегија националне безбедности могу умногоме да утичу на редеофинисање односа између Србије и Црне Горе и спречавање импровизација које ће налагати брзина тих промена. Специфичан проблем је одсуство традиције парламентарне контроле оружаних снага у Југославији и још увек ограничен интерес политичких странака за ту проблематику, због чега се може претпоставити да ће реконструкција цивилно-војних односа у земљи изискивати временски период од најмање неколико изборних циклуса и конзистентан напор на изградњи нове политичке културе, институција и праксе у тој области.

*
* *

Иако су нове демократске власти у СР Југославији од претходног режима наследиле велике проблеме у области безбедности, почетни резултати су ипак охрабрујући. Криза на југу Србије која је током пролећа 2001. претила да прерасте у оружани сукоб широких размера заустављена је успешном комбинацијом полицијских, војних и политичких мера и у потпуној сарадњи с међународном заједницом. Захваљујући томе враћен је државни суверенитет у тзв. Копној зони безбедности, успостављеној јуна 1999. Војнотехничким споразумом из Куманова дуж административних граница са Косовом и Метохијом. Када су, током лета и јесени 2001, северозападни делови Републике Македоније захваћени оружаним сукобима између албанских терориста и македонских снага безбедности Југославија је очувала мир на својим јужним границама и спречила да се криза прошири на њену територију. Упркос томе, Косово и Метохија остају латентно кризно жариште и извор претњи безбедности земље које ће морати да се контролишу комбинацијом војних, полицијских, политичких и дипломатских средстава. Током 2001. године постигнути су и одређени резултати у борби против других претњи безбедности, пре свега против организованог криминала, недозвољене трговине оружјем, наркотицима и другим хазардним супстанцама, корупције и других облика

криминала, али у тој области треба још много да се учини да би се превазишло наслеђе прошлости и у региону успоставили стандарди који важе на већем делу континента. Постигнути резултати показали су да југословенске оружане снаге и политика нових власти могу имати значајну улогу у стабилизацији региона југоисточне Европе, али и да је таква улога могућа само на основама потпуно нове стратегије националне безбедности која ће бити чврсто интегрисана у регионалне и европске системе безбедности. Декларисана политичка воља да се у тај процес уђе биће недвосмислен сигнал да је Југославија учинила један од најважнијих корака у правцу раскида с наслеђем из ближе и даље прошлости и отклониће неке, још увек присутне, дилеме у међународној заједници о карактеру и дубини демократских промена до којих је дошло после 5. октобра 2000. године.

Политика одбране Савезне Републике Југославије

УДК: 355.02 (497.1)

Мр Миле Стојковић, пуковник

Основни циљ изградње и функционисања нове политике одбране СР Југославије јесу осигурање и заштита државних и националних вредности и интереса од свих облика ризика и претњи. Ради остварења тог циља наша земља је спремна да сарађује са међународном заједницом и да односе са другим државама изграђује на основама равноправности, узајамности и немешања у унутрашње ствари, уз уважавање принципа Повеље УН и докумената ОЕБС-а, ЕУ и других међународних организација и институција. Програм „Партнерство за мир“ СР Југославија сматра новом реалношћу у међународним односима и том питању посвећује посебну пажњу. Осим тога, с обзиром на садашње војно-политичке односе у Европи, неопходна је изградња оптималних цивилно-војних односа и цивилне контроле војске, што је и један од основних предуслова за улазак СРЈ у међународне безбедносне и друге интегративне процесе. У вези с тим, СРЈ развија механизме којима треба да се обезбеди трајно спречавање политичке злоупотребе војске, али и војне злоупотребе политике.

Полазећи од политичких опредељења СР Југославије и, у оквиру њих, стратегијског циља Савезне владе да земља у догледно време постане пуноправни члан Европске уније, да би се остварио тај циљ треба претходно обавити многа структурна и друга прилагођавања читавог државног и привредног система. То се првенствено односи на усклађивање постојећих решења у области привреде, јавних финансија, правног поретка итд., као и на област одбране, која се мора реорганизовати и ускладити с одговарајућим стандардима.

Дефиниција политике одбране

Политика одбране СР Југославије интегрални је део општедржавне политике и обухвата делатност конципирања и утврђивања основних праваца и стратегијских циљева одбране, обезбеђења одговарајућих средстава за реализацију тих циљева и спровођења синхронизованих мера и акција усмерених ка постизању жељеног нивоа одбрамбене способности земље. Она се у теорији сматра и посебним сегментом (условно, дисциплином, прим. аутора) војне науке који се бави изучавањем одбрамбене улоге државе и њених оружаних снага у одбрани суверености, територије и независности земље и заштите основних слобода и права грађана. Такође, политика одбране даје од-

говор на сва релевантна питања у вези с усмеравањем и вођењем одбране и безбедности земље.

Конципирање, утврђивање и вођење политике одбране СР Југославије није унапред одређено уставним или законским надлежностима официра у Савезном министарству за одбрану (СМО) или Генералштабу Војске Југославије (ГШ ВЈ). Под њом се, првенствено, подразумева садржај одбрамбених делатности највиших државних органа, као што су Савезна скупштина, Савезна влада, председник Републике (који командује Војском) и Врховни савет одбране.

Уставна и законска овлашћења СМО у тој делатности су на експертском нивоу, тј. односе се на конципирање, припремање и предлагање појединачних решења, као и на спровођења зацртане политике одбране земље и, у оквиру тога, одговарајућих доктринарних и стратегијских одлука. Дакле, та овлашћења се не протежу на сферу доношења вредносних судова, односно на област политичког одлучивања, већ на припремање предлога за то одлучивање и предузимање одговарајућих мера за спровођење стратегијских одлука.¹

Савезна Република Југославија развија свој нови концепт политике одбране на основу општег става да су мир и стабилност сваке земље, вредности без којих није могућ демократски развој. Тај став је у складу с актуелним спољнополитичким наступом наших највиших државних органа, чији су приоритетни циљеви потпуна интеграција у савремене токове међународне заједнице, очување стабилности и мира у региону, изградња уравнотежених и стабилних односа са великим силама и наставак традиционално добрих односа са земљама „трећег света“. Због тога је неопходна изградња квалитативно друга-

¹ У СМО ради систематског праћења, предлагања и спровођења политике одбране земље, формирана је посебна организациона јединица, под називом Управа за политику одбране, која обавља специфичне студијско-аналитичке послове и задатке из те области. Ти послови се свде на:

- студиозно и перманентно праћење војно-политичких кретања у свету, с тежиштем на изучавању војно-политичких и стратегијских промена у Европи – у ближем и даљем окружењу;
- праћење и проучавање војних доктрина других земаља и њиховог утицаја на одбрану СРЈ;
- праћење и изучавање војног, економског, техничко-технолошког и другог развоја у свету због утицаја на политику одбране СРЈ;
- праћење и проучавање програмских оријентација разних политичких, културних, верских и других, државних, међудржавних и међународних организација и удружења (формалних и неформалних) које би могле да утичу на политику одбране СРЈ;
- израду почетних иницијатива (скица, пројеката) и сугестија у вези с иновирањем постојећих и израдом нових доктринарних докумената и аката у области одбране СРЈ, као и координацију у вези с њиховом израдом;
- израду и реализацију концепта дугорочне професионалне сарадње СМО са научноистраживачким, аналитичким и другим организацијама и институцијама у грађанству и ВЈ;
- сарадњу и повезивање СМО са сличним институцијама и органима у иностранству.

чијих односа с међународном заједницом и системом колективне безбедности него у протеклом времену. Остварење тих циљева је најзначајнији државни интерес СР Југославије, јер од тога зависи њен даљи безбедносни и цивилизацијски развој. С обзиром на такву политичку оријентацију, сектор одбране и безбедности наше земље се конципира и организује тако да, у процесу изграђивања мира и стабилности на овим просторима, може у потпуности да афирмише начело аутономности свог система одбране и безбедности, али и његове кооперативности са међународном заједницом, као и компатибилности с постојећим системом колективне безбедности у Европи.

Политика одбране, као интегрални део државне политике, усмерена је на дефинисање одбрамбених циљева и стратегије развоја система одбране према реалним претњама, економских могућностима и стварним потребама одбране земље. С обзиром на природу, обим и структуру одбрамбених потреба, основни циљ изградње и функционисања нове политике одбране СР Југославије јесу осигурање и заштита државних и националних вредности и интереса од свих облика ризика и претњи, што претпоставља и подршку активностима међународне заједнице на обезбеђењу међународног мира. У остваривању такве политике, приоритет имају следећи развојни програми: 1) дефинисање доктринарних докумената у области одбране и њихово усклађивање с европским стандардима; 2) усклађивање организационе структуре и функција система одбране с реалним потребама одбране земље; 3) трансформација и реорганизација Војске Југославије; 4) развој и интензивирање међународне војно-политичке и војнотехничке сарадње с државама у региону и изван њега, с тежиштем на активностима које ће допринети да реорганизација ВЈ буде успешнија; 5) усклађивање буџетирања и стратегијског планирања с међународним стандардима; 6) побољшање техничке опремљености свих структура у систему одбране; 7) усавршавање нормативно-правне регулативе у области одбране; 8) израда законских прописа којима се обезбеђује демократска цивилна контрола Војске Југославије и спровођење те контроле у систему одбране; 9) усавршавање логистичке подршке система одбране; 10) модернизација система одбране у области информационих система и инфраструктуре; 11) побољшање материјалних и финансијских услова за функционисање система одбране; 12) усавршавање система мобилизације, војне, материјалне и радне обавезе, и 13) обезбеђење високог квалитета борбене обуке команди и јединица ВЈ ради изградње и одржавања потребног нивоа њихове борбене готовости.

На основу наведених стратегијских циљева, приоритета и правца развоја политике одбране, одбрамбени систем СР Југославије, који има специфичну аутономност, развија се и по угледу на системе који

постоје у земљама с развијеном демократијом. Отуда су стратегијско опредељење у политици одбране СР Југославије мир у региону и стабилни односи са суседним земљама. Савезна Република Југославија је спремна да допринесе остварењу тог циља и да сарадњу с другим државама изграђује на основама равноправности, узајамности и немешања у унутрашње односе, уз уважавање принципа из Повеље ОУН и докумената ОЕБС-а, ЕУ и других међународних организација и институција. С обзиром на таква опредељења и уважавање принципа немењања државних граница насилним путем, СР Југославија нема територијалних претензија ни према једној држави и не признаје ничије аспирације према својој територији (или деловима територије). Она уважава суверенитет, територијални интегритет и политичку и економску независност других држава и признаје им право да своју одбрану остварују према сопственим интересима и потребама, без угрожавања других. Такође, СР Југославија изграђује и развија пријатељске односе са другим државама, посебно суседима, уважавајући специфичности њиховог унутрашњег уређења и међународног положаја, и заштиту својих одбрамбених и безбедносних интереса. Она не одобрава стационирање страних оружаних снага на сопственој територији, изузев у оквиру мировних мисија, а на основу међународних уговора или споразума.

Савезна Република Југославија је спремна на отворен дијалог и искрену сарадњу у решавању свих спорних безбедносних питања са суседима. Ради трајног стабилизовања прилика на Балкану, односно у југоисточној Европи, она подржава иницијативе о регионалним безбедносним и другим асоцијацијама. Такође, подржава све позитивне процесе у савременом свету, посебно борбу за мир, смањење опасности од светског рата, успоравање трке у наоружавању и све видове смањења војног потенцијала, посебно нуклеарног. У тим међународним процесима наша земља је спремна да учествује, уз поштовање принципа отворености, равноправности и кооперативности. Према међународним организацијама, посебно ОУН, ОЕБС-у и ЕУ, СР Југославија се односи с уважавањем и изражава спремност да сарађује са њима, посебно у мирољубивом решавању свих конфликта и равноправном и праведном решавању других међународних проблема, при чему даје предност економским и политичким облицима међународних интеграција.

Савезна Република Југославија има разумевања и за све облике колективне безбедности (посебно за ангажовање у мировним операцијама) који нису усмерени против појединих држава или других колективних интеграција. При томе, не сматра целисходним проширење војних интеграција уколико би због тога запретила опасност од негативних реакција других држава или покушаје стварања нових војних блокова.

Дефинисање доктринарних докумената у области одбране и њихово усклађивање с европским стандардима може се сматрати једним од приоритетних задатака политике одбране СР Југославије. У вези с тим, предузете су одговарајуће мере и на нивоу Савезног министарства за одбрану. Наиме, у оквиру својих редовних активности, СМО покренуло је почетком 2000. године иницијативу за израду документа *Доктрина одбране СР Југославије* и предложило Савезној влади да тај задатак уврсти у свој годишњи план рада. Тадашња влада је усвојила предлог и донела одлуку о изради тог документа. Правни основ за његово доношење били су чл. 77, тачка 7; чл. 99, тачка 1, и чл. 13. *Устава СРЈ*, као и чл. 42. и 43. *Закона о одбрани*. На основу чл. 43, став 1. тачка 6, *Закона о одбрани* СМО, заједно са релевантним организацијским јединицама СМО и ГШ ВЈ и представницима појединих министарстава Савезне владе, одговорно је приступило раду на изради документа.

Све активности у вези с израдом доктрине одбране СР Југославије одвијале су се планираним темпом до 5. октобра 2000. године, када је дошло до политичких промена у земљи. Тада је преиспитан концепт рада на документу због реалне потребе да се о појединим веома значајним питањима политике и стратегије одбране земље добију нови компетентни ставови највишег државног руководства. За те потребе урађен је нови предлог полазних основа за дефинисање доктрине одбране примерене новонасталим околностима. На основу тог предлога, СМО и ГШ ВЈ покренули су иницијативу за одржавањем састанка најодговорнијих носилаца државних функција у СР Југославији на којем би се заузели нови званични ставови о најзначајнијим питањима везаним за даљи рад на документу.² На састанку је одлучено да се у СМО настави рад на изради документа „Доктрина одбране СР Југославије“ с ослонцем на постојећи концепт. То је резултирало израдом одговарајућег текста нацрта документа. Међутим, у периоду израде завршних материјала предузете су интензивне активности за убрзано укључивање СР Југославије у савремене светске и европске интеграције, што је довело до промене односа према планираном документу. Наиме, требало га је у основи променити: од промене назива, намене и садржаја документа до начина његове реализације, јер су неки делови и ставови у Нацрту већ били застарели. У вези с тим, појавила су се мишљења да документ треба да носи назив „Стратегија националне безбедности“ и да има знатно другачију оперативну структуру и

² Реч је о ставовима који се односе на нове националне и државне интересе и циљеве, стратегијски концепт одбране, безбедносну интеграцију, материјалне и финансијске претпоставке функционисања система одбране и прецизирање надлежности појединих државних органа у области одбране.

садржај будући да, између осталог, то очекује и међународна заједница. Материјал који је до сада урађен биће добра полазна основа за даљи рад на изради коначне верзије документа.

Потреба за израдом доктринарног документа под називом „Стратегија националне безбедности“ заснива се на следећим чињеницама:

– *Прво*, на стручном скупу „Цивилна контрола оружаних снага“, одржаном 9. октобра 2001. у Дому војске у Топчидеру, председник СР Југославије, др Војислав Коштуница, саопштио је став да после решавања државно-правног статуса Србије и Црне Горе, тј. редифинисања односа у федерацији и уставних промена на савезном нивоу, треба дефинисати и усвојити одговарајућу стратегију националне безбедности.³

– *Друго*, реална је процена да ће у догледној будућности безбедност СР Југославије бити угрожавана првенствено политички мотивисаним насиљем, тероризмом и организованим криминалом, јер су ти нови извори опасности добили у нашем региону огромне размере током претходне деценије због рата и међународне изолације, па је такав документ неопходан систему одбране земље.

– *Треће*, статус и основна начела о организацији и надлежности ма појединих државних органа у сектору одбране и безбедности СР Југославије дефинишу се Уставом и одговарајућим законима, па је неопходно претходно конципирање одговарајућег доктринарног документа као оквира и предуслова за реорганизацију тог сектора.

– *Четврто*, постоји реална потреба за израдом новог и савременијег стратегијског документа, који би садржао и формално усвојене политичке ставове највишег државног руководства о заштити безбедносних интереса у свим сферама друштвеног живота. Ти ставови би чинили основу за суштинске реформе система одбране у целини, што је и један од услова за придруживање СР Југославије европском систему колективне безбедности.

С обзиром на наведене чињенице, треба наставити рад на изради новог, савременијег доктринарног документа, под називом „Стратегија националне безбедности“, у којем ће се проблем интегралне безбедности државе (Србије и Црне Горе) реално сагледати у односу на окружење, уз уважавање стварних потреба и могућности земље.

Програм „Партнерство за мир“

У новом спољнополитичком наступу према међународној заједници СР Југославија се посебно залаже за јачање улоге ОУН и ОЕБС-а, као и за стварање сигурних механизма универзалне безбедности на регионалном и глобалном нивоу, уз равноправно уважавање

³ Др Војислав Коштуница, *Цивилна контрола оружаних снага* (зборник радова), Институт ратне вештине – ГШ ВЈ, Београд, 2001, стр. 14.

интереса свих држава и народа. Програм „Партнерство за мир“ СРЈ уважава и сматра новом реалношћу у међународним односима. Сматра да се приступање том програму заснива на праву сваке земље на сопствени избор пута у систему колективне безбедности према својим интересима и националним циљевима. У оквиру тога, у нашој земљи посебна пажња се посвећује односу према међународним безбедносним интеграцијама, а посебно према Програму „Партнерство за мир“. Сходно новој политичкој стратегији државе, још крајем 2000. године уследила је званична иницијатива Савезне владе да се у организацији СМО проуче и размотре сви релевантни услови о могућностима приступања СР Југославије Програму „Партнерство за мир“. Експертска група, која је била формирана за тај задатак, након анализе свих могућих импликација прикључења наше земље том програму, припремила је одговарајући материјал и доставила га Савезној влади.

„Партнерство за мир“, које постаје значајно обележје безбедносне архитектуре Европе, веома је важно и за нашу земљу. Неке од погодности за СР Југославију уколико приступи том програму могле би да буду: 1) неутралисање или, барем, ублажавање многих негативних безбедносних ефеката који су се до сада испољавали у нашем ближем и даљем окружењу; 2) смањење опасности од спољњег и унутрашњег угрожавања безбедности земље и осавремењавање и ревитализација наших одбрамбених капацитета; 3) бржи повратак СРЈ на међународну сцену и потпунија интеграција са светом; 4) значајније укључивање у процесе одлучивања у области колективне безбедности у Европи; 5) побољшање односа са суседним земљама и развијање дијалога и сарадње у решавању свих отворених питања и савремених безбедносних ризика; 6) спречавање неких деструктивних процеса у нас, посебно сецесије, и 7) лакши приступ достигнућима науке, технике и технологије западног типа. С аспекта одбране, наведене погодности би индиректно могле да утичу и на нашу одбрамбено-безбедносну способност. Оне би се, према неким проценама, позитивно одразиле на следеће:

- смањио би се број безбедносних ризика на Балкану јер постају партнери све земље чланице НАТО-а и „Партнерства за мир“ са ових простора;

- неоружани и оружани облици угрожавања безбедности наше земље постали би мање вероватни због нормализације односа са суседима и промене односа међународне заједнице према нама;

- дошло би до прилагођавања система командовања у ВЈ (и одбрамбеном систему као целини) савременим потребама и стандардима, што би обезбедило ефикасније функционисање тог система;

- према нашим економским могућностима и захтевима у вези с Програмом, Војска Југославије би се опремала савременим средствима наоружања и војне опреме и могла би успешно да прати даљи техничко-технолошки развој;

– модернизацијом наших садашњих средстава ратне технике према стандардима НАТО-а више би се упослили расположиви технички ресурси државе – научноистраживачки, образовни и производни капацитети;

– војноиндустријски комплекс би добио прилику да се брзо и рационално определи шта треба обнављати, модернизовати и трансформисати;

– систем обуке и школовања у Војсци Југославије не би се значајније променио, с тим што би тежиште било на учењу страних језика, командно-штабним и другим припремама и преобуци на средствима НВО западног типа.

Тренутно у нашој земљи преовладава позитиван став о потреби приступања Програму „Партнерство за мир“ јер то подразумева:

– одговарајуће промене у политичкој, економској, правној, војној и другим сферама друштвеног живота које нам у процесу транзиције само могу користити;

– смањење опасности од угрожавања безбедности СР Југославије и осавремењавање и јачање наше одбране, мада су неопходна већа финансијска средства за потребе Војске и система одбране у целини;

– бројне промене у систему командовања, организацији, опремању, обуци, доктрини и финансирању Војске Југославије, што је неопходно ради повећања ефикасности система одбране земље;

– већу наклоност међународне заједнице према нашој земљи и, под одређеним условима, ефикасније решавање неких унутрашњих проблема који имају стратегијски значај (КиМ и југ Србије);

– значајан допринос и подршку нашој спољној политици, учвршћивање веома потребног поверења између нас и међународне заједнице и јачање сарадње, успостављање мира и стварање бољег безбедносног окружења у региону, па и шире.

На основу досадашњих ставова Врховног савета одбране и највиших представника Савезне владе познатих јавности, може се закључити да је прикључење СР Југославије Програму „Партнерство за мир“ рационално опредељење и да се његова реализација очекује у догледној будућности. Међутим, иако се чланство у том програму схвата као припрема земље чланице за пријем у НАТО, та варијанта није приоритетна међу садашњим стратегијским циљевима наше земље, те наше чланство у „Партнерству за мир“ не треба тако тумачити.

Однос према цивилној контроли војске

У садашње време под цивилно-војним односима подразумева се веома сложен комплекс односа који се у друштву успостављају између војске и осталих друштвених структура. Будући да је војска један од елемената друштвене структуре, са специфичним местом и улогом, оправдана је потреба за анализирањем њеног односа према дру-

гим друштвеним сегментима. Тај комплекс цивилно-војних односа има посебно значење у области државне и војне политике, доктрине одбране и војне стратегије.

Успостављањем демократски изабране власти у СР Југославији створени су знатно повољнији услови за усклађивање и преуређење актуелних цивилно-војних односа у нас и успостављање цивилне контроле над Војском Југославије. То значи успостављање демократске контроле над Војском, јер нема потпуне цивилне контроле без демократске контроле. Због потребе да се трајно спречи политичка злоупотреба војске, али и војна злоупотреба политике, то питање је доспело на дневни ред државних органа и различитих стручних и других форума. У вези с тим, јасно је да се савремени цивилно-војни односи морају посматрати у најширем друштвеном контексту, полазећи од основне премисе да војска служи своје цивилно друштво. Она мора да буде организована и вођена тако да може успешно да брани и штити највише државне и националне вредности и интересе, али и да буде адекватно контролисана.

Савезно министарство за одбрану, као ресорни орган Савезне владе и један од најзначајнијих демократских цивилних контролора нашег система одбране, том питању је посветило посебну пажњу и плански се припрема за свој део те надлежности. Практични поступци СМО у тој области усклађени су и с активностима Савезног министарства за иностране послове, што је резултирало пријемом СР Југославије у Женевски центар за демократску контролу оружаних снага: 30. априла 2001. и званично је постала тридесета чланица тог центра.

У савременим развијеним земљама садашњи ниво успостављених цивилно-војних односа одражава достигнути степен друштвених односа и један је од основних предуслова за улазак сваке државе у међународне безбедносне и друге интегративне процесе. То се посебно тиче односа који су доминантни у области одбране и безбедности. Централно питање тих односа јесте начин дистрибуције друштвене моћи, односно успостављање баланса између оних који располажу средствима силе и оних који треба да одржавају контролу над њеним коришћењем.

Цивилно-војне односе у новим друштвеним околностима треба разматрати на основу два основна начела. Прво начело јесте супремација цивилне у односу на војну власт и ефикасна потчињеност војске цивилном врховном командовању. Наравно, иако је давно прокламовано, то начело се у пракси тешко афирмише, чак и у земљама са великом демократском традицијом. Друго начело јесте признавање професионалне компетентности и аутономије војној професији у области струке. Да би се наведена начела цивилне контроле војске могла остварити у пракси, поред институционалних и нормативних решења, потребне су још неке претпоставке. Пре свега, неопходна је изградња одговарајућег нивоа транспарентности у сфери одбране да

би јавност могла према њој критички и активно да се односи. Наиме, цивилна контрола војске не значи да цивили могу да доносе рационалније одлуке у тој области него професионални војници. Реч је само о томе да одлуке које доносе војни професионалци треба да буду под контролом демократски изабраних и на основу демократске процедуре постављених цивилних органа власти. Они су представници демократски изражене воље народа, док се припадници војске именују и постављају према другим критеријумима и њихов избор не подлеже потврди изборног тела.

Цивилна извршна и законодавна власт доносе одлуке о свим битним питањима друштва у целини, па и о питањима која се односе на војску и одбрану (војни буџет, доктрина одбране, величина и састав оружаних снага, и слично). Наравно, војни професионалци имају значајан утицај и посебну улогу у припреми свих тих одлука и докумената, нарочито у њиховом стручном образлагању и заступању предложених решења. На другој страни, међународна сарадња у области одбране и безбедности има посебан значај у процесу налажења добрих решења у сфери цивилно-војних односа. Ту је пожељно поштовање стандарда Европске уније и ОЕБС-а, чиме се повећава транспарентност у области одбране и безбедности, развија сарадња и партнерство међу државама, подстиче демократска парламентарна контрола оружаних снага и обезбеђују законске регулативе примерене стандардима развијених демократских друштава.

Савезна Република Југославија у успостављању квалитативно нових цивилно-војних односа и цивилне контроле над оружаним снагама мора да пође, пре свега, од својих историјских искустава, политичке културе и сопствених знања и могућности. Међутим, у том процесу морају да се поштују и неки општи међународни принципи и стандарди, што се може свести на неколико основних претпоставки:

– *прво*, прецизно дефинисан уставноправни поредак земље, с јасно назначеним правима и обавезама свих релевантних државних органа у цивилној контроли војске;

– *друго*, подела професионалне одговорности на цивилну и војну одговорност, при чему је улога војске у процесу доношења одлука искључиво професионална;

– *треће*, сарадња представника војске с надлежним државним органима и квалификованим цивилима у процесу дефинисања политике одбране и предлагања буџета;

– *четврто*, унутрашња и међународна транспарентност свих активности у вези с буџетом, стратегијским планирањем и накнадном контролом одобрених средстава;

– *пето*, обезбеђење кључне улоге највиших државних органа у доношењу стратегијских одлука значајних за националну безбедност земље.

У пракси се показало да су у друштвима која пролазе кроз процес транзиције и демократизације цивилно-војни односи изузетно крхки. Стога је посебно значајно развијање свих елемената цивилног друштва, пре свега улоге јавности, како би постојао релевантан партнер у дијалогу о наведеним и свим другим значајним питањима из области одбране и безбедности земље. При томе, мора се уважити и чињеница да наша држава, као и све остале, може да оствари квалитетне демократске цивилно-војне односе и да обезбеди цивилну контролу војске онолико колико успе да развије демократске механизме за сопствено функционисање.

Закључак

Полазећи од политичких опредељења СР Југославије и, у оквиру тога, од стратегијског циља Савезне владе да наша земља у догледно време постане пуноправни члан Европске уније, неопходно је да се схвати да се ради остварења тог циља морају претходно обавити многа структурна и друга прилагођавања целокупног државног система. То се првенствено односи на усклађивање постојећих решења у области привреде, јавних финансија, правног поретка итд. Такође, неопходно је да се област одбране реорганизује и усклади с одговарајућим стандардима. У вези с тим треба:

1) јасно дефинисати однос наше земље према систему колективне безбедности и, у оквиру тога, утврдити дефинитивни став према Програму „Партнерство за мир“;

2) убрзати процес реорганизације Војске Југославије и ускладити њену намену, организацију и припрему са стварним безбедносним ризицима, претњама и међународним стандардима;

3) убрзати процес реорганизације Савезног министарства за одбрану и Генералштаба Војске Југославије, при чему посебну пажњу треба посветити пројекцији оптималног система руковођења и командовања одбраном као целином и разграничењу надлежности између та два органа;

4) успоставити демократску цивилну контролу сектора одбране и безбедности и што хитније припремити валидне предлоге за измену и допуну постојећих нормативних аката којима се регулише та материја;

5) активно се укључити у све процесе међународне борбе против тероризма према Резолуцији 1373 ОУН и, на принципу транспарентности предузетих мера и активности, уградити проблематику борбе наше земље против тероризма на КиМ и југу Србије;

6) убрзати активности на изради стратегијских докумената у области одбране (израдити доктрину одбране, односно стратегију националне безбедности, „белу књигу одбране“ и војну доктрину).

Појам и карактеристике кривичног дела геноцида

УДК: 341.485

Проф. др Драган Јовашевић

За кривично дело геноцида предвиђене су најтеже врсте казни у свим савременим кривичним законима (или законцима). Појам и карактеристике тог кривичног дела, које не може да застари протоком времена, одређени су у релевантним међународним правним актима (из 1946. и 1948. године). У свим савременим кривичним законима, укључујући и Кривични закон СР Југославије, у групи кривичних дела против човечности и међународног права то кривично дело и основе за одговорност и кажњивост његовог учиниоца одређени су готово на исти начин.

Аутор у чланку разматра и карактеристике кривичног дела геноцида сходно међународноправним, упоредноправним и југословенским (теоријским и практичним) правним аспектима. Такође, указује на значај тог кривичног дела с обзиром на решења у пракси Међународног трибунала за суђење лицима одговорним за озбиљне повреде хуманитарног права на тлу СФРЈ, почев од 1991. године, односно у вези с том инкриминацијом у Статуту Сталног међународног кривичног суда (који је ступио на снагу априла 2002. године).

Увод

У Другом светском рату, током скоро шест година, ратна дејства су захватила све континенте и готово све државе, као и већину становништва. Према броју убијених и рањених на бојиштима, али и цивилног (неборачко) становништва, обиму и интензитету уништења и разарања, то је био најстрашнији период у историји људског друштва. Крај рата је наметнуо бројна питања која су везана за морал и политичку и правну (грађанска и кривична) одговорност држава, организација и појединаца за учињена злодела, као и појам *геноцида*, његова међународна обележја и кривичноправно регулисање.

Злочин геноцида састоји се у планском, смишљеном и организованом обављању одређених акција и радњи усмерених против чланова одређене националне, расне, верске или етничке групе ради њеног потпуног или делимичног уништења или истребљења. Реч је, у ствари, о спровођењу одређене злочиначке политике којом се одриче и негира право на физички опстанак читавим људским групама с одређеним особеностима и физиономијом. Геноцид је проглашен за међународно кривично дело тек после Другог светског рата због монстру-

озне политике нацистичке Немачке и њених сателита у оквиру Тројног пакта. Но, то не значи да је та историјска појава својствена само 20. веку. Напротив, историја људске цивилизације има бројне примере геноцида. Ново је само терминолошко одређење тог појма, утврђивање карактеристика тог кривичног дела и његових обележја бића, као и утврђивање одговорности и кажњивости појединих лица за та дела.

Реч геноцид је кованица настала од грчке речи *genos* (род, племе, народ) и латинске речи *occidere* (убити). Под тим појмом се подразумева убиство или истребљење народа – народоморство.¹ У теорији и пракси кривичног права, појам *геноцид* је први пут употребио професор Лемкин² одређујући као објект тог злочина колективитет (или заједницу), а први пут је тај злочин описан у оптужници против главних ратних злочинаца нацистичке Немачке у Нирнбергу. Наиме, британски тужилац је на судском процесу у Нирнбергу нагласио да тај злочин не подразумева само истребљење јеврејског народа него се односи и на сличне појаве у другим земљама, на пример у Југославији. У Лондонском споразуму четири велике силе (САД, СССР, Велика Британија и Француска), од 8. августа 1945, први пут су, у тридесетак чланова, одређени: оснивање и надлежност међународног војног суда, његов састав, лица којима ће се судити, овлашћења и задатак комисије за истрагу, задатак тужиоца и права окривљених, али и међународна кривична дела за чије ће се учиниоце пред тим судом водити кривични поступак.

Међународноправни појам геноцида

У Лондонском споразуму савезничких сила, у чл. 6, одређен је појам злочина против човечности чијим ће учиниоцима судити Међународни војни суд у Нирнбергу. Под тим злочином се подразумевају: убиство, истребљење, поробљавање, депортација и друга нечовечна дела против било ког цивилног становништва или прогањања заснована на политичкој, расној или верској основи када су таква дела или таква прогањања учињена или су у вези са било каквим злочином против мира или ратним злочином. Пошто су га савезничке владе усвојиле, Лондонски споразум о кажњавању главних ратних злочина оживотворен је у пракси први пут у историји људске цивилизације. Тако су норме међународног кривичног права први пут непосредно реализоване у једном судском процесу изрицањем кривичних санкција и санкционисањем одговорних лица. Наиме, Међународни војни суд у Нирнбергу, од 20. новембра 1945. до 1. октобра 1946, одржао је судски процес, после којег је 19 злочинаца оглашено кривим за злочине

¹ Бранимир Јанковић, *Међународно јавно право*, Београд, 1978, стр. 202.

² Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*, Washington, 1944, p. 9.

против мира, ратне злочине и злочине против човечности. Од њих је 12 окривљених осуђено на смрт вешањем, тројица су осуђена на доживотну казну затвора, а четворица на временске казне од 10 до 20 година, док су три лица ослобођена од оптужбе. Истовремено, Нирнбершки војни суд огласио је одговорним и правна лица у лику злочиначких организација, и то: Националсоцијалистичку партију, Гестапо, Службу сигурности (СД), СС јединице и СА одреде. Нирнбершком пресудом је тако по први пут у међународно право, али и у живот, уведено једно ново и изузетно тешко кривично дело – злочин против човечности. При томе, одређено је у чему се састоје поједине радње тог злочина и облици његовог испољавања. Начела усвојена на основу те пресуде касније су постала основ за даљи развој међународног кривичног права, као најмлађег права кривичноправне дисциплине.³

Геноцид није само генусни појам којим се обухватају сви видови масовних убистава него је постао самостално и специфично кривично дело, са прецизно утврђеним обележјима и карактеристикама. То је колективни злочин почињен над групом, тј. скупином људи, али та група није неодређена апстракција, нити апстрактна категорија.⁴

Међународно кривично право развијало се после Другог светског рата под окриљем Организације уједињених нација. Генерална скупштина ОУН, на свом првом заседању 11. децембра 1946, донела је Резолуцију бр. 96/1 у којој је дефинисан појам геноцида. Међутим, правно одређење то кривично дело добило је тек после двогодишњег рада – усвајањем Конвенције ОУН о спречавању и кажњавању злочина геноцида. Иако су непосредан повод за доношење те конвенције злочини нацистичке Немачке и њених сателита у Другом светском рату, она има и много шири значај. У ствари, била је део грандиозног пројекта ОУН којим је требало свеобухватно и потпуно да се заштите основна људска права и слободе. Тако је геноцид добио посебно место у систему злочина међународног карактера и издвојен је као „злочин над злочинима“,⁵ као атак на основно људско и природно универзално и општечовечанско право – право на живот.

У Резолуцији 96/1 Генералне скупштине ОУН злочин геноцида је одређен као ускраћивање права на опстанак свим људским групама. Такво ускраћивање права на опстанак потреса људску свест и савест и наноси велике губитке човечанству, које је, услед тога, лишено културних и других доприноса тих људских група, и противи се моралним законима, као и духу и циљевима Уједињених нација. У Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида, усвојеној 8. децембра 1948, наглашено је следеће: „Геноцид је посебан злочин међународног

³ Милан Бартош, *Међународно јавно право*, Београд, 1954, стр. 46.

⁴ Смиља Аврамов, *Кривичноправни проблеми геноцида*, Савремене друштвене промене и кривично законодавство, Врњачка Бања, 1990, стр. 95.

⁵ Смиља Аврамов, *исто*, стр. 93.

права који може бити извршен и у рату и у миру“. Појам геноцида је у тој конвенцији одређен у чл. 2. као „предузимање било којег од наведених дела у намери потпуног или делимичног уништења једне националне, етничке, расне или верске групе као такве: 1) убиство чланова групе, 2) тешка повреда физичког или менталног интегритета чланова групе, 3) намерно подвргавање групе животним условима који треба да доведу до њеног потпуног или делимичног физичког уништења, 4) мере за спречавање рађања унутар групе и 5) принудно премештање деце из једне групе у другу“.⁶

Геноцид је на тај начин постао међународни злочин првог реда који је у национално кривично законодавство појединих земаља увршћен после потписивања и ратификовања те међународне конвенције. Но, упоредо с настојањем појединих држава да се ефикасно боре против учинилаца тог тешког међународног кривичног дела, међународна заједница је наставила своје напоре на изградњи једног супранационалног, наддржавног кривичног права путем којег би један национални судски орган (као што је Међународни кривични суд формиран на основу Римске конвенције из 1998. године) био надлежан за кривично гоњење и кажњавање учинилаца најтежих међународних кривичних дела, међу које спада и злочин геноцида. Тако је, коначно, после вишедеценијских напора, на Дипломатској конференцији у Риму, 17. јула 1998, усвојен Статут Међународног кривичног суда са седиштем у Хагу, под чију надлежност би спадала следећа кривична дела: 1) злочин геноцида, 2) злочин против човечности, 3) ратни злочин и 4) агресија.

У Римском статуту, у чл. 6, одређени су појам и елементи злочина геноцида као предузимање радњи у намери да се уништи, у целини или делимично, национална, етничка или верска заједница на један од следећих начина: 1) убијање чланова групе, 2) проузроковање тешких физичких или менталних патњи чланова групе, 3) намерно подвргавање групе животним условима који треба да доведу до њеног потпуног или делимичног уништења, 4) предузимање мера ради спречавања рађања у оквиру групе, и 5) принудно премештање деце из једне у другу групу. Одредбе Римског статута Међународног кривичног суда указују на следеће:

1) злочин геноцида је одвојен од злочина против човечности (чија је дефиниција наведена у чл. 7. Статута као предузимање радњи као дела распрострањеног или систематског напада усмереног против било ког цивилног становништва);

2) злочином геноцида нису обухваћене радње усмерене на потпуно или делимично уништење расне групе (што значи да то дело има

⁶ Александар Игњатовић, *Геноцид у међународном и националном кривичном праву*, Београд, 1996, стр. 16.

ужи објекат заштите) иако се о расној групи говори и у резолуцији ОУН из 1946. године и конвенцији ОУН из 1948. године;

3) за постојање геноцида довољно је проузроковање тешких физичких или менталних патњи чланова групе, а не и повреда (у смислу оштећења или уништења телесног, физичког или душевног интегритета или здравља чланова групе).

Појам геноцида у теорији кривичног права

Геноцид је нов кривичноправни појам и у теорији и пракси кривичног права постоји велико интересовање за његово проучавање. Дефинисан је као ускраћивање права на опстанак националним, етничким, расним или верским групама у намери да се потпуно или делимично униште.⁷ Геноцид већина аутора сматра једним од најтежих кривичних дела и често га поистовећују с кривичним делом против човечности. У теорији, чак, постоје мишљења да би сва остала дела против човечности требало укинути јер су њихови појам, суштина и садржај обухваћени геноцидом,⁸ односно његова се обележја поклапају са свим основним карактеристикама других кривичних дела против човечности.

Појам и садржај кривичног дела геноцида одређују три елемента: 1) геноцидна намера, 2) предузета делатност уништења, убијања или истребљења, и 3) објект заштите – национална, расна, верска или етничка група, односно припадност онога или оних који се уништавају или према којима се предузима радња извршења. Тек кумулативно испуњење сва три елемента чини дело геноцида.⁹ При томе је најважније да на страни учиниоца постоји један субјективни елемент.¹⁰

Суштински, то дело чини мноштво мера, радњи и активности међусобно повезаних у један систем, са једним циљем: да се физички или биолошки потпуно или делимично уништи одређена, на основу јасних критеријума дефинисана група или заједница. Кривично дело геноцида се састоји у предузимању одређених радњи ради потпуног или делимичног уништења одређене националне, расне, верске или етничке групе. Иако се то дело обавља предузимањем више појединачних радњи, оно постоји и у случају када је предузета само једна делатност, под условом да је то учињено с одговарајућом „геноцидном намером“.¹¹ Но, најчешће се таква делатност огледа у мноштву проузрокованих последица и у постојању већег броја пасивних субјеката или жртава које повезује одређена припадност групи.

⁷ Бранимир Јанковић, *исто*, стр. 202.

⁸ Antonio Planzer, *La crime de genocide*, St. Gallen, 1956, p. 63.

⁹ Александар Игњатовић, *исто*, стр. 34.

¹⁰ Драган Јовашевић, *Лексикон кривичног права*, Београд, 1998, стр. 51.

¹¹ Зоран Стојановић и Обрад Перић, *Кривично право (посебни део)*, Београд, 2000. стр. 38.

Прихватајући и ратификујући Конвенцију о спречавању и кањавању злочина геноцида¹² наша земља је у националном кривичном законодавству предвидела посебно кривично дело геноцида. Наиме, у *Кривичном закону СР Југославије*, у 16. глави, у групи кривичних дела против човечности и међународног права, у чл. 141, предвиђено је кривично дело геноцида. Дело се односи на издавање наређења, убијање или наношење тешких телесних повреда, тешко нарушавање физичког или душевног здравља чланова групе, принудно расељавање становништва, довођење чланова групе у животне услове који утичу на потпуно или делимично истребљење групе, примену мера којима се спречава рађање међу припадницима групе и принудно пресељење деце из једне у другу групу с намером да се одређена национална, расна, верска или етничка група у потпуности или делимично уништи.¹³ Објект заштите у случају тог кривичног дела су човечност и међународно право, које гарантује свим становницима на планети основно и неприкосновено универзално природно право – право на живот. Као објект напада у случају тог кривичног дела, према одредбама Конвенције, у закону је означена национална, расна, верска или етничка група. Наиме, објект дела није живот или човекова личност, већ група, односно заједница људи који су повезани истом припадношћу.¹⁴ Због тога убиство или други акти насиља или терора који су, иначе, радња извршења тог дела, нису циљ геноцида, већ само служе као средство за истребљење одређене групе. Отуда те радње морају да буду предузете према инперсонификованом лицу или лицу које припада одређеној групи. Жртва геноцида није човек као физичко лице, као индивидуа, већ искључиво човек као члан одређене групе људи која је предмет потпуног или делимичног уништења (истребљења).

Кривичноправну заштиту у вези с тим кривичним делом уживају само припадници националне, расне, верске или етничке групе. На чланове политичких или неких других група и организација то кривично дело се не односи због тога што та лица нису повезана међусобно неким објективним или трајним, чврстим елементом, већ се слободно опредељују да ли ће приступити одређеној политичкој групи или неће, и када и колико дуго ће бити њени чланови. То дело постоји само у случају физичког или биолошког геноцида, што значи да под то кривично дело не може да се подведе „културни геноцид“, који би се састојао у радњама које су предузете и усмерене ради уништења

¹² „Службени весник Президијума Народне скупштине ФНРЈ“, бр. 2/1950.

¹³ Љубиша Јовановић, Војислав Ђурђић, Драган Јовашевић, *Кривично право* (посебни део), Ниш, 2000, стр. 67–68.

¹⁴ *Коментар Кривичног закона СР Југославије* (у редакцији Николе Срзентића), Београд, 1995, стр. 496–497.

језика, културе, традиције или вере припадника неке националне, расне, верске или етничке групе. Такође, тим делом нису обухваћени добровољно или принудно иселавање припадника одређене групе из одређене земље или одређених крајева. Наиме, „етничко чишћење“ не сматра се¹⁵ геноцидом. Али, ако је реч о принудном раселавању уз постојање геноцидне намере (као субјективног елемента на страни учиниоца), постоје елементи за то кривично дело.

Законом је одређено више случајева алтернативних радњи извршења тог дела. Но, значајно је да се и издавање наређења да се обављају те радње, као и њихово непосредно предузимање, сматра као радњом извршења тог кривичног дела. Дакле, у том случају лице које издаје наређење није подстрекач, већ непосредни извршилац кривичног дела геноцида из чл. 141. КЗ СРЈ. У том случају дело је учињено у тренутку издавања наређења неком лицу, без обзира на то да ли је наређење извршило неко потчињено лице или није. Радње извршења кривичног дела геноцида могу да буду следеће:

1) убиство или доношење тешких телесних повреда, или тешко нарушавање физичког или душевног здравља чланова групе (на пример, извођење биолошких, медицинских или других *in vivo* експеримената, колективно кажњавање);

2) принудно раселавање припадника групе у оквиру једне или више земаља;

3) стављање групе у такве животне услове који доводе до потпуног или делимичног истребљења чланова (систематско ускраћивање хране, пића или лекова, или здравствене помоћи и неге, систематско изгладњавање, присиљавање на исцрпљујући физички рад, принудно смештање у објекте или резервате с неподношљивим климатским и другим животним условима или у којима не постоје услови за преживљавање);

4) примена мера којима се спречава рађање међу припадницима групе (кастрација, стерилизација, принудни побачаји, одвајање мушкараца од жена);

5) принудно пресељавање деце у другу групу (одвајање деце од родитеља и њихово смештање међу припаднике друге националне, расне, верске или етничке групе ради спречавања обнављања групе).

Кривично дело геноцида може се извести предузимањем једне или више законом предвиђених радњи извршења. Наиме, радње геноцида карактерише субјективни елемент на страни учиниоца – намера да се поједина национална, расна, верска или етничка група у потпуности или делимично уништи. Та намера обухвата свест о припадности групи пасивног субјекта и хтење да се управо предузимањем радње извршења утиче на потпуно или делимично истребљење, тј. уништење групе.

¹⁵ Зоран Стојановић, *Кривични закон СР Југославије са коментаром и регистром појмова*, Београд, 1995, стр. 152.

Геноцид може да се изведе како за време рата, тако и у миру, укључујући и стање окупације. По томе се геноцид разликује од ратних злочина, уколико постоји намера на страни учиниоца дела, а то може да буде свако лице, како домаћи држављанин, тако и странац, односно лице без држављанства. У погледу виности потребан је директан умишљај, који квалификује намера истребљења одређене групе. Та намера мора да постоји на страни учиниоца у време предузимања радње извршења. За то кривично дело прописана је казна затвора, од пет до двадесет година. Сходно одредби чл. 100. КЗ СРЈ, кривично гоњење за то дело не застарева, као ни извршење изречене казне и друге кривичне санкције, што је у складу с Конвенцијом о неприменљивању законске застарелости за ратне злочине и злочине против човечности (из 1968. године). У вези с применом института екстрадиције, дело геноцида се не сматра политичким кривичним делом, што значи да се за учиниоца тог дела може водити кривични поступак пред судом земље у којој су дела изведена, пред судом државе чији је држављанин, пред судом државе која је тражила екстрадицију учиниоца или пред међународним кривичним судом (попут суда у Хагу).

Организовање групе и подстицање на геноцид

У нашем кривичном законодавству, на основу обавеза преузетих из међународноправних аката, није кажњиво само предузимање радње извршења или наређивање извршења радњи усмерених на потпуно или делимично уништење припадника одређене националне, расне, верске или етничке групе. Због изузетно високог степена друштвене опасности од таквих делатности, законодавац је инкриминисао и припремне радње за спровођење геноцида као самостално кривично дело. Наиме, у чл. 145. КЗ СРЈ предвиђено је посебно кривично дело под називом „Организовање и подстицање на извршење геноцида и ратних злочина“. То дело се састоји у организовању групе за спровођење геноцида, у постајању припадником такве групе или у позивању или подстицању на геноцид. Наиме, још је Статутом Међународног војног суда у Нирнбергу предвиђено да су вође, организатори, подстрекачи или саучесници у састављању или извршењу заједничког плана или завере одговорни за сва дела у извођењу таквог плана или завере. Кривично дело из чл. 145. КЗ СРЈ има три облика испољавања:

1) организовање групе за спровођење геноцида, односно стварање новог или искоришћавање постојећег удружења у било којем облику организовања за спровођење геноцида. То дело има карактер припремних радњи и извршено је у тренутку стварања групе или удружења. Под организовањем групе подразумевају се различите делатности управљене на стварање групе или услова за њено деловање. Група мора да има злочиначки план, који је, уједно, и основа за дело-

вање њених чланова. Под појмом група подразумевају се сви облици удруживања ради спровођења геноцида, с тим што је геноцидна намера основна идеја читаве групе. Организатор предузима делатност проналажења и повезивања више лица на основу заједничког злочиначког плана. Стога он увек одговара за сва кривична дела која су учињена ради реализације злочиначког плана као да их је сам починио. За тај облик дела прописана је казна затвора од најмање пет година;

2) постајање припадником групе за спровођење геноцида значи прихватање чланства (писано или усмено, или фактички предузимањем одређених послова или делатности из оквира злочиначког плана) у одређеној групи ради обављања делатности усмерених на спровођење геноцида. Није потребно да учинилац тог дела и формално постане члан такве групе, већ да је свестан о каквој је групи лица реч и да жели, односно пристаје, да у њеном саставу или за њен рачун учествује у предузимању одређених радњи геноцида према припадницима одређених група. Дело у том облику свршено је у тренутку пристајања неког лица на чланство у групи, односно приступање одређеној групи ради спровођења геноцида, без обзира на то да ли је и предузета нека од делатности ради које је група основана. За тај облик дела законом је прописана казна затвора од најмање годину дана.

Из криминално-политичких разлога законодавац је у чл. 145, ст. 3, КЗ СРЈ предвидео могућност блажег кажњавања, односно ослобађања од казне припадника групе за спровођење геноцида који открије групу пре него што је у њеном саставу или за њу учинио неко кривично дело. Реч је о добровољном одустајању од свршеног кривичног дела (јер је дело свршено самим моментом организовања групе, односно моментом приступања неког лица формираној групи). Одустајање мора да буде добровољно (својевољно) и коначно. У том случају законом је предвиђена казна затвора до три године или могућност ослобађања од казне;

3) позивање или подстицање на геноцид, односно подстрекавање на геноцид. Позивање је изазивање код другог или других лица одлуке да се приступи спровођењу геноцида, а подстицање је учвршћивање постојеће (дакле формиране), али недовољно чврсте и колебљиве одлуке код другог или других лица на спровођење геноцида. За постојање дела потребно је да су позивање или подстицање управљени на неодређен број лица. У противном, постоји облик саучесништва у извршењу кривичног дела геноцида, из чл. 141. КЗ СРЈ, у форми подстрекавања. Дело у том облику је свршено тренутком позивања или подстицања, дакле самом предузетом радњом, без обзира на то да ли је неко лице под утицајем тог деловања на његову вољу заиста и донело одлуку или приступило обављању радње геноцида. За то је дело прописана казна затвора од једне до десет година.

Многе земље су у својим кривичним законима (или законцима), на основу међународно правних аката, предвиделе кривично дело геноцида. На пример у Кривичном закону Аустрије,¹⁶ у чл. 321, предвиђено је то кривично дело. Оно се састоји у вршењу убистава, nanoшењу тешких телесних или душевних повреда, стављању групе у тешке животне услове, који доводе до понижења, изрицању мера усмерених на спречавање рађања или принудном пресељењу деце у другу групу у намери потпуног или делимичног уништења неке групе која припада одређеној цркви, религији, раси, народу, етничкој групи или држави. За то дело прописана је казна доживотног затвора. Уколико је реч о предузимању неких других делатности помагања или подстрекавања, односно учешћа с другима у обављању наведених радњи геноцида, законом је прописана казна затвора од једне до десет година.

Кривичним закоником Бугарске,¹⁷ у чл. 416, предвиђено је кривично дело геноцида. Оно постоји у случају предузимања делатности које су управљене на потпуно или делимично уништење националне, етничке, расне или религиозне групе на следећи начин: вршењем убистава, nanoшењем тешких телесних повреда или нарушавањем душевног здравља, стављањем групе у услове за живот који воде физичком уништењу, предузимањем мера за спречавање рађања и насилним одвођењем деце у другу групу. За то дело прописана је казна затвора од десет до двадесет година или смртна казна. Ко припрема извођења тог тешког кривичног дела може да се казни затвором од две до осам година. Посебан облик тог дела је јавно позивање или подстицање других на геноцид, што се кажњава затвором од једне до осам година.

У Кривичном закону Финске¹⁸ кривично дело геноцида предвиђено је у чл. 4, у 13. глави. За то дело прописана је казна строгог затвора од најмање четири године или доживотно. Под тим делом се подразумевају: убиства или nanoшење тешких телесних или менталних повреда, погоршавање животних услова, спречавање рађања или присилно превођење деце у другу групу с намером да се у потпуности или делимично уништи одређена национална, етничка или верска група. Кажњив је покушај предузимања било које од тих радњи, које су у закону изричито наведене. У случају да се два или више лица удруже ради спровођења геноцида, законом је прописано да ће се то дело квалификовати као побуна на геноцид, па се учиниоци кажњавају затвором (без означеног максимума).

¹⁶ E. Foregger, E. Serini, *Strafgesetzbuch*, StGB, 9. Auflage, Wien, 1989.

¹⁷ Наказателен кодекс, Норма, Паралакс, Софија, 1998.

¹⁸ Criminal Code, ed. Helsinki, 1985.

Казненим законом Хрватске,¹⁹ чл. 156, такође је инкриминисан геноцид. То дело, за које је прописана казна од најмање десет година затвора или казна дуготрајног затвора, постоји у случају заповедања вршења или непосредног вршења убиства, наношења тешких телесних повреда, тешког нарушавања телесног или душевног здравља, присилног расељавања становништва или његовог довођења у животне услове у којима би било потпуно или делимично истребљено, примењивања мера којима се спречава рађање или присилног пресељавања деце у другу групу, под условом да су те делатности предузете ради потпуног или делимичног уништења неке националне, етничке, расне или верске групе.

И у Кривичном закону Кубе,²⁰ у чл. 124, предвиђено је кривично дело геноцида, за које је прописана казна затвора од десет до двадесет година или смртна казна. Починилац дела је лице које у намери да искорени једну националну, етничку, социјалну или религиозну групу, у потпуности или делимично, предузима следеће делатности: доводи је у животне услове који могу да изазову њено искорењавање, примењује мере којима се омета или отежава рађање, присилно одводи децу у другу групу или убија чланове групе.

Кривичним закоником Македоније,²¹ чл. 403, предвиђен је геноцид као кривично дело за које је прописана казна затвора од најмање десет година или доживотни затвор. Починилац дела је лице које у намери да потпуно или делимично уништи неку националну, етничку, расну или верску групу нареди или непосредно врши: убиства, тешке телесне повреде или тешко нарушавање физичког или душевног здравља, присилно расељава становништво или чланове групе ставља у такве животне услове који доводе до потпуног или делимичног уништења целе групе, предузима мере којима се спречава рађање или присилно пресељава децу у другу групу.

У Кривичном закону Португала,²² у чл. 189, предвиђено је кривично дело геноцида, за које је прописана казна затвора од десет до двадесет пет година. Под тим делом се подразумевају убиства, тешки напад на физички или психички интегритет, довођење групе у такве услове живота или предузимање нехуманих поступака који изазивају њено уништење и принудно премештање деце у другу групу ради потпуног или делимичног уништења националне, етничке, расне, религиозне или друштвене групе.

И у Кривичном закону Румуније,²³ у чл. 231, предвиђено је кривично дело геноцида, за које је прописана смртна казна. Починилац

¹⁹ „Narodne novine Republike Hrvatske“, Zagreb, br. 110/1997.

²⁰ *Das Kubanische Strafgesetzbuch*, Walter de Gruyter, Verlag, Berlin–New York, 1983.

²¹ „Службен весник на Република Македонија“, Скопје, бр. 37/1996.

²² *Code penal*, Le 10i, No. 24/1982, Lisabon, 1985.

²³ *Romanisches Strafgesetzbuch, Amtlicher Text mit den Abänderungen*, bis 1. Dezember 1960, Walter de Gruyter, Verlag, Berlin, 1964.

дела је лице које ради потпуног или делимичног уништења одређене категорије људи, из националних, религиозних или расних разлога, убија или наноси тешке телесне повреде члановима групе, поробљава је ради физичког уништења, примењује над њима мере за регулисање рађања или насилно пресељава децу у другу групу. Тим законом је предвиђено и кажњавање радњи саучесништва (подстрекавање или помагање), као самосталног кривичног дела, које су предузете ради остварења дела геноцида. За то дело предвиђена је казна затвора с принудним радом од пет до двадесет година и губитак грађанских права од три до десет година.

Кривичним закоником Руске Федерације,²⁴ у чл. 357. предвиђен је геноцид, за који је прописана казна затвора од 12 до 20 година, или смртна казна или доживотни затвор. Дело се састоји у чињењу које је усмерено на потпуно или делимично уништење националне, етничке, расне или верске групе путем убистава, изазивања штете по њихово здравље, насилног спречавања рађања, принудног одвођења деце, насилног расељавања или формирања животних услова који су управљени на физичко уништење чланова групе.

Казним закоником Словеније,²⁵ у чл. 373, за кривично дело геноцида прописана је казна затвора од најмање десет година, или затвор од тридесет година. Починилац дела је лице које у намери да у потпуности или делимично уништи одређену националну, етничку, расну или верску групу убија, наноси тешке телесне повреде, тешко нарушава физичко или душевно здравље, присилно пресељава чланове групе или им намеће животне услове који доводе до њеног уништења, присилно пресељава децу у другу групу или предузима мере за спречавање рађања. За то решење је специфично да кривично дело геноцида постоји и када се једна од наведених делатности предузме према члану одређене социјалне или политичке групе.

У Кривичном законнику Републике Српске,²⁶ у чл. 432, за кривично дело геноцида запређена је казна затвора од најмање десет година или доживотни затвор. Починилац дела је лице које у намери да потпуно или делимично уништи неку националну, етничку, расну или верску групу нареди да се врше (или их сам непосредно врши) убиства, наноси тешке телесне повреде или тешко нарушава физичко или душевно здравље групе, принудно расељава становништво, доводи групу у животне услове који утичу на њено потпуно или делимично истребљење, примењује мере којима се спречава рађање или принудно пресељава децу у другу групу.

Кривичним законом Шпаније,²⁷ у чл. 137, предвиђено је кривично дело геноцида, које се чини у намери да се потпуно или делимично

²⁴ *Уголовное право России*, том 2, Особенная часть, Норма, Москва, 1998.

²⁵ V. Penko-K. Strolig, *Kazenski zakonik*, Ljubljana, 1999.

²⁶ „Службени гласник Републике Српске“ Бања Лука, бр. 22/2000.

²⁷ *Codico penal*, ed. Madrid, 1986.

уништи нека национална, етничка, расна или верска група (убиства, кастрација, стерилизација, осакаћеност или наношење тешке телесне повреде неком од чланова групе). За то дело прописана је казна затвора од 20 до 30 година. Други облик геноцида, за који је прописана блажа казна од 12 до 20 година затвора, постоји у случају да се, с наведеном намером, према члану групе предузму делатности стављања у услове живота који су опасни по живот или прете да озбиљно угрозе здравље неког лица.

Закључак

Иако вековима старо, кривично дело геноцида је тек у последњих пет деценија добило право грађанства у међународном, али и у националном кривичном законодавству. Као најтеже кривично дело против човечности, као дело усмерено против опстанка (физичког, биолошког) одређених националних, расних, верских или етничких група (а у појединим кривичним законима и припадника других врста група или скупина), дело геноцида је међународним прописима предвиђено као изузетно тешко и друштвено опасно кривично дело, за које су, по правилу, запређене најтеже казне (смртна казна, доживотни или дугогодишњи затвор). Истовремено, за то кривично дело предвиђена је и надлежност одређених међународних судских органа (међународни трибунали за злочине почињене на територији СФРЈ и Руанде, као и стални Међународни кривични суд), али и надлежност националних кривичних судова.

У односу на то кривично дело постоје два изузетка од редовних правила примене општих института кривичног права. Први изузетак се односи на непримењивање застарелости кривичног гоњења и кажњавања за учиниоца тих дела, док се други изузетак односи на принцип да се према учиниоцима тих дела у примени кривичног закона не користи територијални или персонални принцип, већ универзални или космополитски принцип важења кривичног закона. Међутим, злочин геноцида – злочин против човека, онтолошки је проблем, па је за његово вестрано разматрање неопходно ангажовање правника, социолога, антрополога, психолога и стручњака из других научних дисциплина.²⁸

²⁸ Смиља Аврамов, *исто*, стр. 103.

Реформе безбедносно-обавештајног система Републике Хрватске

УДК: 355.401.001.73(497.13)

Проф. др **Милан Милошевић**

Поједини елементи актуелног безбедносно-обавештајног система Републике Хрватске утемељени су пре него што је изведена сецесија бивше СР Хрватске из састава СФРЈ, односно пре него што је дошло до међународног признања те републике и њеног пријема у Организацију уједињених нација (1992. година). Из организације и начина функционисања може се закључити да је тај систем у почетку био концепцијски устројен по угледу на безбедносно-обавештајни систем СР Немачке. Након стицања независности, формиран је сасвим нови безбедносно-обавештајни систем Републике Хрватске с решењима налик на карактеристична решења „обавештајне заједнице“ Сједињених Америчких Држава. Систем је дограђиван у више етапа (1993–1995. и 1997), али су се услови за озбиљну реконструкцију стекли тек након победе опозиционе коалиције на парламентарним изборима. На реформу су утицале и бројне неправилности и злоупотребе у раду појединих служби (СЗУП, СИС, ХИС). У међувремену су чињени неки реформски међупотези, ограниченог обима, али је целовиту реформу тог система означило истовремено доношење Стратегије националне сигурности и Закона о сигурносним службама, крајем марта 2002. године. Тада су основане нове обавештајне и безбедносне службе ОА, ПОА, ВСА, као и тела парламентарног и стручног надзора, координације и контроле, а прецизно је орочено оснивање још неких безбедносних институција. Истовремено, престале су са радом ресорне обавештајне и безбедносне службе СЗУП, СИС и Обавештајна служба МОРХ, али и све службе унутар УНС (ХИС, НСЕИ итд.). У суштини, реч је о реформисању дотадашњих обавештајних институција, при чему су неке од њих само преименоване (на пример, ПОА), док су друге настале спајањем више дотадашњих служби (на пример, ВСА). Електронска обавештајна служба НСЕИ само је номинално угашена, јер њене функције треба да преузима институција која је и до сада била задужена за стратегијско електронско извиђање (СрЕИ) и завод за информациону сигурност и криптозаштитну технологију (чије је оснивање предвиђено).

Настанак безбедносно-обавештајног система Републике Хрватске (1989–1992)

Поједини елементи актуелног безбедносно-обавештајног система Републике Хрватске утемељени су пре сецесије бивше СР Хрват-

ске из састава СФРЈ, односно пре него што је дошло до међународног признања те републике и њеног пријема у Организацију уједињених нација 1992. године. Стварање тог система у легислативно-организационом смислу започето је доношењем *Закона о унутарњим пословима* (1989. година), а настављено је доношењем новог устава, изменама и допунама постојећих и доношењем нових закона 1990. и 1991. године.¹ Тим законским актима је Служба државне сигурности (СДС) СР Хрватске преформирана у Службу за заштиту уставног поретка (СЗУП), а од 12. априла 1990. легализоване су и јединице Збора народне гарде (ЗНГ), као „професионалне, униформирани и оружане формације за извршавање обрамбено-редарствених дужности и послова“. Те јединице су биле нуклеус из којег је убрзо формирана хрватска војска. До тога је дошло на основу *Закона о обрани* из 1991. године који је послужио као правни основ за стварање војне организације и формирање Генералштаба (Главни стожер). На основу тог закона основане су Оружане снаге РХ, које сачињавају Хрватска војска и Збор народне гарде (жандармерија). Изменама и допунама *Закона о обрани* и посебном одлуком председника РХ, крајем те године, омогућено је формирање и увођење у састав оружаних снага Домобранства као „просторне компоненте причувног састава“. Уз те формације деловале су и партијске милиције, на пример, Хрватске обрамбене снаге (ХОС) у оквиру ултрадесничарске Хрватске странке права.

Служба за заштиту уставног поретка била је служба наследница бивше Службе државне сигурности, с тим што је укинута некадашња Друга управа СДС, која је деловала на пословима праћења међународног тероризма и југословенске непријатељске емиграције. Програмска оријентација Прве управе СДС, која се бавила сузбијањем делатности унутрашњег непријатеља, и Треће – контраобавештајне управе СДС преусмерена је према ЈНА, Крајини и остатку Југославије. Осим тога, у службу су укључени и неки најекстремнији припадници терористичке емиграције који су се у међувремену вратили у Хрватску.

Збор народне гарде био је војна формација која је на почетку организацијски припадала Министарству унутарњих послова, мада је њоме све време командовало Министарство обране. С друге стране, новоформирана служба војне безбедности – Сигурносна информативна служба (СИС) само је номинално била институција ресора одбране с претежно дефанзивним задацима, док је у пракси функционисала и као спољна – офанзивна обавештајна институција кроз органе спољних послова и квазидипломатска представништва („СИС за иноземство“). Као изузетно агресивна обавештајна служба у то време, СИС

¹ Видети: *Закон о унутарњим пословима* („Народне новине“, бр. 55/89); *Закон о допунама Закона о унутарњим пословима* („Народне новине“, бр. 18/90); *Закон о изменама Закона о унутарњим пословима* („Народне новине“, бр. 47/90); *Закон о преузимању савезних закона из области унутарњих послова који се у Хрватској примењују као републички прописи* („Народне новине“, бр. 53/91), и друго.

веома је брзо уградила своје обавештајце и најјаче агентурне позиције у многа представништва хрватских предузећа (на пример, „Астра“ и „Плива“) у Хамбургу, Вашингтону, Пекингу, Москви, Кијеву, Прагу и Варшави. Најзад, према бројним страним изворима, СИС за иноземство преименована је 1991. године у Обавештајно-безбедносну службу Министарства вањских послова (ОБС). Према томе, безбедносно-обавештајни систем Хрватске од 1989. до 1992. године, у основи, чиниле су службе СЗУП и СИС, док је координацију и стручни надзор над њима обављао Уред за заштиту уставног поретка – УЗУП, са седиштем у Загребу (шема 1). Тај уред је основан 1991. године и био је непосредно потчињен председнику РХ, односно његовом кабинету. Најзад, УЗУП и организацијски је припадао Уреду председника Републике. Из тога се може закључити да је хрватски безбедносно-обавештајни систем на почетку био концепцијски уређен по угледу на тадашњи немачки систем, а поједине институције и службе по угледу на одговарајуће установе и тајне службе СР Немачке (Уред савезног канцелара, Савезни уред за заштиту устава – *BfV*, Војна контраобавештајна служба – *MAD*).

Шема 1

Структура безбедносно-обавештајног система Републике Хрватске (1989–1992)

Развој безбедносно-обавештајног система Републике Хрватске (1993–2002)

Након сецесије и стицања независности Републике Хрватске, формиран је сасвим нови безбедносно-обавештајни систем, који је реконструисан и дограђиван у више етапа (1993–1995, 1997). Обавештајно-безбедносне институције Републике Хрватске у том периоду могу да се поделе на: 1) Уред за националну сигурност УНС, као аутономну и кровну институцију за обавештајну координацију и надзор, у оквиру које је деловала водећа и централна офанзивна и аналитичка

обавештајна служба (ХИС), и 2) ресорне обавештајне службе у оквиру Министарства одбране и Генералштаба, као и министарства унутрашњих и спољних послова. Према томе, хрватски безбедносно-обавештајни систем у периоду до 2002. године чинили су:

– Уред за националну сигурност (УНС), у оквиру којег су деловале и поједине обавештајно-безбедносне установе (ХИС, НСЕИ итд.);

– Управа сигурносно-информативне службе (СИС) и Управа за обавештајно-аналитичке просудбе Министарства одбране РХ;

– Војнообавештајна служба (Управа за обавештајне послове Главног стожера Хрватске Војске, односно Пета управа Министарства одбране РХ);

– Служба за заштиту уставног поретка (СЗУП) Министарства унутрашњих послова РХ;

– Седма управа Министарства вањских послова Републике Хрватске.

Тим системом је политички руководило Вијеће за одбрану и националну сигурност, којим је председавао председник РХ, а сачињавали су га председник Владе, председник Сабора, министри одбране, унутрашњих и спољних послова, начелник Главног стожера ХВ и руководиоци неких обавештајних институција (УНС, ХИС итд.). То тело је одређивало опште оквире деловања државе на плану одбране и националне безбедности. Законитост деловања свих служби контролисао је Саборски одбор за унутарњу политику и националну сигурност, којем је руководиоца УНС-а подносио извештај најмање једанпут годишње.²

Поред УНС-а и контролно-надзорних тела унутар те институције (Координацијски одбор обавештајне заједнице – КООЗ, и Стожерни одбор за националну сигурност – СОНС), односно парламентарних комисија за контролу рада појединих служби, и самих обавештајних и безбедносних служби унутар УНС-а и изван тог уреда, у Хрватској су до 2002. године функционисале и друге специјалне службе и органи који су имали велики значај за националну безбедност. Реч је о: саветнику за безбедност председника РХ, појединим институцијама војног карактера (СрЕИ, извиђачки капацитети хрватске ратне морнарице и зракопловства, војна изасланства, војна полиција, и други), царини, криминалистичкој и финансијској полицији – чији су руководиоци улазили у КООЗ, као и појединим министарствима која су сматрана значајним за функционисање обавештајне заједнице, а њихови руководиоци су били чланови СОНС-а (Министарство финансија, Министарство развика, усљеништва и обнове).

² Упркос томе, показало се да над безбедносно-обавештајним системом Републике Хрватске није остваривана права парламентарна контрола, због чега се у многим елементима испољавао као политичка полиција у најнегативнијем смислу.

Уред за националну сигурност основан је почетком 1993. године на основу одлуке председника Републике Хрватске, али је тек средином 1995. године хрватски сабор коначно усвојио закон којим је регулисан рад тог државно-извршног тела.³ Према том закону, УНС извршно је тело које има обавезу да усклађује, усмерава и надзире рад свих државних установа које обављају послове из домена националне безбедности, а његове основне функције су:

- усклађивање рада државних министарстава у обављању послова националне безбедности;
- усмеравање и надзор активности свих „извјештајних“ (обавештајних и контраобавештајних) служби у Хрватској;
- обједињавање, селекција и процена обавештајних података и извештаја неопходних за обављање уставних овлашћења председника и Владе Републике Хрватске;
- контраобавештајна заштита и обезбеђивање председника, Сабора и Владе Републике Хрватске и објеката које они користе.

Радом УНС-а управљао је директор („предстојник“), који је за свој рад, и рад службе, био директно одговоран председнику РХ, који га је именовао и разрешавао. Директор је имао заменика, а постојала је и функција руководиоца који је оперативно руководио том службом. Директор и заменик директора УНС непосредно су сарађивали са свим министарствима која се баве пословима националне безбедности ради усмеравања и усклађивања њиховог рада, посебно део активности ХИС-а и Надзорне службе.

Шема 2

Структура безбедносно-обавештајног система Републике Хрватске (1997–2002)

³ Видети: Закон о Уреду за националну сигурност („Народне новине“, бр. 37/95).

При УНС-у био је формиран *Стожерни одбор за националну сигурност (СОНС)*, чији су чланови били директор и заменик директора УНС-а, тј. „равнатељ“ ХИС-а, саветници председника РХ за националну безбедност и унутрашњу политику, министри унутрашњих послова, одбране, спољних послова, финансија, развитака усељеништва и обнове. Седницама СОНС-а, које су се одржавале најмање једном месечно, председавао је директор Уреда за националну сигурност. У вези с радом УНС-а и СОНС-а, директор УНС-а редовно је о свему извештавао председника РХ, док је Владу Хрватске извештавао о активностима министарстава која се баве пословима из домена националне безбедности.

Стручно тело за обавештајну координацију у оквиру УНС-а био је *Координацијски одбор обавештајне заједнице (КООЗ)*. Задатак тог тела је била операционализација стратегијских одлука и смерница дефинисаних на седницама СОНС-а, као и да прецизно расподељује послове и надлежности међу обавештајно-безбедносним службама. Чинили су га руководиоци свих обавештајно-безбедносних служби, као и царине, криминалистичке и финансијске полиције, а председавао му је „равнатељ“ Хрватске извештајне службе.

Хрватска извештајна служба (ХИС) конституисана је 1993. године као врховно аналитичко тело које ће обједињавати, анализирати и интегрисати све обавештајне податке везане за стратегијска питања националне безбедности. Поред тога, ХИС-а била је ангажована и као изразито офанзивна спољна обавештајна служба са задатком да непосредно прикупља обавештајне податке, што очигледно показује да је Хрватска у том периоду свој безбедносно-обавештајни систем градила по узору на америчку „обавештајну заједницу“. Наиме, организације УНС и ХИС биле су по многим параметрима аналогне организацијама *NSC* и *CIA*.⁴ Поред централе, ХИС имала је и обавештајне центре, односно испоставе, у земљи и у иностранству (на пример, у Мостару). На челу службе био је „равнатељ“, који је уједно био и заменик директора Уреда за националну сигурност. Руководиоца ХИС-а, као и осталих служби у оквиру УНС-а, постављао је председник РХ без консултовања председника Владе, министара или Сабора. Равнатељ је био одговоран за рад службе, односно за обављање задатака добијених непосредно од председника РХ или од предстојника УНС-а и СОНС-а. Будући да је њен основни задатак био прикупљање обавештајних сазнања у иностранству, ХИС није имала извршне ингеренције. Њени задаци су били и анализа информација добијених од других обавештајних служби и израда, на основу њих, обавештајних материјала за потребе највишег државног руководства, као и координирање рада свих осталих обавештајних служби и служби безбедности.

⁴ Упоредити: М. Милошевић, *Организација и функционисање америчког обавештајног система*, „Војно дело“, бр. 1/2001, стр. 158–178.

Та служба је била ексклузивно овлашћена и да прикупља сазнања методом сарадње са страним обавештајним службама, а била је задужена и за израду стратегијских процена краткорочног и дугорочног карактера. Најзад, ХИС обављала је и друге послове према овлашћењима заснованим на законским и подзаконским прописима.

Служба се начелно састојала од четири дела: 1) аналитичког; 2) оперативног; 3) научно-технолошког, и 4) административно-логистичког. На сузбијању међународног тероризма ХИС радила је и обавештајно и извештајно, тј. размењивала је са страним обавештајним службама сазнања о различитим терористичким групама и организацијама, њиховим лидерима и евентуалним сазнањима о могућим правцима њиховог деловања. На плану обавештајне сарадње најзначајније везе су биле с безбедносно-обавештајним установама Федерације БиХ под контролом Хрвата, на пример са Службом националне сигурности. Најзад, у делу БиХ који контролишу Хрвати у дужем периоду постојали су огранци (исповесте) Хрватске извештајне службе, и то на основу „Меморандума о међусобној сарадњи“. На конкретне видове таквих активности указала је, између осталог, „Операција *Westar*“, коју је извео *SFOR* 14. октобра 1999. у западном делу Мостара.⁵ У вези с тим треба узимати у обзир чињеницу да је за време грађанског рата на простору бивше Босне и Херцеговине деловала Служба државне сигурности. Она је убрзо престала са радом на начин на који је била првобитно организационо устројена под утицајем обавештајних и политичких кругова Републике Хрватске који су, под њеним покрићем, ширили активност сопствених обавештајних служби. У међувремену, из те службе је израсла Служба националне сигурности (СНС).

Национална служба електроничког извиђања (НСЕИ) била је посебна мешовита (војно-цивилна) установа, која се бавила телекомуникацијским обавештајним радом. Њоме је управљао равнатељ, чији је задатак био да обезбеди обављање задатака добијених од предстојника УНС-а и СОНС-а. Иако је била блиско повезана с војнообавештајном службом, она је официјелно деловала као стручна служба унутар УНС, па је била задужена да координира, усмерава, надзире и

⁵ Резултат акције *Westar* коју су извеле међународне војне и полицијске снаге (*SFOR*, *IPTF*) у западном делу Мостара 14. октобра 1999. била је заплена наоружања, опреме и других материјала који су недвосмислено указали на илегалне операције ХИС унутар Босне и Херцеговине. Том приликом су заплена и 42 компјутера, који су садржали више од 200 гигабајта информација (приближно 500.000 страница текста) и више од 10.000 докумената, затим бројни уређаји за фалсификовање телефонских и кредитних картица, на стотине „пиратских“ компјутерских програма и велика количина порнографског материјала, највероватније намењеног за продају. Доказано је да су предмет интересовања служби ХИС и СНС, између осталог, биле и међународне снаге и организације које функционишу у БиХ (*SFOR*, *IPTF*, *UNHCR* итд.), а посебно иследници Међународног суда за ратне злочине почињене на територији бивше Југославије (*ICTY*).

спроводи електронско извиђање, тј. пресретање свих врста сигнала у иностранству, а унутар граница РХ за пресретање диверзантско-терористичких веза и неовлашћених сигнала обавештајног карактера. Такође, та служба је била носилац истраживања, развоја, нормирања, обуке, изградње и надзора криптолошких метода и одговарајућих организационих јединица у државним органима. Сагласно томе, НСЕИ имала је у свом саставу Одељење за криптологију и Управу за електронско извиђање, која је била задужена за стратегијско праћење и прислушкивање телекомуникационог саобраћаја. Ради обављања тих задатака, у управу за електронско извиђање била је функционално укључена и Средишњица електроничког извиђања Главног стожера – СрЕИ. Податке из цивилног сектора добијене тим путем (СИГИНТ) служба НСЕИ прослеђивала је служби ХИС, док су корисници података војне природе биле обавештајне институције ресора одбране. Поред наведених надзорно-контролних тела, односно служби ХИС и НСЕИ, у оквиру Уреда за националну сигурност функционисале су и следеће посебне институције: Надзорна служба, Стожер осигурања и Обавештајна академија.

Надзорна служба је у оквиру УНС-а контролисала уставност и законитост рада обавештајних и безбедносних служби на интерном нивоу, тј. контролисала је деловање припадника појединих служби. Конкретније, прикупљала је и анализирала податке о раду осталих организационих јединица УНС-а, као и свих осталих служби – чланица обавештајне заједнице Републике Хрватске. Надзор је обављан непосредним увидом и испитивањем, или путем извештаја добијених од служби на посебан захтев. Након утврђивања стања у конкретном случају, Надзорна служба је подносила извештај предстојнику УНС-а с предлогом решења за отклањање уочених недостатака и побољшање рада како службе која је била предмет надзора, тако и обавештајне заједнице у целини. Надзорном службом је управљао равнатељ, а службу су чинили стално запослени припадници и именовани представници служби чланица хрватске обавештајне заједнице.

Стожер осигурања је, као организациона јединица УНС-а, координирао, надзирао и усмеравао рад служби које су непосредно обављале послове контраобавештајне заштите и личног обезбеђења председника РХ, хрватског државног сабора и Владе и свих објеката у којима су смештене те институције, као и обезбеђења страних дипломатско-конзуларних представника и чланова страних делегација. Стожер је одређивао политику, стратегију и циљеве заштите наведених личности и објеката, а његову делатност је организовао и њиме непосредно управљао равнатељ, док су припадници Стожера осигурања, за разлику од ХИС-а и Надзорне службе, имали извршне ингеренције. Ради усклађивања послова и задатака заштите одређених личности и објеката сазиван је Одбор Стожера, који су чинили: равнатељ Стоже-

ра и његов заменик, помоћник равнатеља ХИС за контраобавештајни рад, надлежни помоћници министара унутрашњих послова и одбране, главни побочник председника РХ, равнатељ Државног протокола и заповедник Првог хрватског гардијског збора.

Најзад, од 1997. године, формално у оквиру УНС-а, делује и *Обавештајна академија*, за стручно оспособљавање кадра за све обавештајне и безбедносне службе.

Безбедносно-обавештајне установе и специјалне службе ресора одбране

Сигурносно-информативна служба (СИС) формирана је у априлу 1991. ради спровођења безбедносних и контраобавештајних послова у Хрватској војсци. Међутим, на основу сталног настојања СИС-а да што брже створи сопствену обавештајну мрежу у иностранству и у земљи, може се закључити да је њена основна намена на почетку била класична обавештајна делатност. У међувремену је преоријентисана на послове војне безбедности, приоритет је имала контраобавештајна заштита војних јединица и установа и Министарства одбране. Према субординацији, СИС била је у оквиру Министарства одбране, али је била и у неким субординирајућим односима према Главном стожеру Хрватске војске. Министар одбране РХ доносио је прописе о раду СИС-а, док су рад службе контролисала тела која су била овлашћена посебним прописима. Службом је руководио заповедник, који је непосредно одговарао помоћнику министра одбране за обавештајно-сигурносне послове.

На нивоу појединих видова Хрватске војске била су формирана одељења СИС-а, у командама свих седам оперативних зона деловали су одсеци те службе, док су у јединицама ХВ за њене послове били задужени обавештајни официри („извјеститељи“). Служба је користила иста средства и методе као и СЗУП, укључујући тајно прислушкивање, цензуру поштанских пошиљки, и друго. Сигурносно-информативна служба Хрватског вијећа одбране, као функционални део СИС-а Републике Хрватске, у време оружаних сукоба на тлу БиХ имала је основни задатак да контраобавештајно покрива територију коју су контролисале оружане снаге Херцег-Босне и да прати војне и политичке активности Републике Српске и муслиманских власти из Сарајева и њихове „Армије БиХ“.⁶

Управа за обавештајно-аналитичке просудбе деловала је у оквиру Министарства одбране РХ почев од септембра 1997. године. То је била аналитичка војна обавештајна институција, у непосредној надле-

⁶ У делу Федерације БиХ који контролишу Хрвати, према неким изворима, делује Сигурносно обавештајна служба, која је, по свему судећи, такође формирана на основу искустава хрватске Сигурносно-информативне службе.

жности помоћника министра одбране за обавештајно-сигурносне послове. Сматра се да је та служба фактички дислоцирана организациона јединица обавештајне службе Генералштаба, тако да је посебни аналитички одељак у оквиру службе Г-2 непотребно дуплирање.

Управа за обавештајне послове Главног стожера Хрватске Војске (Г-2) имала је задатак да прикупља тајне податке о армијама суседних земаља и других држава које би могле војнички да угрозе Хрватску. Била је организована као обавештајна управа Главног стожера Хрватске војске са четири одељења: аналитичко одељење; одељење за агентурно деловање; одељење за извиђачку делатност и одељење за електронско извиђање и противелектронска средства. Из организације службе види се да је то била офанзивна – спољна, војнообавештајна организација, која је била ангажована на прикупљању војних и цивилних података. У томе је користила сва доступна средства и максимално се ангажовала на стварању агентурне мреже у противничким структурама и примени тзв. техничког метода. У својим структурама имала је и посебно организоване и квалитетно опремљене јединице за извиђачку делатност, док је у спреси са њом деловала и специјална формација Хрватске војске – Бојна (батаљон) за психолошко-пропагандна дејства. Руководилац службе Г-2 био је непосредно одговоран начелнику Главног стожера Хрватске војске, мада је био дужан и да усклађује своје активности с помоћником министра одбране за обавештајно-сигурносне послове.

Изузетан значај за остваривање националне безбедности има *Средишњица електроничког извиђања* Главног стожера (СрЕИ). Према неким изворима на почетку је та служба углавном имала кадар и опрему из бивше ЈНА, али јој је, након 1995. године, америчка електронска обавештајна служба (NSA) уступила модерну опрему и обучила људство. Наводно је та сарадња интензивирана након терористичког напада на Њујорк и Вашингтон 11. септембра 2001, при чему је СрЕИ уступљена најсавременија опрема (*Watson*). Њоме се перманентно извиђају електронски сигнали у Србији, Црној Гори, оба ентитета у БиХ и другим земљама.

Иако не спада у обавештајне институције у правом смислу речи, несумњив значај за прикупљање обавештајних података у иностранству има и *Уред за војне изасланике* Министарства одбране, будући да су у његовој надлежности хрватски војни аташеи. Тај уред тесно сарађује с Управом за обавештајно-аналитичке просудбе, али и са другим војно-обавештајним службама.

У најтешњој спреси с војнообавештајном службом Г-2 делује и *Бојна за психолошко-пропагандна дејства* Хрватске војске. Та специјална формација је оспособљена и технички опремљена за ширење субверзивне пропаганде убацивањем у одређене радио и ТВ програме, при чему се тешко може уочити да је реч о „пиратском“ програму, а делује и класичним средствима (саопштења, леци, гласине). Служба

је прибављала значајна сазнања на основу обавештајне сарадње са службама и структурама НАТО-а као и америчким војним и обавештајним инструкторима.⁷ Управа *војне полиције* је, према субординацији, подређена помоћнику министра одбране за обавештајно-сигурносне послове. Иначе, хрватску војну полицију сачињавају посебно обучене и опремљене формацијске јединице, које у основи обављају послове јавне безбедности у оружаним снагама, као и антитерористичка борбена дејства. Припадници војне полиције су и овлашћена службена лица Министарства одбране у оквиру њиховог делокруга рада на војним грађевинама и другим војним објектима који служе за потребе одбране. То значи да војна полиција изван тих грађевина и објеката уопште не може да примењује мере и обавља радње предвиђене хрватским законом о казненом поступку (није „редарствена власт“). С друге стране, овлашћена је да према војним лицима поступа на основу других прописа с обзиром на природу војне полиције као „органа Министарства обране који је задужен за одржавање и контролу стеге и надзора над другим прописима који уређују унутарњи ред у Министарству обране, посебице у ХВ-у“.⁸

Обавештајне и безбедносне службе цивилног сектора

Обавештајна служба ресора спољних послова, чији је званични назив *Седма управа – сигурност и комуникацијски суствани Министарства вањских послова*, основана је одмах после сецесије и међународног признања Републике Хрватске. Делокруг рада и организација службе практично су преузети од некадашње Службе за информисање и документацију Савезног министарства иностраних послова СФР Југославије. Та служба, у иностранству познатија као ОБС, била је задужена за прикупљање обавештајних података у иностранству и за њихову анализу и интеграцију на нивоу ресора спољних послова. Обавештајно је деловала коришћењем легалних могућности за обавештајни рад првенствено из хрватских дипломатско-конзуларних представништава ради сагледавања укупне друштвене и посебно, политичке и економске ситуације у земљама са којима Хрватска има дипломатске односе. Једно од одељења службе било је обавештајно задужено само за праћење стања у Србији, Црној Гори, Републици Српској и Федерацији БиХ. Такође, обављала је контраобавештајне и друге безбедносне послове ради заштите хрватских дипломатско-кон-

⁷ Упоредити: Д. Јевђовић, *Специјалне јединице хрватских оружаних снага*, „Нови гласник“, бр. 5/97, стр. 104–108.

⁸ Горан Гргурић, *Пракса редарствене власти по Закону о казненом поступку*, „Полиција и сигурност“, бр. 1–2/1998, стр. 100–118.

зуларних представништава у иностранству („заштита властитих телекомуникацијских сустава, радних просторија и особа“).

Организационо уређење те службе начелно је заокружено *Законом о вањским пословима* и посебном уредбом Владе Републике Хрватске.⁹ Према одредбама тог подзаконског акта, 7. управа „обавља послове везане за сигурност службе вањских послова, послове развоја комуникацијских и информацијских сустава и друге послове у складу са посебним прописима“. Састоји се од три одељења („одјела“), и то: 1) за техничку и физичку заштиту, 2) за „комуникацијско-информацијске суставе“, и 3) за планирање сигурности и заштите. Такође, предвиђено је да се, услед специфичности њеног делокруга рада, ниже организационе јединице уреду *Правилником о унутарњем реду службе вањских послова*, што посебно важи за „информирање и аналитику“, тј. за обавештајну компоненту у конзуларним уредима.

Служба за заштиту уставног поретка је била типична служба државне безбедности, са полицијским, односно извршним ингеренцијама. Процес њеног формирања окончан је доношењем *Закона о изменама и допунама Закона о унутарњим пословима* из 1994. године. На основу тог прописа, у Министарству унутарњих послова формиране су следеће службе: 1) Полиција (темељна, гранична, прометна, поморска итд.); 2) Криминалистичка полиција; 3) Специјална полиција, и 4) СЗУП. У обављању послова из свог делокруга рада СЗУП сарађивала је како са ХИС и другим чланицама хрватске „обавештајне заједнице“, тако и са специјализованим организационим јединицама криминалистичке полиције.¹⁰

Средином 1999. године СЗУП имао је око 1.100 запослених лица. Њена основна функција било је прикупљање података и обавештења и предузимање других мера и радњи ради откривања и спречавања делатности усмерених на подривање или рушење уставом утврђеног поретка и угрожавање безбедности земље. Службом је оперативно руководио помоћник министра унутрашњих послова за заштиту уставног поретка. С обзиром на то да је СЗУП била унутрашња организациона јединица у саставу МУП-а, министар унутрашњих послова је био дужан да извештава Сабор, Владу и председника РХ о укупном раду СЗУП-а, њеном развоју и осталим значајним питањима. Законитост рада СЗУП-а контролисао је Одбор за унутарњу политику и на-

⁹ Видети: *Закон о вањским пословима* („Народне новине“, бр. 48/96) и *Уредбу о унутарњем устројству службе вањских послова* („Народне новине“, бр. 1/00).

¹⁰ Равнатељство полиције је организациона јединица МУП РХ коју чине поједине управе, уреди и друге организационе јединице истог ранга. Оне се деле на одјеле и заповедништва. За функционисање безбедносно-обавештајног система, најзначајнији су Одјел тероризма и ратних злочина и Одјел организованог криминалитета, у оквиру Управе криминалистичке полиције, затим Одјел за непосредну заштиту и Одјел за унутарњу заштиту, у оквиру Уреда за осигурање, као и антитерористичке јединице полиције (на пример, „Alfa“).

ционалну сигурност Заступничког дома Сабора Републике Хрватске. Одбор је имао обавезу да најмање једном годишње извести Сабор о свом раду, а његов целокупан рад и материјали које је доносио или прослеђивао државним телима имали су степен државне тајне. Председник Републике Хрватске је имао право и обавезу да, на основу извештаја министра унутрашњих послова и Одбора о раду СЗУП-а и укупној безбедносној ситуацији, даје смернице и покреће иницијативе за предузимање нових мера у области укупне безбедности земље.

Унутрашња организација СЗУП-а постављена је тако да служба има: 1) централу, у оквиру које делује пет проблемских одељења; 2) регионалне центре за поједина подручја („устројствене јединице“) на територијалном принципу који се оснивају одлуком Владе РХ на предлог министра унутрашњих послова, и 3) испоставе СЗУП-а по мањим местима. Регионални центри СЗУП-а налазе се у Загребу, Дубровнику, Сплиту и другим већим местима. Централа се налази у Загребу и њен рад се одвија кроз активност пет одељења.

Прво одељење – антисубверзивно (за унутрашњу проблематику), задужено је за праћење свих активности усмерених на рушење уставног поретка Хрватске. Тежиште рада првих година било је на откривању и спречавању субверзивне делатности тзв. српских екстремиста у Хрватској и њихове повезаности са снагама из бивше Републике Српске Крајине, Републике Српске, Србије и Црне Горе.

После победе опозиције у Хрватској, јануара 2000. године, јавности су саопштене бројне чињенице о злоупотребама СЗУП-а од стране Туђманове хадезеовске власти, па је министар унутрашњих послова Хрватске Шиме Лучин објавио да ће грађанима бити омогућен увид у тајне досијее које је формирала та служба. Због тога је из архиве СЗУП-а издвојено 650 досијеа, међу којима се 120 односило на новинаре „државне непријатеље“. Према Лучину, „готово читаве редакције појединих недељника биле су предмет обраде СЗУП“ а обрађивани су и опозициони политичари и јавни радници, укључујући и високе функционере ХДЗ-а, у које Туђман, због њихове „мекше“ линије, није имао потпуно поверење.

Друго одељење (за праћење и супротстављање делатности страних обавештајних служби) усмерило је своју активност на контраобавештајно истраживање ради откривања и спречавања страних обавештајних продора на простор Републике Хрватске. Целокупно планирање, организовање и координација активности везаних за контраобавештајно офанзивно деловање у надлежности су највиших инстанци службе, односно руководства централе, док се на нивоу центара непосредно спроводе већ донете одлуке, тј. оперативно се ангажује кадар на остварењу постављених циљева.

Треће одељење (за развој и примену оперативно-техничких средстава) има четири одсека: 1) одсек за производњу оперативно-техничких средстава, 2) одсек за примену оперативно-техничких средстава, 3) одсек за фото-технику и видео-технику и 4) одсек за хемију.

Четврто одељење (за обраду и улагање докумената) чини, у ствари, аналитичко и документалистичко одељење, које има три одсека: одсек виших обрађивача, одсек средњих обрађивача и одсек за аутоматску обраду података (АОП). То одељење је задужено за анализу и обраду обавештајних података, формирање њихове базе на рачунару и вођење евиденције о агентурној мрежи и кадру целокупне службе.

Пето одељење (за физичку и контраобавештајну заштиту лица и објеката) делује преко два одсека. Одсек за физичку заштиту обезбеђује политичке лидере и највише државне функционере. Под његовим руководством била је *Јединица специјалне полиције*, намењена за обезбеђење објеката посебне намене, праћење конвоја с наоружањем и војном опремом, и слично. Одсек за контраобавештајну заштиту, чија је обавеза да штити личности и објекте од посебног значаја, такође има функцију унутрашње контроле у служби (за то су формиран посебни органи, укључујући и Прислушну службу).

Централа СЗУП-а у међувремену је реконструисана, тако да су је чинила четири сектора: 1) за оперативне послове; 2) за аналитичке и извештајне послове; 3) за унутарњу заштиту и правне послове, и 4) за оперативно-техничке послове. Сектор за оперативне послове чинили су „одјели за протубавјештајне послове и протутероризам“. Сектор за аналитичке и извјештајне послове чинили су „одјели за аналитичке послове, извјештајне послове и за документацију“. Сектор за оперативно-техничке послове чинили су одјели „за електроничне комуникације, за специјалну технику и за информатику“. Најзад, Сектор за унутарњу заштиту и правне послове чинили су Одјел за правне послове и одабир кадрова и Одјел за унутарњу заштиту и сигурносне провјере, који се делио на Одсјек за унутарњу заштиту и Одсјек за сигурносне провјере.

Деловање СЗУП-а у основи се састојало у прикупљању обавештајних сазнања, оперативном процењивању и анализирању, а одвијало се на основу *Правила о начину рада* из 1991. године, који је у међувремену нивелиран. Према том акту, СЗУП користио је три врсте агената: 1) „сураднике“ који обављају задатке врбовања, денунцирања и провоцирања; 2) „оперативне везе“ који обављају искључиво задатке денунцирања, и 3) „резиденте“ који делују у иностранству као посредници између „шпијуна и домовинске централе СЗУП“. Другим речима, коришћени су општи агенти, агенти провокатори, агенти врбовчици и агенти резиденти. Такође, СЗУП примењивао је оперативно-техничке мере и радње, под којима се подразумевају тајна контрола телефона и других средстава комуникација, тајно прислушкивање просторија, тајна контрола писама и других поштанских пошиљки и тајно видео и фото-снимање. Најзад, коришћене су и друге карактеристичне мере и радње: двојне комбинације (тј. агенти двојници), тајно претресање, оперативно проверавање, пласирање дезинформација, манипулација и компромитација, и друго.

Након смрти Фрање Туђмана и победе опозиционе коалиције на парламентарним изборима стекли су се услови за озбиљну реконструкцију безбедносно-обавештајног система. На то су утицале и бројне неправилности и злоупотребе у раду појединих служби (СЗУП, СИС, ХИС) које су у међувремену откривене. Исто тако, јавности је стављен на увид део од хиљада досијеа који су вођени за држављане Републике Хрватске након 1990. године, укључујући политичке неистомишљенике, независне новинаре, интелектуалце итд. Сачињени су и конкретни предлози закона о обавештајним службама којима је, између осталог, требало да се системски елиминишу активности карактеристичне за тзв. политичку полицију, рационализује већма разуђен систем обавештајних институција, појача цивилна контрола над делатношћу тајних служби и унапреди обавештајни рад према иностранству.¹¹ Учињени су и неки конкретни реформски потези, мада сасвим ограниченог обима, на пример, одлуком Владе РХ из 2000. године основано је Национално повјеренство за сигурност. Међутим, целовиту реформу хрватског обавештајно-безбедносног система означило је истовремено доношење стратегије националне безбедности и закона о службама безбедности крајем марта 2002. године.¹² На основу наведених правних аката основане су нове обавештајне и безбедносне службе (ОА, ПОА, ВСА), као и тела парламентарног и стручног надзора, контроле и координације. Предвиђено је и прецизно орочено оснивање још неких безбедносних институција. Истовремено су престале да раде ресорне обавештајне и безбедносне службе СЗУП, СИС и Обавештајна служба МОРХ, затим Национално повјеренство за сигурност, али и читав УНС – што значи и службе ХИС и НСЕИ. У суштини, реч је о реформисању досадашњих обавештајних институција, при чему су неке од њих само преименоване, односно преформирање (на пример, СЗУП у ПОА), док су друге настале фузионисањем појединих ресорних служби (на пример, обједињавање свих војних обавештајних и безбедносних служби у ВСА). Исто тако, НСЕИ формално је угашена као самостална служба, али њене функције треба да преузму СрЕИ, као институција која је и до сада била задужена за стратегијско електронско извиђање, и Завод за ин-

¹¹ Апсолутни обавештајни и контраобавештајни приоритет хрватске „обавештајне заједнице“ била је СРЈ, што нарочито важи за војне обавештајне институције и електронску обавештајну службу (НСЕИ), али и службу државне безбедности (СЗУП). Према доступним подацима, у раздобљу од 1994. до 2000. године, Служба војне безбедности СРЈ открила је и ухапсила 29 шпијуна у редовима ВЈ од којих 25 је радило за хрватске обавештајне службе.

¹² Видети *Стратегију националне сигурности РХ* („Народне новине“, бр. 32/2002) и *Закон о сигурносним службама РХ* („Народне новине“, бр. 32/2002).

формацијску сигурност и крипто-заштитну технологију, чије је оснивање планирано. Сагласно одредбама новог закона, обавештајне и безбедносне службе послове и задатке из свог делокруга обављају на основу: *Стратегије националне сигурности, Стратегије одбране, Годишњих смјерница за рад сигурносних служби, закона, конкретних захтева органа државне управе и, најзад, захтева корисника резултата рада обавештајних и безбедносних служби.*

Контролна и координациона тела

Ради остваривања координације и сарадње између председника и Владе Републике Хрватске у усмеравању рада обавештајних и безбедносних служби основано је Вијеће за националну сигурност, а за оперативно усклађивање рада тих служби основан је Савјет за координацију сигурносних служби. Најзад, основан је и Уред Вијећа за националну сигурност ради обављања стручних и административних послова за оба новоформирана тела, као и за обављање других стручних послова које председнику и Влади Републике Хрватске омогућавају ефикаснији надзор над радом обавештајних и безбедносних служби (на пример, контрола законитости рада, увид у коришћење средстава, надзор над сарадњом између појединих служби и сарадње с одговарајућим службама других земаља, и слично). Парламентарни надзор над обавештајним и безбедносним службама, према том закону, обавља Хрватски сабор, и то непосредно и преко посебног одбора надлежног за националну безбедност. Најзад, ради остваривања цивилног надзора над радом обавештајних и безбедносних служби основано је Вијеће за надзор сигурносних служби.

Вијеће за националну сигурност је тело задужено за стратегијску међуресорску координацију обавештајног рада. Чине га председник Републике, председник Владе, члан Владе задужен за националну сигурност, министри одбране, унутрашњих послова, иностраних послова и правосуђа и начелник Главног стожера оружаних снага Републике Хрватске. Функције тог тела су:

- разматрање питања из делокруга рада обавештајних и безбедносних служби и начини остваривања сарадње председника Републике и Владе у усмеравању рада тих служби;
- утврђивање годишње смјернице за рад сигурносних служби и других одлука највиших органа државне власти којима се усмерава рад обавештајних и безбедносних служби;
- утврђивање мера које предузимају председник Републике и Влада у вези са резултатима надзора над радом обавештајних и безбедносних служби;
- утврђивање предлога средстава за рад обавештајних и безбедносних служби која се обезбеђују преко буџета;
- разматрање осталих питања у вези с радом и управљањем над обавештајним и безбедносним службама.

Структура безбедносно-обавештајног система Републике Хрватске (2002)

Законом је предвиђено да у раду Вијећа за националну сигурност учествује председник Хрватског сабора, као и да седницама тог тела председава председник Републике, а да конкретне одлуке потписују и председник Републике и председник Владе. У доба ратног стања и „стања непосредне угрожености опстојности, неовисности, јединствености и територијалне цјеловитости Републике Хрватске“ у раду Вијећа за националну сигурност учествују председник парламентарног одбора надлежног за националну сигурност, министар финансија и министар привреде. Најзад, у ситуацијама када то вијеће расправља о стању националне безбедности у држави, односно када расправља о Предлогу стратегије националне сигурности, као и у другим случајевима који су посебно значајни, у његовом раду могу, по позиву, да учествују и друга лица. Осим наведених послова везаних за потребе Вијећа националне сигурности и Савјета за координацију сигурносних служби, *Уред Вијећа за националну сигурност* обавља и стручне послове значајне за спровођење безбедносних мера заштите поверљивих информација и докумената у размени између Републике Хрватске и страних одбрамбених организација, као и дистрибуцију тих информација и докумената међу телима државне власти. До почетка рада Закона за информацијску сигурност и крипто-заштитну технологију, Уред Вијећа за националну сигурност ће обављати послове превентивне безбедности протока поверљивих информација. Због тога је у саставу тог уреда формиран *Средишњи регистар*, задужен за пријем и чување поверљивих информација и докумената. Иначе, радом Уреда Вијећа за националну сигурност управља предстојник Уреда који се именује, односно разрешава, на основу решења које супотписују председник

Републике и председник Владе. Предстојник Уреда именује се на четири године, а може да буде именован највише два пута узастопно.

Савјет за координацију сигурносних служби је тело задужено за оперативну координацију обавештајних и безбедносних служби, али и за припремање материјала који се разматрају на седницама Вијећа за националну сигурност. Сачињавају га члан Владе задужен за националну сигурност, као заменик председника Савјета, саветник председника Републике за националну сигурност, као потпредседник Савјета, равнатељ сигурносних служби и предстојник Уреда Вијећа за националну сигурност. Председник Савјета сазива седнице Савјета и одређује питања о којима ће се расправљати и одлучивати. У раду Савјета за координацију сигурносних служби могу, на позив председника Савјета, учествовати и друга лица. Одлуке Савјета за координацију сигурносних служби супотписују председник Савјета и заменик председника Савјета. Седнице Савјета могу сазивати и одређивати питања о којима ће се расправљати и одлучивати председник Републике и председник Владе. Предвиђено је да председник Републике у случају да сазива седницу Савјета одмах о томе обавести председника Владе, и обратно. Најзад, предвиђено је да Савјет за координацију сигурносних служби доноси и планове за спровођење стратегијског електронског извиђања за потребе свих обавештајних и безбедносних служби, и то на предлог њихових руководилаца.

Специјализовано тело задужено за цивилну контролу, односно за парламентарни надзор над радом обавештајних и безбедносних служби, јесте *Вијеће за надзор сигурносних служби*. Оно се састоји од председника и шест чланова, које именује Хрватски сабор. Предвиђено је да као чланови тог тела могу да буду именовани хрватски држављани са високом стручном спремом, при чему најмање по један члан мора да буду дипломирани правник, дипломирани политиколог и дипломирани инжењер електротехнике. Мандат председника и чланова тог тела траје четири године, али након истека мандата они могу да буду поново именовани. Председник и чланови Вијећа за надзор сигурносних служби за законитост свог рада одговарају Хрватском сабору, а законитост њиховог рада контролише парламентарни одбор надлежан за националну сигурност. Иначе, то вијеће је задужено да прати законитост рада обавештајних и безбедносних служби, затим да прати и надзире примену мера тајног прикупљања података којима се ограничавају уставна људска права и основне слободе (тајно праћење, прислушкивање итд.), као и да стално прати законску регулативу из области националне безбедности у другим земљама.

Обавештајне и безбедносне службе

Обавјештајна агенција (ОА) типична је спољна обавештајна служба, која заграничним деловањем прикупља, анализира и процењује

политичке, економске, војне и безбедносне податке. У вези с тим, ОА овлашћена је да обавештајно истражује стране државе, међународне владине и невладине организације, међудржавне војне савезе и друге чиниоце значајне за националну безбедност Републике Хрватске. Као једина служба која у миру има овлашћења за деловање у иностранству, ОА обавештајно делује и за рачун других обавештајно-безбедносних служби (ПОА, ВСА), и, у споразуму са њима, може користити њихове „службене особе“. Најзад, у сарадњи с одговарајућим службама ресора спољних послова, ОА обавља контраобавештајно обезбеђење држављана и институција РХ у иностранству. Према томе, ОА, у основи, само је преименована ХИС, мада је с оснивањем „наследила“ све просторије, техничка средства и другу опрему целокупног УНС-а. Изузетак је архив УНС-а, који је предат Државном архиву Републике Хрватске.

Протубавештајна агенција (ПОА) надлежна је за планирање и спровођење контраобавештајне активности унутар Хрватске. Та служба је наследница досадашњег СЗУП-а што је и законски прописано у вези с преузимањем кадра, опреме и других ресурса. Међутим, значајно су измењени положај те службе у безбедносно-обавештајном систему и овлашћења, односно делокруг њеног рада. Протубавештајна агенција је (као и ОА) аутономна обавештајна институција, директно везана за највише органе извршне власти, док је СЗУП била ресорна служба, која је за свој рад званично одговарала министру унутарњих послова. Такође, као самостална Влада агенција, ПОА подједнако је одговорна и председнику Владе РХ и председнику РХ у оквиру Савјета за националну сигурност, односно Уреда Вијећа националне сигурности.

Законска овлашћења указују на сличност ПОА и најпознатије америчке службе безбедности *FBI*, како с аспекта егзекутивних овлашћења њихових припадника у борби против стране шпијунаже, тероризма и организованог криминала, тако и по ексклузивности права на прислушкивање. Наиме, од раније је познато да је *FBI* једина служба овлашћена да примењује мере офанзивне оперативне технике на територији САД, и да то чини како за сопствене, тако и за потребе осталих обавештајних и безбедносних служби. Такво овлашћење има и ПОА, будући да ће та служба реализовати целокупну тајну примену прислушних средстава на хрватској територији. Предвиђено је да остале обавештајне институције (ВСА, ОА) и криминалистичка полиција само прослеђује захтеве за примену те мере специјализованој јединици у саставу ПОА, која ће, потом, тражити законом предвиђено одобрење од судије Врховног суда, на основу чијег ће одобрења договорити конкретно прислушкивање са неким од телекомуникацијских оператера са којим има склопљен уговор (KRONET, VIP, Хрватски Телеком). У вези с тим, у ПОА формиран је *Оперативно-технички центар за надзор телекомуникација*, који обавља техничку координацију с телекомуникационим операторима у Републици Хрватској,

надзире организацију безбедности информационих система у органима државне власти, усмерава спровођење мера „информацијске сигурности и крипто-заштиту тјела државне власти“, али надзире и рад „даватеља телекомуникацијских услуга у оквиру сустава сигурности Републике Хрватске“. Најзад, Оперативно-технички центар за надзор телекомуникација задужен је за оперативно-техничку координацију тела која су овлашћена за примену мера тајног надзора телекомуникација сходно *Закону о сигурносним службама* и *Закону о казненом поступку*.

Као територијална контраобавештајна служба, ПОА прикупља, анализира, обрађује и процењује податке о деловању страних обавештајних служби, а као служба за заштиту уставног поретка – прати деловање појединих лица, група и организација на територији Републике Хрватске која су усмерена против националне безбедности. Као служба за заштиту одређених личности и објеката, та служба учествује у контраобавештајној заштити и обезбеђењу заштићених лица, објеката и простора, али и важнијих скупова и састанака на захтев Владе Републике Хрватске. Најзад, ПОА делимично учествује и у обављању послова за потребе ВСА, при чему може да користи и њена службена лица.

Под Законом предвиђеним условима и у оквиру свог делокруга рада, ПОА и остале обавештајне и безбедносне службе могу прикупљати податке од грађана коришћењем јавних извора, укључујући увид у регистре и збирке података, а могу да их прикупљају и применом тајних поступака и мера, укључујући и коришћење агентуре („тајних сурадника“). Услови и начин прикупљања података агентурним методом уређују се упутством руководиоца конкретне обавештајне, односно безбедносне службе. Најзад, Законом је изричито предвиђено да су „мјере тајног прикупљања података: 1) надзор средстава за техничко комуницирање на даљину; 2) надзор промета на транзитно-међународним комуникацијским везама; 3) надзор над поштанским пошиљкама; 4) техничко снимање простора и објеката; 5) надзирани промет предмета и вредности, и б) тајно праћење, мотрење, свјетлосно и звучно снимање особа у отвореном простору и јавним мјестима“. Такође, експлицитно је одређено да наведене оперативне мере и радње („мјере тајног прикупљања података“) могу да трају најдуже четири месеца, а уколико и даље постоји потреба за њиховим спровођењем, мора се прибавити нови писани налог, који издаје веће састављено од тројице судија Врховног суда Републике Хрватске.

Војна сигурносна агенција (ВСА), као организациона јединица Министарства обране, јединствена је обавештајна и безбедносна институција у том министарству и оружаним снагама Републике Хрватске. Као обавештајна служба, ВСА овлашћена је да, самосталним радом, прикупља у иностранству податке везане за стране војске и уопште обавештајна сазнања војне природе, али само у рату, односно у

стању непосредне угрожености суверенитета и територијалне целовитости Хрватске. У стању мира овлашћена је да прикупља ОА те податке, а ВСА само их анализира, обрађује и процењује.

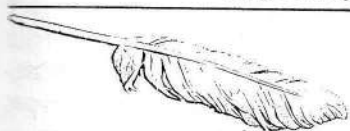
Војна сигурносна агенција је истовремено и војна служба безбедности која обавља типичне контраобавештајне и превентивно-безбедносне задатке (контрашпијунажа, обезбеђење и безбедносна заштита одређених војних лица и објеката, и слично). У спровођењу тих послова ВСА, сходно одговарајућим законским одредбама, безбедносно проверава припаднике Министарства одбране и оружаних снага и цивилних лица која су запослена у тим институцијама. Међутим, ВСА овлашћена је да примењује контраобавештајне, тј. оперативне мере и радње само према војним лицима и цивилима на служби у Министарству одбране и оружаним снагама када је то у вези с обављањем њихових дужности и само у војним објектима. Уколико се процени да је оперативни рад потребан према другим лицима, о томе се одмах обавештава Протообавештајна агенција.

Стратегијско електронско извиђање (*SIGINT, ELINT, KOMINT*) за потребе ОА и ВСА спроводи *Средишњица електроничког извиђања* Главног стожера оружаних снага, на основу планова које доноси Савјет за координацију сигурносних служби. С обзиром на то да је СрЕИ организациона јединица Главног стожера оружаних снага, за спровођење тих планова задужен је министар одбране. Он у оквиру Главне инспекције одбране обезбеђује и спровођење надзора над законитошћу рада СрЕИ и извештаје Главне инспекције о томе доставља парламентарном одбору надлежном за националну сигурност. Према томе, СрЕИ није постала самостална електронска обавештајна служба, него „сервис“ који прикупља обавештајна сазнања у иностранству за потребе ОА и Војне сигурносне агенције.

Законом о сигурносним службама Републике Хрватске предвиђено је да Влада оснује *Завод са информацијску сигурност и крипто-заштитну технологију* ради обављања задатака који су до сада били у надлежности Одељења за криптологију НСЕИ. Та безбедносна установа биће специјализована за обављање послова и задатака у сфери истраживања и развоја протокола, опреме, средстава и технологије намењене за заштиту тајних података у информационим и телекомуникационим системима, као и у информационим и телекомуникационим мрежама и каналима којима се размењују тајни подаци у хрватском систему националне безбедности. Основни корисници података и услуга из делокруга рада тог завода биће обавештајне и безбедносне службе, али ће и други органи државне управе бити обавезни да примењују норме заштите тајности података које пропише Савјет за координацију сигурносних служби на предлог Завода за информацијску сигурност и крипто-заштитну технологију, а на основу мишљења обавештајних и безбедносних служби.

Литература:

1. Andrej Anžič, *Varnostne službe Republike Hrvaške in problem parlamentarnega nadzora nad njimi*, in: Zbornik strokovno-znanstvenih razprav, Vol. 8 (1995).
2. Jacques Band, *Enciklopedy du Reinsegnement et des Services Secretes*, Paris; Lavoiselle, 1988.
3. Антун Духачек, *О обавијештајцу Ивану Крајачићу обавијештајца Антун Духачек*, Подгорица, „Унирекс“, 1997.
4. Kene Gause, *Croatia Resaffles Command*, „Jane's Intelligence Review“, No 8/96.
5. Антон Гризолд и др., *Савремени системи националне сигурности*, Загреб, Факултет политичких знаности, 1999.
6. John Hatzadony, *The Croatian Intelligence Community*, Internet: www.fas.org/irp/world/croatia/, 11. oktobar 2001.
7. Анатолиј Јелизаров, *Контрашпијунажа: ФСБ против водећих обавештајних служби света*, Београд, „Паидена“, 2001.
8. Дарко Лончаревић, *О измјенама и допунама Закона о унутарњим пословима*, „Приручник“, бр. 1/1991.
9. Марко Миловојевић, *Croatia's Intelligence Services*, „Jane's Intelligence Review“, No. 9/1994.
10. Милан Милошевић, *Систем државне безбедности*, Београд, Полицијска академија, 2001.
11. Eric Norman, *The Croatian Guards Brigades*, „Jane's Intelligence Review“, No 7/1995.
12. Милан Петковић, *Концепција глобалне диверзије*, Београд, „Калеком“, 1998.
13. Милан Петковић, *Тајни ратници*, Београд, „Тетра ГМ“, 1997.
14. Adam Purg, *Obveščevalne službe*, Ljubljana, Enotnost, 1995.
15. Norman Roderickde, *Croatian Intelligence under the Spotlight*, „Jane's Defense Weekly“, No. 4/1996.
16. Андреја Савић, и др., *Основи државне безбедности*, Београд, Образовно-истраживачки центар, 1998.
17. Mirko Stopar, *Pristojnosti in organiziranost obaveščevalno-varnostnih služb na obrambenem področju: Primerjava ureditev v Republiki Hrvaški, Republiki Madžarski in Republiki Sloveniji*, „Dnevni varstoslovja“, Ljubljana, Visoka policijsko-varnostna šola, 2001.
18. Miroslav Tudman, *The First Five Years of the Croatian Intelligence Service: 1993–1998*, „National security and the future“, No 1/2000.
19. Озрен Жунец, Дарко Домишљановић, *Обавијештајно-сигурносне службе Републике Хрватске*, Загреб, Наклада Јесенски и Турк, 2000.
20. Тодор Бояджијев, *Разузнаването*, Издателска къща „Труд“, Софија, 2000.

Железнички саобраћај у војној логистици

УДК: 656.2 : 355.415.23

Проф. др Драгутин Јовановић, пуковник

Железнички саобраћај, као саобраћајна грана, сходно основним техничко-технолошким карактеристикама, изузетно је значајан у саобраћајном систему земље и њеној националној логистици. Својим успешним функционисањем доприноси обезбеђењу оптималне логистичке подршке националној привреди и, тиме, националној одбрани као јединственом систему.

У оквиру железничког саобраћаја обезбеђују се значајни транспортни капацитети за потребе војне логистике ради разноврсних превоза и маневра материјалних резерви. Због тога је железнички саобраћај и кључна подфункција саобраћајне подршке у оквиру војне логистике. Масовна услуга железничког саобраћаја предвиђена је у случају мобилизације и стратегијског развоја Војске Југославије.

С обзиром на карактеристике и стационарност инфраструктуре, железнички саобраћај би у условима агресије претрпео знатнија разарања, али не би био потпуно паралисан. Разарања и ометања одвијања железничког саобраћаја, ради изоловања бојишта и наношења губитака, условљена су разноврсним дејствима агресора – од класичних диверзантских дејстава до дејстава из ваздушног простора и са дистанце.

Увод

Железнички саобраћај, као саобраћајна грана, сходно својим основним техничко-технолошким карактеристикама, изузетно је значајан у саобраћајном систему земље и њеној националној логистици. Својим успешним функционисањем даје потпун допринос обезбеђењу оптималне логистичке подршке националној привреди, а тиме и националној одбрани као јединственом систему.

У оквиру железничког саобраћаја обезбеђују се значајни транспортни капацитети за потребе војне логистике ради разноврсних

превожења и маневра материјалних резерви. На тај начин железнички саобраћај постаје и основна подфункција саобраћајне подршке у оквиру војне логистике. Масовна услуга железничког саобраћаја предвиђена је за мобилизацију и стратегијски развој Војске Југославије. С обзиром на карактеристике и стационарност инфраструктуре, железнички саобраћај би у условима агресије претрпео знатнија разарања, али не би био потпуно паралисан. Разарања и ометања одвијања железничког саобраћаја, ради изолације бојишта и доношења губитака, условљена су разноврсним дејствима агресора – од класичних диверзантских до дејстава из ваздушног простора и са дистанце.

Место железничког саобраћаја у логистици

Појмовно одређење логистике

Логистика је релативно нова наука, настала у војсци Сједињених Америчких Држава (САД) непосредно после Другог светског рата. Као дисциплина ратне вештине јавила се почетком 10. века. Византијски цар Лав VI Мудри (886–911) делио је ратну вештину на стратегију, тактику и логистику. Сматрао је да је основни задатак: „Наоружати војску сразмерно потреби са средствима заштите и оружјем, правремено се бринути за њене потребе на терену и припремити сваку њену акцију у њеном походу“.¹

Логистика је реч грчког порекла. Потиче од речи логика, јер се логистика бави логичком интеграцијом одређених активности које воде ка постизању једног циља. У војној терминологији, њена генеза се везује и за француску реч *loger*, што у преводу значи пласирање, снабдевање, смештање. Амерички адмирал Балантајн, анализирајући искуства ратне морнарице САД у Другом светском рату, поставио је савремену основу логистике, коју је дефинисао као везу између фронта и позадине и, истовремено, као војни елемент у националној привреди и привредни елемент у војним операцијама.²

Амерички адмирал Еклес у вези с логистиком наглашава да се логистика бави стварањем и непрекидном подршком борбених снага и оружја, и да стратегија и тактика стварају планове за извођење војних операција, док логистика обезбеђује средства за њихово превођење.

Чланице НАТО-а увеле су у своја правила 1949. године термин логистика, у значењу материјалне, кадровске и здравствене подршке оружаних снага (ОС): набавка, складиштење и дистрибуција средстава и опреме; транспорт трупа и терета; пројектовање и одржавање средстава; комуникације; нега болесних и рањених; регрутација; социјална заштита и распоређивање људства. Такво поимање логистике у

¹ Милојко Јеврић, *Логистика*, ВИЗ, 1984.

² Хенри Еклес, *Логистика у националној одбрани*, ВИЗ, Београд, 1968, стр. 28.

војном смислу, с одређеним изменама, задржано је до сада (без социјалне и кадровске подршке). Удружење логистичара САД (*SOLE – Societi Of Logistices Endineers*), дало је пре двадесетак година следећу дефиницију: „Логистика обухвата вештину и науку управљања, инжењеријске услуге и техничке активности које се односе на техничке захтеве, пројектовање и развој, снабдевање и обезбеђење ресурса за одржавање техничких материјалних средстава, са циљем да се пружи ефикасна подршка плановима и операцијама“.³

Логистика је посебна мултидисциплинарна научна област, која се бави проучавањем, управљањем и обезбеђивањем оптималне подршке у организационим и техничким системима. Као наука и функција, она има значајну примену у војним и цивилним системима. Зато су се развиле и специфичне логистике: пословна логистика, техничка логистика, национална логистика, међународна логистика, цивилна логистика, војна логистика, интегрална логистичка подршка, индустријска логистика итд. *Пословна логистика* је процес планирања и обезбеђивања најповољнијег коришћења расположивих ресурса организационих система. *Техничка логистика* је процес планирања и обезбеђивања подршке техничким системима, првенствено усмерене на отказе у њиховом раду и на њихово отклањање. Као функција, техничка логистика обезбеђује корективне акције, спречавање отказа и способност система да функционише и у условима отказа појединих компонената. *Међународна логистика* је процес планирања и обезбеђивања добара и служби ради подршке националних привреда ширег круга земаља. *Цивилна логистика* је процес планирања и обезбеђивања добара и служби ради подршке цивилне привреде. *Војна логистика* је процес планирања и обезбеђивања добара и служби ради подршке војних снага. Њен циљ је обезбеђење логистичке подршке националне одбране, односно њених војних снага и њихових операција у миру и рату. *Интегрална логистичка подршка* је скуп елемената нужних за прописано функционисање техничких система, односно активности које треба предузимати у појединим фазама циклуса употребе техничког система како би се у процесу употребе добро подржавао и у потпуности испуњавао задате функције.

Место логистике у одбрамбеном систему земље

Војна логистика, као процес планирања и обезбеђивања добара и служби ради подршке војних снага, има основу у националној логистици, а национална логистика за потребе војске обезбеђује производњу и/или увоз система оружја и друге војне опреме, као и сировине и енергенте потребне за вођење рата, чиме се укључује у међународну логистику. На основу резултата националне и, делимично, ме-

³ Милојко Јеврић, *исто*, стр. 9.

ђународне логистике, као и на основу достигнућа и праксе ратне вештине, војна логистика проводи логистичку подршку војске у миру и рату. Кроз националну логистику реализује се војна логистика тако што се у оквиру ње обавља следеће;

- припремају се капацитети за производњу и ремонт наоружања и материјално-техничких средстава (МТС);
- припремају се капацитети за производњу хране;
- припремају се капацитети за производњу лекова;
- припремају се производни и услужни капацитети за остала материјална добра;
- обезбеђују се потребне материјалне резерве;
- обезбеђују се транспортни капацитети и средства за маневар материјалним резервама.

Доктринарно је опредељење што је могуће обимнија властита материјална производња, нарочито наоружања и војне опреме. Наша земља, у техничко-технолошком смислу, прати савремене процесе у свету, у чему се делимично ослања на међународну логистику, док се тежишно ослања на националну логистику, односно на сопствену производњу, ремонт, оправке и модернизацију, као и на улагање у сопствене научноистраживачке пројекте.

Претпоставка успешне одбране јесте успешно функционисање националне и војне логистике, односно логистичке подршке. Зато се посебна пажња посвећује припреми националног економског система, који пресудно утиче на економску моћ државе, а она је поуздан одбрамбени механизам. Изграђена и развијена логистика у држави најзначајнији је предуслов успешне припремљености за одбрану и вођење рата у свим условима и варијантама агресије. Осим што је поуздани одбрамбени ослонац, логистика је и чинилац одвраћања од агресије. Њене могућности и капацитети изазивају опрез и респект код потенцијалних агресора.

Основно упориште одбране је у логистици и економској моћи државе, односно могућностима материјалне производње у миру и рату. Одбрана државе умногоме зависи од логистичких припрема друштва и снага одбране, а оне су условљене бројним чиниоцима, као што су: структура производње, продуктивност рада, достигнути степен индустријског развоја, индустријски капацитети, техничко-технолошки капацитети производње средстава наоружања и војне опреме (НВО), минимални степен ослањања на међународну логистику (увоз), научна и техничко-технолошка база за развој властитих проналазака и коришћења лиценци, резерве стратешких сировина и домаћи извори енергије, степен развоја пољопривреде итд. Под логистиком државе подразумева се континуиран процес техничко-технолошке модернизације за потребе одбране, а његови основни правци су: опремање савременим средствима НВО ради повећања ватрене моћи, покретљивости, ефикасности и брзине реаговања и заштите, изградња потреб-

них нових објеката војне инфраструктуре и објеката уређења територије, адаптирање постојећих објеката, инфраструктуре, модификација средстава НВО старије генерације, улагање у развој, реструктурирање и обнављање војне индустрије, улагање у научноистраживачки рад (НИР), усавршавање процеса и система одржавања НВО итд. С обзиром на то да је циљ националне и војне логистике обезбеђење оптималне логистичке подршке националној привреди и националној одбрани, односно снагама одбране и њиховим операцијама у миру и рату као јединственом систему, логистика директно утиче на одбрану, па и на моћ државе. Дакле, моћ државе заснива се на успешној и ефикасној националној логистици, тако да су оне основни стуб успешне одбране државе.

Место железничког саобраћаја у националној логистици

Национална логистика је процес планирања и обезбеђивања добара и служби ради подршке националној привреди (њене међународне обавезе и захтеви), као и подршке националним војним снагама и њиховим операцијама. Њен циљ је обезбеђење оптималне логистичке подршке националној привреди и националној одбрани као јединственом систему, уз услов задовољења унутрашњих и спољашњих захтева који се постављају таквом систему. Национална логистика је непосредно повезана с економским чиниоцима, односно с економском моћи државе, чију основу чини њен привредни систем, под којим се подразумевају организовани облици друштвене активности у привреди ради задовољавања друштвених потреба. Један од изузетно значајних елемената привредног система и националне логистике јесте *Саобраћајни систем* земље (шема 1).

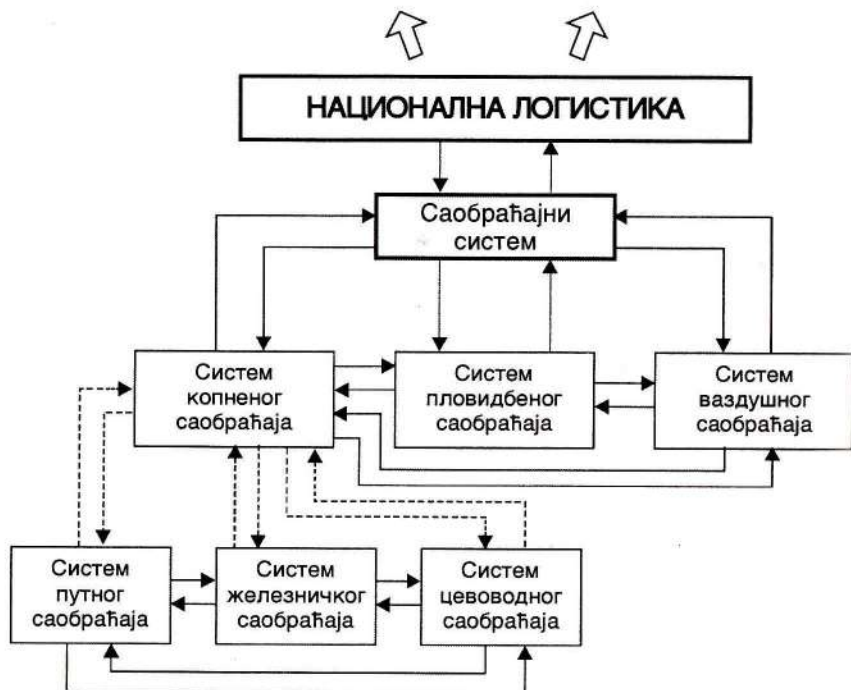
За потребе војне логистике у оквиру националне логистике, између осталог, обезбеђују се транспортни капацитети и средства за маневар материјалним резервама, обављају разноврсна превозења и друге саобраћајно-транспортне услуге, а све се то реализује у саобраћајном систему. У националној логистици посебан значај има саобраћајни систем земље који чине:

- мрежа комуникација са свим објектима саобраћајне инфраструктуре (све врсте путева, железничке пруге, пловни и ваздушни путеви и објекти и уређаји на њима);

- транспортна средства (капацитети) државних органа, предузећа, грађана и ВЈ (моторна и запрежна возила, товарна стока, железничка вучна и возна средства, пловни објекти и ваздушна транспортна средства);

- државни органи и организације надлежни за саобраћај по свим нивоима хијерархије – од локалне самоуправе до савезних органа, и органи саобраћајне службе Војске Југославије;

МЕЂУНАРОДНА ЛОГИСТИКА

ЛЕГЕНДА:

- везе са окружењем истог реда
 - - - - - везе са надређеним окружењем

Саобраћајни систем у националној логистици

- саобраћајна предузећа (предузећа чија је основна делатност пружање услуга у јавном саобраћају) и транспортни систем Војске;
- јединице за регулисање и контролу саобраћаја (саобраћајна полиција и јединице за регулисање и контролу саобраћаја у Војсци);
- утврђени односи између органа и организација саобраћаја и њихови односи са другим структурама у друштву;
- целокупна организација, стање и конкретна решења из области кретања и транспорта.

Железнички саобраћај, као систем, уједно је и подсистем саобраћајног система земље. Као посебну грану у саобраћајном систему карактеришу га чврсти интеграциони процеси у погледу техничке и технолошке организације саобраћаја. Будући да железничком саобраћа-

ју припада централно место у саобраћајном систему, он чини *кичму* копненог саобраћаја. На такав положај железничког саобраћаја утиче више чинилаца, као што су: енергија, екологија, економски чинилац, безбедност, квалитет саобраћајно-транспортне услуге, и слично. Енергија, као чинилац, посматра се са становишта специфичне потрошње енергије и постојања домаћих енергетских извора. Екологија и њен утицај на положај железничког саобраћаја у саобраћајном систему посматрају се са становишта загађења ваздуха, стварања буке и вибрација и заузимања земљишног и ваздушног простора. Под економским чиниоцем подразумевају се транспортни трошкови, енергетска економичност и екстерни трошкови изазвани одвијањем саобраћаја.

На одређење места железнице у саобраћајном систему значајно утичу поједини елементи квалитета саобраћајно-транспортне услуге железнице, и то: редовност, тачност, брзина превозења, способност масовног превозења итд.⁴ *Редовност превозења железницом* јесте степен способности железнице да обезбеди редовно одвијање саобраћајно-транспортног процеса ради задовољења потреба корисника услуга уз што је могуће ниже трошкове. Под редовношћу, у ширем смислу, подразумева се непрекидно одвијање саобраћајно-транспортног процеса према унапред дефинисаном реду вожње, док се под *тачношћу превозења* подразумева одвијање саобраћајно-транспортног процеса уз тачно придржавање времена наведених у реду вожње. Редовност и тачност условљени су нивоом техничке опремљености, организованости у домену рада и одвијања саобраћајно-транспортног процеса. У садашњим условима техничке модернизације железнице и усавршавања у области организације рада, редовност и тачност у обављању саобраћајно-транспортних услуга су у сталном порасту. Поред наведеног, редовност је условљена и разним климатским утицајима (снег, ветар, киша итд.). Железница, због својих техничко-технолошких карактеристика, има способност обезбеђења задовољавајуће редовности и у случају разних климатских поремећаја.

Брзина превозења железницом значи способност железнице, као даваоца саобраћајно-транспортне услуге, да одређену количину терета и путника превезе у одређеном времену. У савременом развоју саобраћајног система и тржишту саобраћајно-транспортних услуга брзина превозења је постала један од веома значајних чинилаца за оцењивање квалитета услуге. Брзина превозења може да се посматра са становишта корисника и са становишта даваоца саобраћајно-транспортне услуге. Корисника услуга интересује комплетна услуга, тј. брзина превозења, а не техничка брзина саобраћајно-транспортних средстава. У теретном железничком саобраћају брзина превозења постаје примаран елемент квалитета саобраћајно-транспортне

⁴ Драгутин Јовановић, *Железнички саобраћај и транспорт у ваљаним условима*, „Војно дело“, бр. 2/2001, Београд, стр. 63.

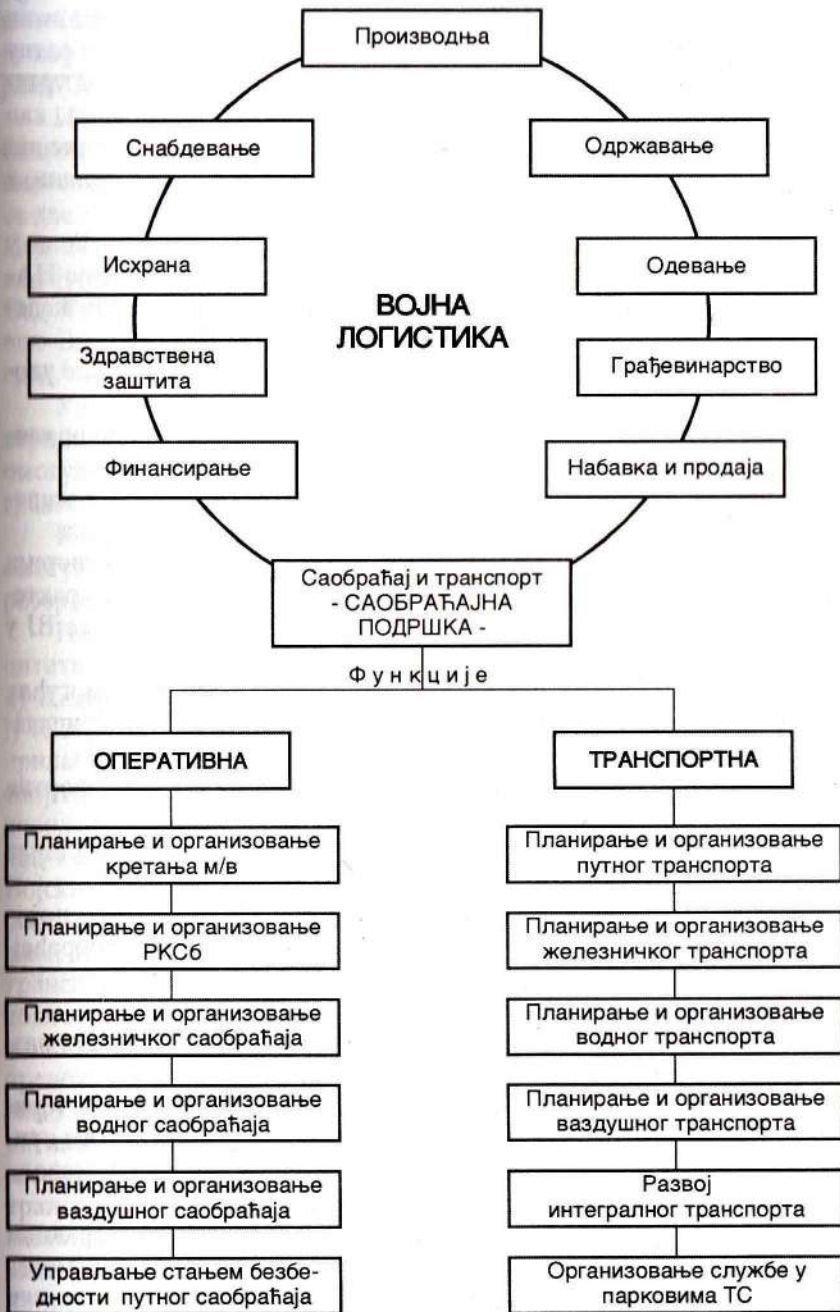
услуге, што је чест случај када су у питању поједина превозења за потребе Војске. Корисник услуга је у таквим случајевима спреман да цену превозења подреди потреби за већом брзином превозења, која је условљена техничком брзином саобраћајно-транспортних средстава и организацијом саобраћаја, која у целини одражава комерцијалну брзину. Захтев корисника саобраћајно-транспортне услуге односи се на повећање комерцијалне брзине, а тиме и брзине превозења терета и путника. Карактеристике процеса организације железничког саобраћаја и техничке карактеристике средстава које одређују техничку брзину указује на погодности железнице као саобраћајне гране која може да омогући веће комерцијалне, а тиме и веће брзине превозења на дужим одстојањима.

Способност масовног превозења јесте могућност железнице да, захваљујући својим саобраћајно-транспортним капацитетима, превози велике масе терета и путника на већа одстојања у релативно кратком времену (у одређеној временској јединици), што њеној саобраћајно-транспортној услузи даје нови квалитативни елемент.

Железнички саобраћај као логистичка подфункција војне логистике

Војна логистика, односно логистичка подршка ВЈ, чији је основни циљ стварање и обезбеђивање материјално-техничких претпоставки за остваривање ударне моћи – ватре, покрета и маневра, остварује се на функционалној основи пет основних целина: снабдевања, одржавања, транспорта, опште логистичких делатности и логистичке инфраструктуре.

У војној доктрини се дефинишу следеће функције логистике: производња, снабдевање, одржавање, исхрана, одевање, здравствена заштита, саобраћај и транспорт, грађевинарство, финансирање, набавка и продаја. Логистика ВЈ у потпуности се ослања на националну логистику СРЈ, односно на њене привредне, здравствене, научне, информационе и природне ресурсе. Логистичке функције се остварују кроз подсистеме логистичке подршке: техничку, интендантску, здравствену, саобраћајну, грађевинску и финансијску подршку. У оквиру саобраћаја и транспорта, као логистичке функције, обезбеђује се превоз људства и материјалних средстава ради испуњења захтева и обавеза одговарајућих команди. Поред тога, у оквиру саобраћајне и транспортне функције проводе се и одговарајући процеси везани за контролу и регулисање саобраћаја. Сходно наведеном, а на основу места у саобраћајном систему земље, железничком саобраћају припада одговарајуће место у логистичкој подршци, односно њеној саобраћајној и транспортној функцији. То значи да је железнички саобраћај подфункција логистичке подршке ВЈ (шема 2). Масовна железничка

Железнички саобраћај у логистичкој подршци

услуга се предвиђа у току мобилизације и стратегијског развоја Војске. Успешно извођење мобилизације, као плански и организовани прелазак целокупних снага и средстава СРЈ из мирнодопског на ратну организацију и стање ради вођења одбрамбеног рата, зависи од уредног функционисања, поред осталог, и железничког саобраћаја, као интегралног дела саобраћајне и транспортне, односно логистичке подршке Војске, који има одлучујући значај за вођење рата у целини, а нарочито у почетном периоду.

Сва досадашња светска искуства везана за употребу железнице у саобраћајном обезбеђењу армија, нарочито искуства из агресије НАТО-а на СР Југославију, као и значај који поједине ОС придају железници указују на:

- значај железнице у обављању масовних превозења и њене улоге у логистичкој подршци зараћених армија;

- виталност железнице и непрекидно одвијање железничког саобраћаја, уз одговарајуће припреме и заштиту;

- могућа масовнија разарања и изложеност железнице и железничког саобраћаја разноврсним борбеним дејствима противника.

Железница, односно железнички саобраћај, као окосница система копног саобраћаја, на основу својих техничко-технолошких карактеристика, има одговарајуће место у систему саобраћајне подршке ВЈ у условима масовних превозења. На то утичу следећи чиниоци:⁵

- разгранатост железничке мреже, односно покривеност могућих стратегијско-оперативних праваца железничким пругама и припадајућим капацитетима;

- основне карактеристике квалитета саобраћајно-транспортне услуге железнице у условима масовних превозења;

- постојећа организација железнице и њена прилагођеност за прелаз на функционисање у ратним условима;

- оријентација на заједничко коришћење саобраћајно-транспортних капацитета железнице ради задовољавања потреба за саобраћајном подршком ВЈ;

- место железнице у систему копног саобраћаја;

- способност железнице да за своје функционисање користи различите врсте енергије сходно тренутној ситуацији, и друго.

Железничка мрежа није равномерно размештена по целој територији СРЈ, што је условљено разним историјским и политичким приликама, распореду већих индустријских и урбаних центара, неповољним рељефом јужно од река Дунава и Саве итд.

Већина пруга северног дела земље конвергира магистралном пружном правцу: Суботица–Нови Сад–Београд, где преко два моста (панчевачког и старог железничког) улазе у београдски железнички чвор. Изласком из тог чвора пруге дивергирају на југ земље, ка Бару,

⁵ Исто.

Приштини, Врању (Скопљу) и Димитровграду, и то преко Мајданпека и Ниша. Изузетак у тој геометријској правилности јесте крак пруге који се од Инђије (Старе Пазове) одваја ка Руми и, преко моста на реци Сави, код Шапца, протеже на југ, преко Лознице, до Зворника.

Попречне железничке пруге, односно пруге попречног смера, благо повијају на север или југ, те имају смер југозапад–североисток или северозапад–југоисток. У смеру југозапад–североисток пружају се две периферне пруге: Апатин–Сомбор–Суботица–Хоргош и пруга Пећ (Призрен)–Приштина–Ниш–Димитровград. Смером северозапад–југоисток пружају се следеће железничке пруге: Богојево–Нови Сад–Тител–Вршац (Бела Црква); Шид–Београд–Пожаревац–Мајданпек–Зајечар (Неготин) и пруга Ужице–Крушевац–Ниш–Димитровград.⁶

Уздужни (управни) железнички пружни правци протежу се од северних до јужних државних граница и својим правцима протезања омогућавају довлачење снага и средстава из дубине територије према граници, и обратно.

Попречни пружни правци спајају уздужне правце по дубини и омогућавају попречно превозење ради извођења маневра снагама и резервама.

На целој железничкој мрежи распоређени су одговарајући капацитети неопходни за одвијање железничког саобраћаја. У *Правилнику о одбрани на Југословенским железницама (ЈЖ)*,⁷ у чл. 13, обавезују се железничко-транспортна предузећа (ЖТП) да развој капацитета прилагоде потребама одбране земље. Квалитет саобраћајно-транспортне услуге железнице с аспеката понуде, односно могућности, задовољења захтева ВЈ за масовним превозењем релевантан је чинилац који железници одређује место у систему саобраћајне подршке Војске. На одређење места железнице у систему саобраћајне подршке, а тиме и на обим учешћа у задовољењу потреба ВЈ за превозењем, нарочит утицај имају поједини елементи квалитета саобраћајно-транспортне услуге железнице: способност масовног превозења, редовност, брзина превозења, учесталост, и друго. На одређење места железнице у систему саобраћајне подршке ВЈ у условима масовних превозења позитивно утиче организација ЈЖ, која се у ратним условима заснива на постојећој мирнодопској организацији, која одговара ратним потребама. Железничко-транспортна предузећа покривају све делатности железничког система: организацију саобраћаја, вучу, транспорт, одржавање објеката (грађевинска оператива) итд. Правилником о функционисању железничког саобраћаја у рату дефинисано је да ЖТП морају у миру обавити организационе и техничке припреме и припреме техничких капацитета за обављање железнич-

⁶ Милојко Јеврић, *исто.*

⁷ „Службени гласник ЗЈЖ“, 9/88.

ког саобраћаја у рату. Зато у мирнодопским условима ЈЖ и ЖТП морају да имају израђену и усклађену организацију рада за прелаз на саобраћај у рату која обухвата:

- начин коришћења постојећег или посебно припремљеног реда вожње, одређивање возова и остала одступања од постојећег реда вожње;
- организацију рада станица с ограниченим радним временом;
- поступак с возовима, локомотивама, колима, путницима, пошиљкама и особљем у тренутку преласка на ратни саобраћај;
- поступак с возовима, колима, пошиљкама и путницима упућеним у иностранство и из иностранства;
- поступак при формирању војних возова за превозење људства и опреме;
- одређивање редовног поседања вучних возила и пратње возова;
- поступак за ослобађање утоварно-истоварних колосека, рашчишћавање утоварно-истоварних рампи, других транспортно-манипулативних површина и железничких складишта за потребе Војске;
- оспособљавање и опремање утоварно-истоварне механизације;
- израду плана за постављање привремених одјавница на ограничавајућим одсечима пруга;
- поступак за спровођење захтева команди ВЈ за изградњу привремених или монтажних покретних утоварно-истоварних рампи;
- поступак за присилни истовар кола и привремени смештај и чување пошиљака;
- поступак за извлачење и заштиту возних средстава, погонског и критичног материјала, као и резервних делова из чворних станица и седишта радионица у међустанице и мања службена места.

Железница са постојећом организационом структуром и израђеном и усклађеном организацијом рада за прелазак на функционисање у рату има значајно место у саобраћајној подршци ВЈ у ратним или неким ванредним мирнодопским условима, када се јавља потреба за масовним превозењима. У саобраћајној подршци ВЈ железница је значајна због доктринарне оријентације да се све могућности саобраћајног система и његова позитивна решења усмере ка заједничком коришћењу свих његових саобраћајно-транспортних потенцијала, односно организацијских и материјално и кадровски оспособљених железничко-транспортних предузећа. Заједничко коришћење железничких потенцијала ослобађа ВЈ сувишних саобраћајно-транспортних капацитета, што је чини оперативнијом и ефикаснијом.

Сва позитивна решења железничког система која му обезбеђују централно место у систему копненог саобраћаја земље (потрошња енергије, безбедност, утицај на човекову околину, економичност итд.) утичу на значај железнице и на обим њене употребе у саобраћајној подршци Војске. Железница је једина саобраћајна грана у саобраћајном систему која има могућност коришћења више врста енергије ради остварења вуче (парна, дизелска и електрична). Та способност

је посебно изражена у ратним условима (и другим), када се један или више система вуче не могу користити из било којег разлога, што јој обезбеђује значајно место у саобраћајној подршци Војске.

У мирнодопским условима на мрежи ЈЖ користе се углавном два вида вуче: електрична и дизел, и у веома малом обиму парна вуча. Железничко-транспортна предузећа, приликом израде плана превоза, израђују планове вуче возова за вид вуче којим се обавља саобраћај у миру, и то по могућим релацијама и варијантама кретања, местима снабдевања и обрта вучних возила с потребним временима за те активности. Поред тога, ЖТП дужно је да изради планове вуче возова у условима испрекидане железничке мреже. Могућност коришћења више врста вуче, размештај капацитета за обезбеђење вуче и квалитетно израђени планови вуче утичу на обим и ефикасност употребе железнице у саобраћајној подршци Војске Југославије. Организација саобраћајне подршке с ослонцем на расположиве капацитете целокупног саобраћајног система земље, уз максимално коришћење снага и средстава логистичких и других састава ВЈ, обезбеђује потребне саобраћајно-транспортне услове за вођење оружане борбе.

Могућности угрожавања железничког саобраћаја у условима агресије

Опште карактеристике угрожавања железничког саобраћаја у условима агресије

Савремени рат, пре свега, карактерисала би, поред употребе конвенционалног наоружања и наоружања са дистанце, употреба хемијског, биолошког и потенцијално нуклеарног оружја, чиме би се значајно изменила општа слика рата и његови услови. Наиме, рат би постао тежи и динамичнији, а губици и последице разарања неупоредиво већи. Дошла би до изражаја: масовна употреба авијације, одлучујућа улога копнене војске, са продорима јаким групација по основним правцима у дубину територије; повећана улога ваздушнодесантних снага, и друго. Због таквог карактера савременог рата дошло би, између осталог, до знатнијег онеспособљавања железнице и објеката на њој.

Операције изведене на тлу Ирака и дејства по циљевима у Републици Српској и у току агресије снага НАТО-а на СРЈ карактерише употреба тзв. паметних оружја или оружја прецизног дејства, која су у америчкој војној терминологији позната под скраћеницом *PGM (Precision Guided Munition)*. Она се углавном лансирају са даљина које су изван ефикасног домета средстава ПВО противника. У агресији на нашу земљу, за дејства, између осталог, и по железничкој инфраструктури коришћене су: вођене авио-бомбе *GBU (Guided Bomb Unit)*, различитих калибара, система навођења и начина одбацивања, и во-

ђене ракете ваздух–земља различитих калибра, намене и система навођења. За вођење авио-бомби коришћени су ласерски, ТВ и термовизијски системи. Масовно су коришћене и крстареће ракете *AGM-86 ALCM*, лансиране са авиона *B-52* и *B-1B*, који носе око 20 ракета, и крстареће ракете *BGM-109 С ТОМАНАВК* лансиране са бродова и подморница. Железнички мост на Бистрици, на пример, погођен је вођеном ракетом *AGM-130*, односно вођеном авио-бомбом *GBU-15*, са ТВ и термовизијском главом за самонавођење испод које је уграђен ракетни мотор (бустер), чиме је домет повећан на 48 километара.

Изложеност железничког саобраћаја дејствима агресора

Железница са припадајућом инфраструктуром и мобилним техничким средствима, због саобраћајно-транспортних и техничких карактеристика, као и места и улоге у саобраћајној подршци ВЈ, изложена је до одређеног степена различитим дејствима агресора, па ће железнички саобраћај у будућим евентуалним ратним условима бити максимално ометан и нападан. То би углавном била диверзантска дејства, дејства ваздухопловних снага и употреба нуклеарно-хемијско-биолошког (НХБ) наоружања, као и дејства са земље и из ваздушног простора разноврсним наоружањем.⁸

Диверзантска дејства на железници, дефинисана као више самосталних диверзантских акција међусобно повезаних и усклађених с осталим борбеним дејствима на територији, изводе се ради:

- уништавања живе силе и терета који се превози железницом;
- прекидања процеса саобраћаја возова и присиљавања корисника железничких услуга да прелази на друге гране саобраћаја;
- приморавања корисника железничких услуга да повећа снаге за обезбеђење инфраструктуре и њену оправку, и слично.

Најчешћи објекти диверзантских дејстава на железници могу да буду:

- друге и пружна постројења;
- станичне зграде и ремонтне радионице;
- вештачки објекти на пругама (мостови, вијадукти, тунели, пропусни итд.);
- сигнално-сигурносни и телекомуникациони уређаји;
- стабилна постројења електровуче;
- транспортно-манипулативни капацитети на утоварно-истоварним станицама, и друго.

Диверзантска дејства могу успешно да се изводе, применом одговарајућих тактичко-техничких поступака, на све објекте инфраструктуре на железници, првенствено у пределима који су много испресецани и покривени и где су ограничени видљивост и прегледност. Она

⁸ Драгутин Јовановић, *исто.*

се углавном могу изводити на следеће начине: рушењем објеката експлозивом; кидањем електричних водова; изазивањем ванредних догађаја (удеса) у тунелима; зарушавањем пруге и тунела; изазивањем пожара на објектима инфраструктуре и техничким средствима; разним другим саботажним акцијама итд. Уз наведене диверзантске акције могу се изводити нападне, препадне и заседне акције.

Воз, односно возови са теретом (жива сила и МС), значајни су *артиљеријски циљеви* у транспортном поретку. Према дефинисаним основним карактеристикама циљева, воз је вишезначан артиљеријски циљ.⁹ Циљ дејства агресорових артиљеријских јединица по железници (инфраструктура и возови) може да буде вишезначан: рушење пруге и њене инфраструктуре; ометање одвијања железничког саобраћаја, односно превозења и уништавање товарених возова и железничке инфраструктуре. Пруга и њена инфраструктура могу да се руше непосредним и, изузетно, посредним гађањем. Ометање одвијања железничког саобраћаја отежава превозење, обично траје дуже времена и остварује се системским гађањем.

Возови на железничкој прузи, без обзира на то да ли се крећу или стоје, могу да буду веома уносни циљеви за *дејство НХБ оружјем* ради наношења губитака, избацивања из употребе и рушења техничких средстава и инфраструктуре на железници, спречавања или успоравања процеса превозења, контаминације живе силе, земљишта, техничких средстава и инфраструктуре. Железнички саобраћај, са својом инфраструктуром и техничким средствима, изложен је ваздушним и површинским нуклеарним експлозијама. Ваздушним експлозијама се руше објекти железничке инфраструктуре, избацују возови из саобраћаја и уништавају објекти инфраструктуре и мање отпорна техничка средства. Отпорнији објекти железничке инфраструктуре руше се површинским експлозијама, које образују кратер на земљишту чије су димензије веће уколико је центар нижи а снага већа.

Кретање возова железничком пругом изложено је *дејствима агресора из ваздушног простора*. Изложеност и, тиме, осетљивост железничког саобраћаја, односно кретања возова, зависи од следећих чинилаца:

- карактеристика земљишта на правцу простирања железничке пруге, односно на правцу кретања возова;
- броја и величине објеката инфраструктуре на прузи осетљивих на дејства из ваздушног простора;
- броја возова, њихове дужине и начина организовања саобраћаја;
- времена одвијања кретања (доба дана и године и метеоролошки услови);
- могућности агресорове авијације;
- могућности јединица ПВО задужених за одбрану возова;

⁹ Исто.

- дужине пруге као превозног пута;
- трајања превозења итд.

Основни циљ дејства агресорових снага из ваздушног простора по железничком саобраћају јесте дејство по возовима и објектима, односно инфраструктури. Нападе из ваздушног простора на возове могу да изводе различити састави, али су то, најчешће, јединице величине једне или више ескадрила. Напади могу да уследе из једног или више праваца дуж возова (пруге) или управно на возове. Возове могу нападати ловачко-бомбардерска авијација и хеликоптери. Најосетљивија фаза у организовању железничког саобраћаја ради превозења јесте утовар–укрцавање, формирање возова, њихово кретање кроз насељена места, разне теснаце и друге теже делове профила пруге и фаза завршетка превозења. Дејства авијације ноћу и у неповољним временским приликама су ограничена, што треба користити за превозења железницом. Објекти железничке инфраструктуре су за агресорову авијацију, такође, веома важни циљеви, посебно раскрснице, железнички чворови, мостови, надвожњаци, подвожњаци, усеци, галерије и други објекти који се због специфичности железничког саобраћаја не могу обићи и чијим се оштећењем или рушењем изазива прекид саобраћаја.

Могући правци заштите железничког саобраћаја

Развијена, добро уређена, адекватно заштићена железничка мрежа и њено планско коришћење омогућавају и обезбеђују брзу мобилизацију и развој, груписање и маневар јединица и непрекидно и правовремено снабдевање становништва и снага одбране, као и повећање њихове покретљивости. Због изложености и осетљивости железничког саобраћаја (возови и инфраструктура) разноврсним дејствима агресора неопходно је организовање одговарајуће одбране, која се мора посматрати кроз одбрану возова и кроз одбрану објеката инфраструктуре. Ради заштите од диверзантских дејстава могу се предузети различите мере, као што су: патролирање, постављање одређених снага на осетљивим местима, праћење композиција из ваздушног простора (хеликоптерима), укрцавање снага обезбеђења у железничка кола, ограничење брзине кретања возова, комбиновање састава композиције, постављање празних кола испред локомотиве, употреба оклопљених возова, и слично. За одбрану железничког саобраћаја од напада из ваздушног простора може се користити ПВО као сложен и јединствен борбени систем.

Погодан начин одбране возова јесте ангажовање наменских (артиљеријско-ракетних) јединица ВЈ за ПВО, односно њихово укључивање у састав воза и његову одбрану у току кретања. У том случају, начелно, један воз може да брани лака артиљеријска батерија противваздушне одбране. Уколико се у кратким временским и простор-

ним интервалима креће више возова, одбрана се може организовати правилним распоредом оруђа артиљерије и ракетних система против-ваздушне одбране.

Важнији објекти инфраструктуре (раскрснице, чворови, мостови, електрична вучна постројења итд.) могу да се бране правовременим посудањем ватрених положаја јединицама ПВО у рејонима тих објеката. За такав начин одбране железничких објеката најчешће се користе јединице лаке артиљерије ПВО које технички нису у могућности да из покрета гађају циљеве у ваздушном простору. Сви важнији и већи железнички чворови, који су због своје природе лоцирани у већим насељима и градовима треба да буду заштићени системом противваздушне одбране. Делове железничких пруга и објеката изван већих чворишта штитиле би јединице са те територије и јединице које буду користиле железницу.

Посебно важна активност заштите железничког саобраћаја јесте уређење железничких пруга, а под њим се подразумевају одржавање, оправка и реконструкција постојећих и изградња нових пруга. Те активности су у надлежности ЖТП-а. Одржавање и оправке пруга и пружних постројења реализује, сопственим снагама, железничка грађевинска оператива, како у мирнодопским условима, тако и у условима агресије.

Пристипне путеве, за довођење јединица до утоварно-истоварних места на железничкој мрежи, уређују здружене тактичке јединице за своје потребе, са одговарајућим јединицама за инжењеријско обезбеђење, или се, по могућности, ангажују капацитети железничке грађевинске оперативе, као и капацитети других специјализованих предузећа на територији.

Команде стратегијско-оперативних и оперативних јединица планирају и организују уређење: приступних путева до утоварно-истоварних места на железници у дубини зоне операције, обилазне путеве око значајнијих железничких чворова и већих службених места и, по потреби, делова железничких пруга и објеката на њима. Ради што потпунијег коришћења постојеће железничке мреже у зони операција, на свим нивоима командовања морају се израдити планови коришћења пруга. Изради планова мора да претходи детаљна процена стања железничке мреже и појединих пруга и објеката њихове инфраструктуре да би железничка грађевинска оператива предузела правовремене мере ради оправке, одржавања и других интервенција и стварања повољних услова за реализацију планираних превозења.

Колико ће железница бити осетљива на агресорова дејства и неупотребљива зависи умногоме од спровођења мирнодопских припрема за њено функционисање у условима агресије. Мирнодопске припреме треба да обухватају предузимање одговарајућих организационих мера, обезбеђење потребних материјалних средстава, обуку људства

итд. Железнички саобраћај у савременом рату претрпео би знатнија разарања, али се сигурно тај систем не би потпуно распао. Агресор би настојао, због геостратегијског положаја наше земље, преко које воде важни стратегијски железнички правци за шире подручје јужног дела Европе, да што више разори и уништи железничке комуникације које ометају реализацију његових планова. Истовремено, настојао би да што мање оштети пруге и објекте које планира да користи за своје потребе. То би условило коришћење железнице по деоницама и отежало обезбеђење потребног возног и вучног парка по одређеним рејонима. На основу тога, неминовно је да се у мирнодопским условима обезбеди растресит распоред возног и вучног парка. Растреситост возног парка треба усагласити са потребама које преовладавају у мирнодопским условима. При томе, треба обезбедити растреситост која ће омогућити потпуније коришћење железнице по деоницама.

Железница се припрема и организује да што боље одговори захтевима логистичке подршке мобилизације и преласка земље из мирнодопског у ратно стање, а у даљем току рата захтевима за трупно и материјално превозење из позадине ка фронту ради снабдевања, за евакуацију с фронта у позадину и за маневар снага и материјалних резерви. Да би се што реалније сагледали услови у којима би железница у току агресије функционисала, треба узети у обзир бројне околности:

- да би агресор рачунао на коришћење дела наше железничке мреже за своје потребе, па је у почетном делу агресије не би уништавао;

- да постоји изграђени систем одбране и заштите железнице и њених виталних објеката инфраструктуре како у борбеном, тако и у противпожарном смислу;

- да постоји изграђен систем грађевинског обезбеђења;

- да се читава железница, односно сви њени објекти неће истовремено наћи под ударом агресорових снага, и слично.

У мирнодопским условима одговарајућа пажња се посвећује организационим и материјалним припремама за што брже довођење у употребно стање порушених и оштећених пруга и за изградњу нових пруга. Стога се у миру комплетна железничка грађевинска оператива мора плански припремати и увежбавати.

Закључак

Основна претпоставка за успешно функционисање одбрамбеног система јесте изграђена, развијена, функционална и ефикасна национална и војна логистика, која је, уједно, и чинилац одвраћања потенцијалног агресора од агресије.

Саобраћајни систем земље је један од најзначајнијих елемената привредног система, националне и војне логистике. У оквиру њега,

обезбеђују се неопходни транспортни капацитети и средства за маневар материјалним резервама, разноврсна превозна и остале саобраћајно-транспортне услуге, а централно место у саобраћајном систему припада систему железничког саобраћаја. Саобраћај и транспорт је једна од функција војне логистике која интегрише железнички саобраћај као своју подфункцију, од чије реализације умногоме зависи успешност мобилизације и стратегијског развоја Војске Југославије. Значају железничког саобраћаја у систему саобраћајне подршке ВЈ доприноси постојећа организација ЈЖ која одговара ратним потребама и има изграђену и усклађену организацију рада за прелаз на функционисање у рату.

У условима употребе савременог наоружања, стационарност и величина железничких инфраструктурних и мобилних капацитета разлог су за већу изложеност разноврсним дејствима агресора. Савремена дејства прецизним оружјем, лансираним са велике удаљености, по објектима железничке инфраструктуре могу знатније да онеспособе железнички саобраћај. Изложеност и осетљивост железничког саобраћаја условљене су карактеристикама терена на правцу простирања железничких пруга, габаритним карактеристикама објеката инфраструктуре, начином организовања саобраћаја возова, трајањем кретања возова и другим. Посебно су изложени већи објекти инфраструктуре, као што су већа железничка чворишта, мостови, надвожњаци, значајнија службена места (станице), тунели и други објекти који се теже обилазе и чије оштећење доводи до прекида саобраћаја.

Због изложености железничког саобраћаја разноврсним дејствима агресора неопходно је организовање одговарајуће заштите и одбране, која треба да обухвати одбрану објеката инфраструктуре и возова у току кретања, што подразумева да се одбрана организује ангажовањем одговарајућих снага и јединица, првенствено јединица противваздушне одбране. Адекватно заштићена железничка мрежа, уз планско и организовано коришћење наменских капацитета, омогућује брзу мобилизацију и развој, груписање и маневар јединица, повећање њихове покретљивости и снабдевање становништва.

Да би се заштитио железнички саобраћај и обезбедило његово функционисање у могућем обиму, треба предузети следеће мере: материјалне и организационе припреме, припреме грађевинске оперативе, растресит размештај вучних и возних капацитета по деоницама, и друго. Растреситост мобилних капацитета треба да буде таква да омогући коришћење (организовање) железничког саобраћаја између порушених или оштећених делова железничке инфраструктуре. Добро спроведене припреме у миру, засноване на примени одговарајућих организационих и техничких мера, знатно одређују степен употребљивости железнице у условима агресије.

Литература:

1. Мирослав Павловић, *Регионална војна географија I*, Сектор ШОНИД, Београд, 1999.
2. *Приручник за прогнозе учинака нуклеарних и хемијских удара*, ССНО, Београд, 1987.
3. Драгутин Јовановић, *Оптимизација организације железничког саобраћаја при масовним превозима за потребе ОС* (докторска дисертација) ВВТШ КоВ ЈНА, Загреб, 1991.
4. *Војна доктрина Савезне Републике Југославије*, ГШ ВЈ, Београд, 2000.
5. *Стратегија оружане борбе* (привремени материјал), ЦВШ ВЈ, ШНО, Београд, 1998.

Мр Милутин Цупара, пуковник

На војно одлучивање утичу разноврсни чиниоци, од којих су многи веома променљиви. У постојећој теорији војног одлучивања донекле су разрађени структура и надлежност у поступку доношења одлука, али сложеност тог процеса с аспекта логичке и рационалне заснованости још увек није довољно научно разјашњена.

Аутор указује на чињеницу да је одлучивање преваходно мисаона активност, заснована на правилима логичког мишљења, и да је одлука резултат те активности. Примена логичких метода у поступку доношења одлуке је нужност и чини полазну основу за рационално одлучивање. Основна функција њихове примене јесте утврђивање релевантних показатеља који омогућавају компарацију различитих решења приликом изналажења општималне варијанте за ангажовање расположивих снага у строго одређеним борбеним условима.

Увод

Чињеница да су борбена дејства изузетно сложена (углавном офанзивна) и да значајно зависе од услова, који се нагло мењају током њиховог извођења, указује на сложеност процеса одлучивања. Доносилац одлуке, према овлашћењима, има право да одлучује о битним питањима везаним за његову функционалну дужност. Одлука је резултат сложеног процеса рада. У војном одлучивању доносе је команде јединица и установа, које имају различиту организацијско-формацијску структуру, прилагођену задацима које обављају. Заједничко им је то да одлуку доноси појединац, уз консултовање стручних органа, као и методологија процеса одлучивања. Током оформљивања садржаја одлуке одвија се, неминовно, и процес рационалног и логичког расуђивања, при чему се уочавају предности и недостаци сваког понуђеног решења. Управо тај процес целокупне мисаоне активности није довољно разматран у теорији војног одлучивања. Међутим, чињеница је да су поступак доношења одлуке и надлежност формацијских (стручни) органа у војној организацији научно засновани. Уочљива је сложеност организовања тог процеса, поготову структурна и функционална сложеност чинилаца који условљавају такав процес. Међутим, сложеност процеса одлучивања треба сагледати и кроз сло-

женост мисаоног процеса који се нужно одвија. То је у одлучивању стваралачки процес у којем се, на основу логичких поступака, закључака, асоцијација, аналогија и прогнозирања, уз коришћење историјских искустава, сагледавају проблеми и траже рационална решења. У вези с тим, може се претпоставити да ће одлука бити квалитетнија ако се у неопходној мери користе сазнања о методама логичког мишљења.

Основна функција логичког мишљења у процесу одлучивања јесте утврђивање релевантних показатеља (теоријски и практично заснованих) на којима би се темељила одлука (мисаона активност је веома сложена, динамична, условљена бројним мерљивим, али и немерљивим чиниоцима). Дакле, утемељење квалитетне одлуке превасходно је у рационалној сфери личности као извору сазнања. Доносилац одлуке изводи закључке на основу своје способности мишљења а као премисе у закључивању користи могуће варијанте решења. Процес правилног мишљења као предмета логике, у основи, резултат је рационалног. Условљен је познавањем тог процеса и реалном способношћу доносиоца одлуке да примени методе логичког мишљења.

Мисаони процеси при одлучивању

У поступку војног одлучивања незаменљиву функцију има мишљење сваког појединца који учествује у доношењу одлуке. Без мишљења се не би могли сазнати релевантни чиниоци и њихова квантитативна и квалитативна својства, па се не би могло доћи до рационалног решења – оптималне одлуке. Интелектуална (мисаона) делатност команданта и чланова команде, у свим приликама а посебно при доношењу одлука, веома је значајна. Само се правилним и комплексним мишљењем током одлучивања може досегнути највиши сазнајни ниво у функцији решавања сваког борбеног задатка. На основу процеса осета и опажаја може се у великој мери поуздано одредити ситуација на ратишту а мишљењем се сазнају појаве које нису непосредно (директно) перцептивне или се доводе у међузависност манифестације између појава. Приликом решавања проблема човек у мисаоном процесу користи постојећа знања и на основу њих долази до нових сазнања.

Доносилац одлуке у процесу сазнавања конкретних услова и чинилаца борбених и других дејстава на основу мишљења уопштава поједине, често „разбацане“ чиниоце и услове и ствара целовиту слику о одређеној појави. Дакле, мишљење обезбеђује команданту и члановима команде да непосредније сазнају околности у којима се изводе борбена дејства. Поред тога, мишљење им омогућује да открију суштину, узајамну повезаност и законитост онога што се дешава на бојном пољу.

Будући да је мисаона делатност командног састава претпоставка за успешно доношење одлуке, као и за командовање јединицама у це-

лини, неопходно је да сви чланови поседују извесне интелектуалне квалитете. Да би се избегла инертност мишљења треба да се развија еластичност интелигенције.¹ Такав приступ одлучивању води у стваралаштво приликом решавања практичних задатака. Једино интелигенција омогућава учесницима одлучивања да правилно анализирају сложене догађаје и предвиђају њихов ток и чиниоце који могу повољно да утичу на решавање задатка или да га отежавају. Од изузетно значаја је и ширина интелигенције, односно способност да се мишљењем што потпуније одрази и „контролише“ интегралност појаве. Такође, за доносиоца одлуке и његове органе неопходно је да поседују развијено, усмерено, симултано и брзо мишљење.² Комплексност мишљења требало би да буде развијена тако да се доносиоци одлуке не оптерећују током мисаоне операције, већ да се она одвија сама по себи приликом решавања било којег конкретног задатка.

Основне етапе поступка доношења одлуке

Основна претпоставка за успешно обављање сваког задатка у борбеним дејствима јесте квалитетна одлука, тј. одлука на основу које се доследно користе сопствени потенцијали а непријатељу отежава реализација циљева и потпуније коришћење могућности. Повећани су захтеви за доношење квалитетних, односно оптималних одлука, које се тешко спроводе јер за то нема времена. Због тога последице обављања задатка могу да буду чак и кобне, што је познато из историје досадашњих ратова. На пример, то потврђује и следећа мисао: „У рату нема проба на којима се може најпре одиграти неправилно а онда правилно. У рату нема рукописа, који се могу поцепати па поново написати. Овде се све пише крвљу...“³ Наиме, у ратној ситуацији постоји мноштво чинилаца и изузетно разноврсних информација. Схватање добијеног задатка, одређивање мера које се морају предузети без одлагања, закључивање о ситуацији и, најзад, доношење одлуке само су део непрекидне делатности доносиоца одлуке и његових органа током командовања.

Поступак доношења одлука је континуиран. Регулисан је одговарајућим правилима оружаних снага, а зависи и од специфичности појединих команди. Те специфичности, које се односе на намену јединица и различите критеријуме који се сматрају ваљаним за конкретан

¹ Под еластичношћу интелигенције подразумева се избегавање шаблона и умеће да се исти проблем решава с различитих позиција, као и изналажење разноврсних али прихватљивих решења.

² О развијености, усмерености и брзини мишљења опширније у: В. Д. Рјабчук, В. И. Коваљов, *Психологија командантовог одлучивања* (превод), ВИЗ, Београд, 1979, стр. 104–105.

³ К. Симонов, *Војници се не рађају* (према раду: Д. А. Иванов и други, *Основни управљенија војскама в боју*, „Воениздат“, МО СССР Москва, 1977, стр. 41.

процес одлучивања, утицали су и на различит приступ приликом доношења одлуке.

У *Упутству за рад команди – штабова*,⁴ као и другим упутствима и борбеним правилима којима се регулишу основне поставке употребе јединица предвиђени су рад и поступак команди у току припрема и организовања борбених дејстава. У одговарајућем поглављу обухваћен је и поступак доношења одлука, прилагођен специфичностима намене појединих борбених састава.

Садржај процеса одлучивања може се разматрати према разноврсним критеријумима, на пример: системског устројства, поступности у изналажењу оптималног решења и садржају рада. Постоје и други критеријуми, но у војном одлучивању најчешћа је пракса да се о процесу одлучивања говори са становишта критеријума садржаја рада. Елементи поступка одлучивања разликују се, донекле, зависно од садржаја, али у основи обухватају следеће основне етапе:

- проучавање и схватање задатка,
- формирање и саопштавање основне замисли,
- процену ситуације,
- припрему и подношење предлога,
- доношење и саопштавање одлуке.

На основу потпуне анализе тих елемената могу се уочити активности које чине део поступка припреме одлуке и непосредног доношења одлуке.

Активности у поступку припреме треба, пре свега, да омогуће доносиоцу избор најприхватљивије варијанте. То су стручни послови у којим учествује више лица, при чему је неопходно да се нагласи велики значај сваког учесника, који треба да аргументују своје ставове – предлоге, који битно утичу на избор варијанте одлуке. Током припремања одлуке непосредно се усаглашавају сви значајни (утицајни) чиниоци. На основу њихове свестране анализе формулишу се захтеви који треба да се испуне да би било рационално доношење одлуке. У ствари, све је то у функцији препоруке доносиоцу одлуке за избор конкретне варијанте.

Непосредно доношење одлуке је лично опредељење доносиоца за конкретну варијанту, што је у његовој сталној надлежности. При томе се мора узимати у обзир следеће⁵: 1) да је одлучивање непрекидан процес; 2) да свака одлука мора да буде у континуитету са претходном одлуком; 3) да свака одлука мора да буде компатибилна са сродним одлукама донесеним на вишем нивоу и могућим одлукама које ће се донети на нижем нивоу хијерархије командовања. Непосредно доношење одлуке је, дакле, мисаона активност у којој доносилац одлуке, на основу понуђених предлога, самостално бира конкрет-

⁴ *Упутство за рад команди – штабова* (нацрт), ЦВВШ ЈНА, Београд, 1983, стр. 49–63.

⁵ М. Стојиљковић, *Процес доношења одлука*, ВИЗ, Београд, 1975, стр. 95.

ну варијанту као најповољнију. На такав поступак командант – доносилац одлуке, има законско право, које је условљено војном субординацијом. Јер, за исход сваког борбеног задатка командант има највећу правну и моралну одговорност.

Проучавање и схватање задатка

У току припреме одлуке, проучавање и схватање задатка је почетна фаза, у којој доносилац одлуке долази до јасних сазнања о: циљу дејства, идеји маневра претпостављеног, месту и улози сопствене јединице у оквиру јединице вишег нивоа, задатку сопствене јединице, утицају подршке претпостављене команде, дејству суседа, условима у којима се обавља задатак и мерама које треба одмах предузети.

Проучавање и схватање задатка може да буде тимско, уз учешће командантових најближих сарадника, што може да допринесе бржем и квалитетнијем доношењу одлуке. „То је фаза у којој командант настоји да сву своју перцепцију и перцепцију штаба усмери ка сагледавању ситуације у светлости предстојећег борбеног задатка⁶“. У логичком континуитету, кроз проучавање и схватање задатка, доносилац одлуке процењује и ситуацију, али је та процена скраћена (сужена). Користећи информације које је поседовао пре пријема задатка, као и информације које добија кроз задатак, командант оформљује и саопштава основну замисао.

Оформљење и саопштавање основне замисли

Тешко је направити оштру границу између фазе проучавања и схватања задатка и оформљења основне замисли, која произилази из проученог задатка. Интерпретација основне замисли условљена је схватањем задатка. Уколико је задатак схваћен, створена је реална претпоставка да се правилно формулише основна замисао, која начелно садржи: вид и циљ дејства, тежиште, облик маневра, основно груписање снага, подршку, поделу задатка на етапе или фазе, начин дејства и готовост.

У теорији ратне вештине још увек није задовољавајуће дефинисана основна замисао. У *Упутству за рад команди – штабова*⁷ наглашена је разлика између основне замисли и идејног дела одлуке, али није дат одговор на питање шта је, у ствари, основна замисао. У поступку доношења одлуке може се запазити да основна замисао прет-

⁶ Исто, стр. 110.

⁷ „Основна замисао се разликује од идејног дела одлуке (4. тачка заповести) зато што је она усмеравајућа за органе команде и у току процене може доћи до њене делимичне измене, док је идејни део одлуке дефинисан став команданта за извршење добијеног задатка“ (*Упутство за рад команди – штабова*, исто, стр. 58).

ходи идејном делу одлуке, да се оформљује у току и саопштава после проученог и схваћеног задатка. У њој је сажета идеја о могућој употреби снага, па може након процене да претрпи извесне измене, уколико се на основу анализе релевантних чинилаца утврди да почетна замисао није прихватљива за реализацију постављеног задатка. Након процене и поднесених предлога, основна замисао се трансформише у идејни део одлуке у форми у којој је саопштена или уз мање корекције.

Процена ситуације

Процена ситуације је мисаона активност у оквиру које се анализирају сви елементи (чиниоци ситуације) од којих зависи обављање задатка. То је непрекидни процес, који се одвија пре, у току и после добијања борбеног задатка. Дакле, то није активност која се одвија само током одлучивања, већ је то перманентан процес, који је редовно у функцији остваривања општих циљева. То што се процена ситуације реализује у једном посебно комплексном облику и хронолошки у процесу одлучивања само је конкретизација процене за одређени задатак добијен од команданта вишег нивоа. У њој се анализирају сви чиниоци значајни за обављање одређеног задатка.⁸ Сврха процене ситуације јесте добијање одговора на питања шта, ко, када и како треба да обави. Уколико се дође до рационалног одговора на та питања може да се говори о квалитетној процени ситуације.

Припрема и подношење предлога

Постоје мишљења да су органи команде (штаба) само стручни органи доносиоца одлуке у вези с припремом и употребом родовских и специјализованих јединица. Такво схватање је само делимично тачно. Органи команде (штабова), поред тога што су носиоци стручног дела послова, саветници су доносиоца одлуке за процену свих (објективних и субјективних) чинилаца значајних за одлучивање. Они цене сопствене и противникове родовске и специјализоване јединице у вези са карактеристикама простора и времена, и борбеним карактеристикама наоружања и ратне опреме, и на основу тога изводе најбитније закључке за одлуку. Дакле, у припреми одлуке постоји више субјеката који подносе одговарајуће предлоге доносиоцу одлуке у вези с питањима из своје струке и надлежности. Како и на који начин ће се предлози саопштити (износити) зависи, пре свега, од проблема који се решавају, нивоа одлучивања, захтева доносиоца одлуке, облика ра-

⁸ Према важећим правилима, процена ситуације може да се реализује једном од следећих метода процене: процена по елементима ситуације, процена по елементима одлуке, комплексно (повезивањем елемената) и процена по најважнијим проблемима.

да који команда (штаб) примењује при одлучивању и од неких других услова. У пракси се често догађа да начелник штаба унапред, ради оперативнијег рада, одређује форму и трајање подношења предлога. Доносилац одлуке има неотуђиво право да прихвати или не прихвати неки предлог, али такво право подразумева и одређену одговорност.

Доношење и саопштавање одлуке

На основу закључака из процене ситуације и предлога, доносилац одлуке оформљује и саопштава одлуку. Доношење одлуке не значи тренутак када се она саопшти усмено или у писаној форми. То је само формално-правно гледање на акт доношења одлуке. Делујући сагласно околностима које намећу објективни и субјективни чиниоци, доносилац одлуке, кроз праћење ситуације веома често непосредно утиче на формирање варијаната одлуке. Он је, дакле, непосредан учесник у припреми одлуке и још у том периоду уочава елементе који му олакшавају њено формулисање. На тај начин, акт доношења одлуке своди се на избор најцелисходније варијанте. Донета одлука је основа за командовање и снагу закона добија тек када се пренесе извршиоцима. Оформљење одлуке значи графичко и текстуално изражавање њеног садржаја у предвиђеним борбеним документима, најчешће заповестима и директивама, што је условљено потребом за праћењем тока дејства и командовањем потчињеним саставима.

Одлука се потчињенима саопштава усмено или у писаној форми. Њен садржај⁹ се, начелно, регулише одговарајућим правилима, што зависи и од конкретних услова у којим се доноси одлука. С обзиром на то да од одлуке умногоме зависи успех у обављању постављеног задатка, неопходно је: 1) да се садржајем одлуке обезбеди реализација идеје њеног доносиоца; 2) да у одлуци буду у потпуности изражене објективне законитости вођења борбених дејстава, и 3) да одлука буде правовремена, потпуна, јасна и кратка. Дакле, у савременим борбеним дејствима одлучивање се у различитим условима, специфичним за сваку ситуацију. Због тога је неопходно осавремењавање поступка припреме и доношења одлуке применом научних метода, да би одлука била сврсисходна, спроводљива и правовремена.

Могућност примене посебних научних метода

Посебне научне методе, због њихових особености, успешно се примењују у разноврсним областима друштвених делатности за реша-

⁹ Према *Упутству за рад команди – штабова*, одлука садржи: идејни део одлуке; задатке и ојачања потчињених јединица; састав и податке јединица подршке; састав и задатке резерви; састав и задатке јединица и других снага на ПЗТ; снаге и задатке јединица за ПОБ, ПДБ, ПВО; организацију обезбеђења борбених дејстава и организацију командовања и везе (*исто*, стр. 61).

вање теоријских и практичних проблема. Наиме, оне чине базни методолошки оквир за развој како друштвених, тако и природних наука. Такође, оне се широко примењују, чак су и неизбежне, у оперативном раду и истраживању различитих проблема из области оружане борбе. Без обзира на то да ли се користе ради научног сазнања или ради решавања практичних, односно оперативних проблема, будући да су засноване на правилима логичког мишљења, често се називају методама научног мишљења или логичким методама. Посебне су због тога што ниједна од њих није довољна за целовито сазнавање било којег проблема истраживања. У борбеној ситуацији, нарочито у току доношења одлука, веома је важно да се обезбеди висока ефикасност мисаоних активности учесника одлучивања.

Проучавање и схватање задатка, пре свега, мисаони је процес у којем се схвата суштина предстојећих активности, уочавају односи, везе и супротности између услова борбене ситуације и непријатељских и сопствених ангажованих снага. У оквиру тих активности неопходна је примена јединственог логичког аналитичко-синтетичког метода. Зависно од сложености задатка, могу се применити и остале посебне научне методе (индуктивно-дедуктивна, апстракција, генерализација, класификација итд.). Њихова примена условљена је значајем предстојећег задатка. Јер, правилно схватање задатка омогућава јасније усмеравање рада свих органа на доношење одлуке и предузимање свих неопходних мера и поступака у функцији његовог успешног обављања.

Садржај припреме и саопштавање основне замисли у пракси су формализовани, а да би основна замисао стварно била смерница за рад потчињених мора да буде коректно логички заснована. У поставци и коришћењу основне замисли у процесу одлучивања грешка се може направити у априорном прихватању њеног садржаја. Уз потпуно уважавање ауторитета, способности и тежње команданта у вези с предстојећим задатком, чланови команде (штаба) требало би да имају критички однос према садржају основне замисли, нарочито због тога што није заснована на детаљној процени ситуације (која тек следи). Стога је неопходно да се поставке у основној замисли што реалније анализирају и доведу у конкретну везу са ситуацијом. Јер, само се на тај начин може утврдити њихова сврсисходност. Тај захтев може да се реализује применом посебних (логичких) метода. Дакле, у процесу заснивања основне замисли неопходна је примена скоро свих посебних научних метода (аналитичко-синтетичког, индуктивно-дедуктивног, апстракције, конкретизације, генерализације, специјализације, класификације и дефиниције). У току саопштавања основне замисли тежиште је на примени метода дефиниције.

Процена ситуације једна је од најкреативнијих фаза процеса одлучивања. У њој се сагледавају, анализирају и процењују сви чиниоци

значајни за реализaciju постављеног задатка. Да би се реалније учила квантитативно-квалитативна својства непријатељевих и сопствених снага, при чему се сваком елементу ситуације процењују место и значај у оквиру целине при обављању добијеног задатка, могуће је применити јединствени аналитичко-синтетички метод. Исто тако, тим методом се откривају елементи простора и времена који су значајни за обављање задатка. И при утврђивању могућих варијаната ангажовања снага и начина обављања задатка неопходно је коришћење аналитичко-синтетичког метода. На тај начин се онемогућава како парцијалан и непотпун, тако и превише уопштен приступ у раду органа команде на процени ситуације. Утврђивање вредности и функције релевантних чинилаца у процени ситуације омогућавају методи закључивања (индукција и дедукција).

Коришћењем метода дефиниције најнепосредније се схвата суштина појмова – појава, при чему долази и до њиховог разграничења у сложеном сплету околности у пракси оружане борбе. Апстракцијом се издвајају битна од небитних својстава чинилаца, да би се на битна својства обратила већа пажња у анализи њиховог утицаја на ток обављања задатака. Метод конкретизације, као мисаони процес супротан апстракцији, омогућава повезивање општих својстава битних чинилаца са посебним и појединачним својствима ради стварања јединственог мозаика борбене ситуације. Процена ситуације обухвата процену властитих снага, непријатеља, простора и времена. Због тога је неопходно да се методом класификације одреде место и значај сваког тог чиниоца. Генерализацијом се сазнају општа својства чинилаца на основу посебних и појединачних својстава. Тај процес уопштавања у процени ситуације изузетно је значајан. Специјализацијом, као процесом супротним генерализацији, сазнају се битне особености појединачних чинилаца на основу општих особености.

Припрема и подношење предлога су активности органа команде (штаба) којима се, након процене ситуације, конкретизују могуће варијанте одлуке (варијанте решења задатка). У суштини, та активност има индуктиван карактер. Од посебних научних метода, аналитичко-синтетичким и индуктивно-дедуктивним методом најпотпуније се доказују узрочно-последичне везе између елемената борбеног распореда и поступака при обављању задатка, уз уважавање могућих решења и поступака противника. Основни метод који се примењује у току подношења предлога стручних органа команданту јесте дефиниција. Да би командант (руководилац), на основу добијених предлога, могао да донесе одлуку потребно је, такође, да користи постојеће научне методе. Ако су органи команде који учествују у процесу одлучивања у припреми предлога били методолошки доследни, тада доносилац одлуке, коришћењем посебних научних и компаративног метода, утврђује њихову реалност и доводи их у међузависност на најопшти-

јем нивоу. То се може постићи коришћењем индуктивног и компаративног метода, јер се логичком везом између појединачних предлога и поређењем разноврсних варијаната решења задатка може доћи до најприхватљивије варијанте одлуке.

Начин примене посебних научних метода

Применом логичких метода у процесу одлучивања могу се обезбедити жељени резултати само уколико се њихово коришћење заснива на познавању законитости и принципа који владају у борбеним дејствима. Важно је утврдити шта се при доношењу одлуке може очекивати од командног састава, на основу искуства, интуиције и талента појединаца, а шта од кориштених метода и техника у поступку тражења најприхватљивијег решења. Будући да та проблематика није једноставна, приликом њеног решавања не сме се ићи у крајност, поготову када је реч о могућностима логичких метода.

Аналитичко-синтетички метод

Аналитичко-синтетички метод је јединствен мисаони процес и посебан (логички) метод. Сваки логички мисаони процес почиње анализом,¹⁰ али се са њом не завршава, јер се стваралачка мисаона активност, у коначном, завршава синтезом.¹¹

Сваки борбени задатак се решава на особен начин, без обзира на њихову привидну сличност, нарочито у оквиру истог вида борбених дејстава. Доносилац одлуке добијени задатак редовно, мисаоном активношћу, разматра на основу анализе следећих чинилаца: непријатељ, сопствене снаге, простор и време. Њиховом конкретнијом анализом откривају се детаљније појединачни сегменти и елементи и њихова међузависност. После анализе (мисаоно рашчлањавање), која је неопходна за дубље сазнавање појаве, потребно је мисаоно објединити саставне делове да би се успоставила целина, која је рашчлањена, тј. да би се сагледала, путем синтезе, на вишем нивоу сазнања. Доносилац одлуке, кориштењем и других научних метода, пре свега метода компарације, тј. на основу поређења могућности и вероватних поступака противника са могућностима и поступцима сопствених снага, оформљује основну замисао, коју саопштава органима команде примењујући метод дефиниције.

¹⁰ Анализа је „... (1) мисаоно теоријско и практично растављање сваког сложеног предмета сазнања на његове чиниоце или на саставне делове, моменте или аспекте, (2) анализа је растављање општег на посебне моменте и (3) растављање целине на делове“ (др Богдан Шешкић, *Основи методологије друштвених наука*, „Научна књига“, Београд, 1974, стр. 70).

¹¹ Под синтезом се подразумева супротан мисаони поступак од анализе у којем се сазнаје целина на основу знања о деловима.

Током процене ситуације, користећи аналитичко-синтетички метод, органи команде рационалније схватају утицаје појединих чинилаца борбене ситуације. Јер, под анализом тих чинилаца подразумева се сазнавање њихове вредности која је актуелна у датом тренутку, односно која утиче на обим и начин реализације конкретног задатка. Прикупљање, обрада и анализа података у току процене ситуације не могу се реализовати уколико се не примени аналитичко-синтетички метод. Управо вредност тих података највише зависи од примењених метода логичког мишљења. Поред тога, будући да је уочавање и разрешавање супротности једна од основних претпоставки квалитетне процене ситуације, аналитичко-синтетички метод је и у решавању тог проблема значајан због тога што се, у највећој мери, помоћу анализе уочавају, а помоћу синтезе разрешавају супротности. У анализи предности и недостатака предложених варијаната одлуке нужна је мисаона активност органа команди да би се уопште могли одредити за или против одређене варијанте. Дакле, аналитичко-синтетички метод омогућава да се аргументовано предложи (односно прихвати) одређена варијанта, иако ниједна варијанта одлуке која се предлаже (разматра) није идеална, већ садржи и предности, и недостатке. При коначном избору варијанте основно је да се одабере она која има мање недостатака, односно више предности. То није лако, као што није лако одредити ни све битне чиниоце и утицаје. Синтезом предлога које органи команде подносе претпостављеном (доносилац одлуке) стварају се услови за избор најповољније одлуке.

Индуктивно-дедуктивни метод

Да би се сазнало шта чини целину предстојећег борбеног задатка неопходно је да се појава у процесу доношења одлуке мисаоно-теоријски растави на основне елементе (чиниоце), што се остварује анализом. У мисаоном поступку управо је нужна анализа да би се могло дедуковати, односно да би се извео закључак дедуктивним путем. Дакле, у процесу дедуктивног закључивања анализа је нужан предуслов за ваљан закључак. Однос између синтезе и индукције може се посматрати као и однос анализе и дедукције.¹² Применом индуктивно-дедуктивног метода сва сазнања до којих се дошло помоћу било којег метода, посебно аналитичко-синтетичког, у процесу одлучивања свеено се стављају у оперативну функцију, јер практичне мере и активности следе тек након закључка.

У фази проучавања задатка, на основу својстава назначених у општем (примљеном) задатку,¹³ дедуктивно се закључује о задацима

¹² Повезаност анализе и дедукције и синтезе и индукције само је назначена да се не би занемарила њихова међузависност у решавању не само теоријско-практичних проблема у процесу одлучивања већ и у свакој другој области човековог рада.

¹³ Свакако, примљени задатак не чини општу премису, нити би се могао саопштити кроз један став, али се у општем задатку (који је доносилац одлуке добио од прет-

потчињених јединица који произилазе из општег задатка. Дакле, опште поставке се проширују и на појединачне случајеве. Тако, на пример, ако је командант одреда сазнао да на њега нападају снаге бригаде чији су му састав и јачина познати, може, на основу противникових начела напада, да изведе дедуктивни закључак¹⁴ о вероватном циљу, правцима дејства, груписању снага, облику маневра, и слично. Такви закључци током процене ситуације су стваралачки, јер, на основу стварног познавања целине, реално указују на понашање делова и како треба поступити да би се дошло до разумног и реалног решења.

Органи команде, у току процене ситуације, изводе закључке о противнику који су значајни за употребу свог дела снага за које су одговорни као стручни носиоци. Ти закључци се изводе индуктивним и дедуктивним путем и аналогијом. Ако се у току процене ситуације закључак стручних органа изводи од појединачних случајева као општем, реч је о индуктивном закључку. На пример, анализом одбране непријатеља (елементи борбеног распореда, ватрени систем, систем командовања) доносилац одлуке долази до закључка о тежишту одбране. На основу основне замисли, стручни органи, применом дедуктивног закључивања,¹⁵ предлажу груписање снага. Закључивање по аналогији омогућава да се на основу распореда одређених снага групишу снаге намењене за обављање задатака садејства, сарадње и заштите. На пример, рејон снага за ПВО одређује се на основу распореда снага које штите (најчешће артиљерију за подршку и противоклопну артиљерију и командна места), свакако уз поштовање основних начела којих се треба придржавати при избору ватрених положаја.

Предлози органа су, са становишта примене посебних научних метода, за доносиоца одлуке премисе за закључак који формулише у облику одлуке. Одлука, као закључак, индуктивног је карактера, што значи да има само одређени степен вредности (вероватноћа да се дејства одвијају према донесеној одлуци). Вредност такве одлуке (закључка) условљена је вредношћу предлога које доносилац одлуке користи у закључивању као премисе. Дакле, приликом одлучивања увек постоји могућност да се не донесе квалитетна одлука, али је она мања уколико се сагледају услови и околности борбене ситуације. Да би то сагледавање било што свестраније, потребно је да се примене сви об-

постављене команде) уочавају општа својства на основу којих се дедуктивним путем дефинишу задаци потчињених јединица.

¹⁴ Под закључком команданта подразумева се нови (изведени) суд, који се формира на основу једног или више судова (премиса). Основни облици закључивања су индукција и дедукција.

¹⁵ Истраживања која су обављена у СССР-у, на основу анализе мишљења старешина у процесу разраде доношења одлуке за борбу, показују да: „... неки команданти веома мало користе све разноврсне мисаоне операције као и могућности такве форме мишљења као што је дедуктивни закључак“ (В. Д. Рјабчук, В. И. Коваљов, *Психологија командантовог одлучивања*, исто, стр. 102).

лици и методи логичког мишљења помоћу којих би се открила сложеност и могућа решења, чиме се повећава вероватноћа доношења квалитетне одлуке.

Остали посебни научни методи

У току проучавања и схватања задатка доносилац одлуке мисаоно апстрахује¹⁶ заједничка обележја наведена у дефинисаном задатку, при чему одбацује (искључује) небитне карактеристике. На пример, ако је у задатку предвиђено насилно прелажење реке, приликом изучавања места преласка доносилац одлуке апстрахује дужину реке, њен привредни значај и друга својства која нису значајна за обављање задатка, а задржава и уопштава карактеристике које су значајне за сазнавање реке као водене препреке (ширина, дубина, брзина, карактеристике обале и дна реке, и слично). Апстраховање је услов за мисаону операцију генерализације¹⁷ (уопштавање), коју доносилац одлуке користи у сазнавању целине задатка и оформљењу основне замисли. Применом метода специјализације¹⁸ сазнају се место, улога и задатак сопствене јединице у оквиру задатка јединице вишег нивоа.

Мисаона активност доносиоца одлуке посебно је изражена у поступку оформљења и саопштавања основне замисли. Наиме, циљ дејства, идеја маневра, тежиште дејства, облик маневра, груписање снага, начин дејства и готовост за дејство могу се реално одредити дијалектичким јединством мисаоних облика и радњи. У поступку саопштавања основне замисли методом дефиниције¹⁹ прецизно се одређује значење сваког сегмента који се у тој фази дефинише (циљ, тежиште дејства итд.). Прецизним дефинисањем појмова приликом саопштавања основне замисли искључује се двосмисленост, као и могућност да остали органи команде (штаба) погрешно схвате идеје команданта.

У току процене ситуације методом дефиниције суштински се разграничавају појаве и активности. Дефинисањем кључних појмова (активности) избегава се конфузија у раду команде на процени ситуаци-

¹⁶ Мисаони процес или поступак издвајања свега што је заједничко (опште или посебно) уз остављање по страни специфичности елемената и задржавање само онога што им је заједничко, које се уздиже до најопштијих појмова, назива се апстракцијом. Тај основни методски поступак мишљења при формирању појмова представља анализу (издвајање из целине посебног или општег). Међутим, разлика између апстракције и анализе је у томе што се анализом разлажу ствари на елементе који имају јединствена својства, док се апстракцијом издвајају поједина одређена општа или посебна својства.

¹⁷ Под генерализацијом се подразумева мисаони процес сазнавања општег на основу посебног и појединачног.

¹⁸ Специјализација је поступак идентификације посебног и појединачног у општем.

¹⁹ Дефинисати значи одредити значење једног појма или термина, чиме се, у суштини, схвата (одређује) његов суштински садржај.

је. Ако се, на пример, прецизно дефинишу вероватни циљ непријатеља, груписање сопствених снага и задаци потчињеним јединицама поузданије се може уобличити коначно решење. То подразумева да се проценом ситуације разграничавају чиниоци и јасно исказују предложена решења, односно да се могу, према стварној ситуацији, образложити њихове предности и недостаци. Припрема за подношење предлога не одвија се независно, већ у току процене ситуације, па и проблеми који се решавају у току процене ситуације, применом посебних научних метода, јесу проблеми чијим се решавањем омогућава и подношење предлога. Метод дефиниције, класификације²⁰ и конкретизације²¹ омогућава органима команде (штаба) да недвосмислено саопште свој предлог о употреби снага, да одреде место своје јединице у оквиру осталих снага о чијој се употреби одлучује и да прецизирају задатке свакој јединици посебно.

Предлози потчињених органа омогућавају доносиоцу одлуке да мање-више тачно одреди колико је који предлог осмишљен, аргументован, оправдан и прихватљив. Предлог органа команде, као усмено саопштење, заснива се на документима и логичким доказима. С друге стране, доносилац одлуке нужно примењује све операције и облике логичког мишљења. Оне су најважнији предуслов за ефикасно сазнавање конкретних проблема и предузимање одговарајућих акција за чије решавање доноси оптималну одлуку. При саопштавању одлуке посебно је значајна примена метода дефиниције, систематизације, класификације и конкретизације. Уколико се одлука саопшти јасније и прецизније, и уколико је одређеније формулисана, утолико је потчињени лакше и потпуније схватају и тумаче, и усклађују практичне поступке. Краткоћом, садржајношћу и јасноћом одлуке сугерише се потчињенима шта треба да ураде и подстиче уверење у исправност одлуке и успешно обављање задатка. Поред тога, у савременој оружаног борби одлука мора да буде веома кратка²² и да садржи све основне елементе који омогућавају потчињенима да схвате задатак који им се поставља и да, на основу тога, организују своје активности.

²⁰ Класификација је методски коректно одређивање места једног појма у систему појмова, односно, то је подела општег појма на посебне појмове (могу се класификовати задаци, циљеви, предмети, судови итд.).

²¹ Конкретизација је мисаони процес којим се повезује опште са посебним и појединачним. Изразит пример конкретизације у процесу одлучивања јесте подела општег задатка (садржаног у основној замисли) на потчињене јединице.

²² „Критичка анализа борбене документације из периода великог отаџбинског рата, открива у њима извесне недостатке. Поједини документи се одликују шематичношћу израза, који не преноси карактеристике настале борбене ситуације. Могу се срести извештаји који су претрпани подацима који нису потребни старешини, а истовремено не садрже најпотребније информације. У извештајима се нису увек давале оцене и нису се извлачили закључци о својим и противниковим јединицама. Такви 'извештаји без уопштавања' отежавали су рад претпостављених штабова“ (В. Д. Рјабчук, В. И. Коваљов, *Психологија командантовог одлучивања*, исто, стр. 108).

Због тога одлука мора да буде складна, систематизирана и логички повезана. Приликом саопштавања треба да буду прецизне мисли, да изражавају суштину проблема, и језички правилно формулисана, да се не би отежавало разумевање и да би се онемогућило вишеславно тумачење. Неопходно је да се речи изговарају правилно, с одговарајућим акцентом, према правилима српског језика.

Закључак

Процес одлучивања је најсложенија активност команди и штабона. У основи, то је резултат мисаоне активности којом се утврђују релевантни квалитативни и квантитативни показатељи на којима се заснива одлука. Због сазнајне моћи, методи логичког мишљења имају у том процесу незаменљиву улогу.

На основу сагледавања карактеристика и садржаја процеса одлучивања, може се закључити да су у њему применљиве све посебне научне методе, јер ниједна од њих, самостално, не може да обезбеди целовито сазнавање процеса одлучивања, нити било којег теоријско-практичног проблема. Оне се у решавању проблема међусобно допуњавају, преплићу и делују на јединствен дијалектички начин. У решавању проблема у процесу одлучивања те методе омогућавају: рационалније схватање битних чинилаца конкретне борбене ситуације који су значајни за реализацију постављеног циља (извршење задатка), сагледавање целине борбене ситуације и сагледавање карактеристика појединих сегмената (решења), као и уочавање правих вредности и условљености веза и односа. У току проучавања и схватања задатака помоћу њих се сагледава суштина предстојеће активности и уочавају се везе, односи и супротности између услова борбене ситуације непријатељевих и сопствених снага.

У поступку оформљења и саопштавања основне замисли посебно је изражена мисаона активност доносиоца одлуке. Циљ дејства, идеја маневра, тежиште дејства, облик маневра, груписање снага, начин дејства и готовост, могу се одредити једино у дијалектичком јединству свих посебних научних метода. Њиховом применом се повећава аргументација за утврђивање вероватног начина дејства противника која у току оформљења основне замисли значајно утиче на начин употребе властитих снага. У току саопштавања основне замисли помаже доносиоцу одлуке да јасно и недвосмислено изнесе своју идеју о начину извршења задатка при чему метод дефиниције има највећи допринос.

Посебни научни методи доприносе у току процене ситуације решавању конкретних проблема, повећању аргументације појединих варијаната одлуке, обликовању могућих варијаната употребе снага (односно варијаната одлуке), олакшавању послова на прикупљању, об-

ради и анализи података и изналажењу вероватног груписања снага, начина дејства противника, односа снага и најцелисходније употребе властитих снага. У фази припреме и подношења предлога ти методи доприносе решавању конкретних практичних проблема: обликовању, обради и анализи података; изналажењу (утврђивању) вероватног начина дејства, груписања снага непријатеља, односа снага и најцелисходније употребе властитих снага; обликовању могућих варијаната употребе снага и избору најповољније варијанте као и оформљењу и саопштавању задатака потчињенима и предлога у целини.

У току доношења и саопштавања одлуке највећи значај имају методи дефиниције, класификације и конкретизације. Одлука треба да је кратка и јасна, и мора да садржи све елементе који омогућавају потчињенима да схвате задатак који им се поставља и да, у вези с њим, организују све активности из своје надлежности.

Методологија креирања односа с јавношћу и јавног лика Војске*

УДК: 659.4 : 355.1

Др *Новак А. Поповић*

У развијеним информационо-комуникационим системима односи с јавношћу (Public Relations) толико су значајни да су већ одавно постали засебна професионална делатност и образовна дисциплина.

Југославија се налази у фази транзиције и усвајања европских пропозиција слободе комуницирања и норми отвореног цивилног друштва. Односи с јавношћу у диференцираном надметању идеја и структурних, пословних и других интереса намећу потребу за све интензивнијим циљно усмереним комуницирањем. Такав начин јавног опхођења најбоље се остварује помоћу метода Public Relations. У чланку су назначене такве методе, с кратком компарацијом стања односа с јавношћу у нас и у свету, као и с посебним освртом на неке специфичне војне компоненте таквих односа.

Конфузија у односима с јавношћу код нас

Односи с јавношћу (*Public Relations – PR*) у било којем домену код нас у стању су опште конфузије. Премда се не може емпиријски поткрепити, јер нису мерени ефекти, та констатација је очигледна. Јавни односи и јавно испољавање су такви да не воде к успостављању ширег друштвеног консензуса, него још бројнијим поделама. То нарочито потврђује чињеница да морају долазити страни посредници или да морају уследити спољни притисци да би се релативизовали неспоразуми и смиривале конфронтације често лоше артикулисаних, комуникативно (дијалогски) инфериорних домаћих актера. Односи с јавношћу су, дакле, такви да се знатно више производе неспоразуми и конфронтације него међусобно поверење и зближавање.

Ако се креирање односа с јавношћу посматра с аспекта пропаганде, из које су ти односи настали, долази се до истог резултата. У политици преовлађује наслеђена партијско-политичка реторика из доба реалсоцијализма, с елементима конфронтације и борбе за власт и страначке интересе, што илуструје случај избора на Косову и Метохији. На сцени је у току вулгаризација јавних односа употребом вулгарних, семантички екстремно набијених појмова. Попришта таквих јавних односа могу се наћи посвуда: код појединаца, у медијима и народним представништвима. Људска тела се називају лешевима (појам

* Радови др Н. Поповића и др Х. Ханића и Н. Даниловића преузети су са научног скупа „Односи са јавношћу система одбране и ВЈ“, који је организовала Управа Министарства одбране за односе са јавношћу 13. 12. 2001. године.

који не само да асоцира, него лексички означава животињски кадавер). У јавности се, дакле, користи језик који Ерих Фром у својој *Анализи људске деструктивности* категоризује као предикаторе некрофилија, односно деструкција. На основу тих феномена, може се са много вероватноће поставити хипотеза да су они делом последица ратова којима смо били окружени или којима смо били изложени. Отуда не изненађује што је међу најфреквентнијим лексемама јавне сцене, између осталих, реч *катарза* – мистичан појам који су увели у употребу квазиинтелектуалци и нуде га као брзо решење оштрих противуречности, а према Аристотелу катарза је *циљ трагедије*. Тај појам се уклапа у конфузију јавних односа и односа с јавношћу, бремених митовима и легендама, конфликтима и полуистинама, тешким речима, псовкама итд. Чак и неки информациони медији често повлађују делу аудиторијума у мистичним прорачунским тумачењима појава и карактера јавних личности и тиме појачавају општу митоманију, што не доприноси просвећености и повећању когнитивне компетентности публике и хомогенизовању јавности.

У нашим транзиционим условима односи с јавношћу нису још ни издалека постали савремени и системски. Они су још увек оперативно у рукама носилаца функција и центара моћи, или се неретко оглашавају анонимне службе за односе с јавношћу које немају ни компетентности ни веродостојности, и не производе скоро никакве позитивне ефекте.

Public Relations у свету

Односи са јавношћу у организационом и стручном погледу, као и према компетентности актера, генерално посматрано, заправо су тек у зачетку. Од једнопартијске монолитности и шаблонизованих односа они су прешли у другу крајност – у хетерогеност. Поред већ познатог правила да се из једне крајности иде у другу, разлог за то је и образовни систем, који не нуди професионално квалификоване стручњаке за *PR*, тако да односе с јавношћу често воде и креирају разни курсисти или новинари, који немају довољно знања из те области. Високо школство код нас такође не нуди довољно квалификован кадар за вођење тих послова, јер постоји *PR* као предмет, али не и као смер, као у многим европским земљама и Сједињеним Америчким Државама. Према наведеним и другим критеријумима односи с јавношћу као аутономни систем и интерефикациони, индуктивни и адаптивни концепт у домену комуникација још није успостављен.

Шта су односи с јавношћу? На то питање не може се одговорити путем дефиниције. То показују бројни покушаји, односно постојеће бројне дефиниције, од којих ниједна не даје задовољавајуће теоријско објашњење. Заправо, најбоље објашњење садржано је у самом називу

односи с јавношћу или *public relations*. У том контексту важно је нагласити да су односи с јавношћу или *PR* свесно циљно усмерено обраћање јавности или, такође, свесно циљно усмерено не обраћање јавности. И једно и друго су, дакле, односи с јавношћу, који се могу означити и као свесно комуницирање или свесно некомуницирање.

У теоријском, а нарочито у практичном погледу, квалитетни односи с јавношћу – према комплексности – могу да се упореде са летовима у свемир. Као што у космонаутици, након решавања сложених техничких и других проблема везаних за припрему лансирања, треба решити питање успешног повратка и приземљења летилице, тако је у односима с јавношћу неопходно, након сложених претходних припремних радњи, да се оствари планирани резултат, који се добија методом мерења ефеката. Без мерења ефеката односи с јавношћу теку стихијски „у непознатом правцу“. Мерење ефеката омогућује потребне корекције и преусмерења тактичких и других примарних и секундарних механизма и елемената.

Сазнање о комплексности *PR*, као и искуство да лоши и некомпетентни односи с јавношћу изазивају штету за одређену организацију и слично, довели су у развијеним земљама до издвајања те области у засебну научну и образовну дисциплину, односно професију. Сједињене Америчке Државе су водеће у свету у области односа с јавношћу. Као професија, та област је у САД одавно уведена у образовни систем и бројно је одавно надмашила новинаре. Према проценама, почетком 1990. године у САД било је више од 160.000 стручњака за *PR* према нешто више од 120.000 новинара. У 2000. години, такође према проценама, радило је 197.000 стручњака за односе с јавношћу. Превага тог сектора над новинарством огледа се и у производњи и пласману информација. Већина свих медијских информација у САД производ је сектора *PR*, а не новинара. Медији од сектора *PR* профитирају на више начина: не морају да троше време и труд за тражење информација, добијају бесплатно атрактивне, интересантне информације или наплаћују време и простор за пласман порука *public relations*. Осим тога, квалитетне поруке *PR* подстичу новинаре и дају им идеје за нове теме. Кооперативна размена између новинарства и *public relations* одвија се, дакле, према формули: публицитет за информације, односно информације за публицитет.

Утицај продукције *PR* на новинарство и у развијеним информационо-комуникационим (ИКС) системима Европе показује тенденцију пораста. Истраживања, која се у Немачкој и другима земљама Европске уније систематски обављају, показују да су резонантни ефекти *PR* на новинаре достигли ниво од око 50 одсто. Највећи утицај *PR* има на агенцијско извештавање: новинске агенције – 67,3 одсто; дневне новине – 51,4 одсто; приватне радио-станице – 51,1 одсто; часописи – 46,5 одсто, и државне радио-станице – 39,9 одсто утицаја. Односи с јавношћу у развијеним земљама схватају се као део социјалног система у

домену комуникација који, иако професионално и садржајно диференциран, производи више заједништво (консонантност), него супротстављеност. У супротном, нарушио би грађанску, тј. социјалну или друштвену равнотежу, и водио би у сталне конфликте и, најзад, у деструкцију.

Теоријско-примењени концепт креирања односа с јавношћу

Насупрот постојећем стању, односе с јавношћу треба поимати и развити као *систем функционално повезан с медијским системом*. Појам *систем* је за *PR* есенцијалан, јер се њиме искључују импровизације и волунтаризам, на једној страни, и постулирају односи с јавношћу одређених структура као аутономна област, дисциплина и професија, на другој страни. Тиме је ранија релација или парадигма заједнице *PR* медија теоријски и практично превазиђена. Систем функционалне повезаности или интерефикациони (лат. *efficare* – нешто омогућити) модел означава разграничену међузависност медија и односа с јавношћу. За *PR* медији су потребни као потенцијали *sui generis* и дистрибутивни механизми порука. Потенцијали због тога што, на основу својих техничких особина, делују рационално (штампани медији) и емотивно (електронски медији). Што се тиче међузависности, може се узети пример да у развијеној интерефикацији односа с јавношћу и медија, укључујући економску пропаганду, *PR* покрива око 50 одсто трошкова часописа, око две трећине дневних новина и 100 одсто приватних радија и телевизије. Са становишта *PR* важно је да системска интерефикација подразумева да стручњаци *PR* креирају поруке *PR* као што новинари креирају новинарске садржаје. То не значи да новинари не могу да раде у сектору односа с јавношћу. *Public relations* првобитно је настала у новинарству и била је, поред осталог, углавном новинарска делатност. Искусни, образовани новинари са праксом из *PR* и даље су активни у пословима везаним за односе с јавношћу.

Интерефикација, према томе, представља сложене прогресивне односе између система новинарства и *PR* на различитим нивоима. Она се даље диференцира на конкретније сфере међусобног плодног опхођења, и то на: комуникативну индукцију и комуникативну адаптацију. Индукција означава намераване и усмерене подстицаје, односно утицаје између новинарства и односа с јавношћу. Они се могу дефинисати као манифестни учинци једног система у односу на други, на пример, у форми медијске резонанце, када медији (један или више) преузму теме интендиране од стране *PR* у новинарске садржаје или када *PR* реагује на теме индуковане у новинарским садржајима који су усмерени на одређене структуре или одређене поруке *PR* дотичне структуре. У случају медијске резонанце на поруке *PR* говори се о *PR* индукованом извештавању медија, тј. новинарства.

Интерфикациона шема

Систем PR индукција ... новинарски систем
Одељење (служба) PR ... адаптација ... новинарска редакција

- а) Предметна димензија:
- селекција,
 - тематизација,
 - пласирање/рангирање,
 - оцена/процена,
 - презентација.
- б) Временска димензија:
- временски план новинарске редакције,
 - рутински план рада новинара.
- с) Социјално-психолошка димензија:
- психолошке пропозиције/предиспозиције,
 - организациони оквир,
 - рутински план деловања актера.

Међу најважније индуктивне радње система *PR* према новинарству, односно медијима, спадају:

- постављање и производња тема,
- одређивање тренутка пласирања поруке,
- оцена и вредновање стања одређене ствари, личности, догађаја,
- утицај на медије да одређеној поруци *PR* дају ранг који интендира *public relations*.

Адаптација је комуникационо и организационо прилагођавање, односно усклађивање узајамног деловања система *PR* и новинарства. То је циљно усмерено деловање у и према различитим социјалним ситуацијама и срединама. На пример, настојање *PR* да се прилагоди организационом стању и временском плану рада одређеног медија. Адаптација је један од важних услова за остварење предвиђених ефеката у односима с јавношћу.

Диференцијација поступка, односно процеса индукције – адаптације обухвата три сегмента, тј. димензије: психичко-социјалну, временску и предметну димензију.

У психичко-социјалној димензији важни су одговори (као и решења) на следећа питања:

- Какви су (и какви ће бити) психички и социјални односи на релацијама активности?
- Какви су социјални интереси и интересовања?
- Какве су психолошке и социјалне предиспозиције оних са којима се комуницира (афинитети и слично)?

За предметну димензију најзначајнија су следећа питања (као и поуздани одговори на питања):

- О којој теми треба комуницирати?
- Ко бира теме?

- Ко креира теме или тему?
- На који начин се креира тема?
- У којем обиму се креира тема?
- Ко мења тему?
- Ко вреднује предмет о којем је реч (тема, догађај, личност)?
- Како се вреднује и у којем правцу?

Адаптација претпоставља претходну израду и/или одређивање *PR* стратегије односа с јавношћу. Стратегију израђује експертски тим у једној или више варијаната и предлаже је органима одређене структуре који о томе одлучују. Након тога следе:

- израда концепта *PR*, тј. комуникативног концепта и других инструмената;

- провера концепта путем промотивне пилот кампање;
- мерења ефеката кампање.

Системски концепт обухвата:

- a) адаптацију – кооперацију с медијима:
 - образовање редовних односа с новинарским редакцијама (медијима) (за сваку врсту медија селектира се одговарајући компетентни актер);
 - организовање сусрета с медијским представницима (неформални разговори);
 - припрему и организовање конференција за новинаре;
- b) организацију посебних случајева:
 - курсеве за селектиране новинаре,
 - посете новинара институцијама и објектима;
- c) превладавање и контролу евентуалних кризних ситуација:
 - превенцију и предикацију кризних стања и појава,
 - израду плана управљања кризним ситуацијама;
- d) публикације:
 - едиције, графике, фото-сервис, штампање итд.,
 - израду билтена и других облика презентације;
- e) израду интерног годишњег извештаја;
- f) анализе и истраживања:
 - анализу медија,
 - анализу сопствених активности *PR*,
 - анализу ефеката активности *PR* у медијима и према јавности;
- g) телемаркетинг путем електронске поште и Интернета:
 - са значајним страним и домаћим партнерима,
 - са наклоњеним партнерима,
 - са другим партнерима,
 - у целини потребно је придобијање поверења и разграђивање предрасуда и стереотипа о Војсци у оквиру „Партнерства за мир“.

У развијеним информационо-комуникационим системима, односно системима *public relations*, одавно је развијена и имплементирана

институција *говорника* (портпарола). Углавном све структуре – од нижих до највиших инстанци – јавно комуницирају путем такве институције. Основа за то су вишеструка научна истраживања, у којима је доказано да су ефекти *public relations* много већи ако поруке саопштава именовани комуникатор, а не безимена, за публику анонимна ресорна служба одређене структуре. Осим тога, навођење имена говорника од стране већег броја новинара даје поруци *PR* значајну веродостојност и уверљивост. Због тога се избору говорника посвећује нарочита пажња. Он треба да има следеће основне особине: реторичку вештину (елоквентност), глумачке способности и концилијантност, и прихватљив спољашњи изглед.

У тактичке концепте *public relations* спадају не само односи с јавношћу него и сценарији *заштите од јавности*. Војне структуре, али не само оне, имају потребу за обављањем одређених радњи без увида јавности, тј. радњи које нису тајна, али би на њихово спровођење јавност могла негативно да утиче. За такве ситуације потребна је израда посебних комуникативних сценарија, којима треба да се законе од јавности одређене акције, догађаји и слично. Припремљени сценарији се, уз евентуалне адаптације, по потреби достављају јавности и служе као димна завеса. При томе се, у одређеним случајевима, користе и инсценирани скандали као посебно ефикасан начин. Концепте одвраћања развијају и примењују како војне, тако и цивилне структуре широм света.

Војни специфични елементи односа с јавношћу

Војска Југославије је у главним компонентама наследила шему односа с јавношћу претходне Југословенске народне армије. Покушаји увођења нових елемената, као што је институција војног говорника, тј. портпарола, нису доследно примењивани, односно само су делимично заживели. Војска је, такође, преузела у основи шему издавачке делатности ЈНА у оквиру које има успешних публикација. Пре свега, ту је теоријски часопис „Војно дело“, који се високо рангира као водећи национални часопис у својој области. Тај часопис је уврштен у каталог и класификацију националних научних издања. За објављене чланке у „Војном делу“ министарства за науку федералних јединица признају висок научни коефицијент. „Војно дело“ – како раније, тако и сада – чинилац је успешних односа Војске с јавношћу, конкретно научном јавношћу, и научним круговима широм земље, али и изван њених граница.

Ту су и друге периодичне војне публикације, као што су „Информатор“ и „Гласник“, које су мање познате изван војних кругова. Међу њима се издваја публикација „Војска“, која је приступачна на тржишту штампе и позната јавности, и која често има резонанцу у разли-

читим новинарским гласилима: у штампи и на радију и телевизији. Значајно је да наведене војне публикације настоје, са више или мање успеха, да укључе у сарадњу и цивилне стручњаке и научнике из одговарајућих области. То је, као комуникациона спона, значајан начин развијања односа с јавношћу у мери која не ремети основне елементе програмских концепција самих гласила. Ипак, њихова основна намена није развијање односа с јавношћу. Наиме, концепцијски и према садржају те публикације су усмерене на припаднике Војске, с примарним циљем развијања и јачања војничких врлина.

Војска Југославије, као и друге савремене армије има само штампана гласила. Она нема војни радио или војну телевизију, али је стално присутна у националном информационо-комуникационом систему (ако можемо тако да га назовемо), с обзиром на то да се системска решења тек очекују. Војска је у јавним медијима присутна у повременим емисијама радија и телевизије, као и у репортажама и другим прилозима у дневној и периодичној штампи. Такође, постоји редовна емисија о Војсци на Радио-телевизији Србије која је изричито војнички назив „Дозволите да се обратимо“ променила у цивилни облик „Дозволите...“ Промена назива као да симболично, или пак стварно, означава преусмерење стратегије односа с јавношћу Војске Југославије и креирање новог јавног лика *војника цивилног друштва*. Такво преусмерење ишло би у корак с убрзаним процесом приближавања европским стандардима, институцијама и вредностима. Јер, грађанско друштво види војску као једну од бројних компонената из којих се састоји, а војника као равноправног грађанина тог друштва. Без обзира на тренутни квалитет односа с јавношћу, запажа се да је Војска све више предмет пажње критичке јавности у позитивном или негативном контексту. Та чињеница, као и околност да Војска, за разлику од ЈНА у претходној Југославији, није поштеђена од критике грађана, јавности и медија, налаже измену стратегије и концепта односа с јавношћу. Војска ће више него до сада морати уверљиво да заступа своје интересе и да придобија поверење јавности и грађана не само као переских обвезника.

Односи с јавношћу одвијају се системски путем медија, који могу да буду добар пријатељ, али и ноћна мора. Онај ко их не користи у своју корист нема право да се жали. Јер, да ли ће бити пријатељ или ноћна мора зависи од квалитета порука и укупног система односа с јавношћу. Због тога је изузетно значајна компетентност службе и сваког појединца у сектору односа с јавношћу. За Војску је важно да на основу активности и начина вођења односа с јавношћу изграђује позитивне односе невладиним организацијама, које ће добијати све већи значај и имати све важнију улогу у друштву. Стога је према њима пожељна концилијантност – никако непријатељски став. Такође, за Војску је излишно питање да ли су ефикаснији централизовани или децентрализовани односи с јавношћу. Наиме, Војска не може децен-

трализовано јавно да комуницира – то диктирају њена структура и функција.

На другој страни, Војска ће, према објављеним информацијама, у догледно време приступити европском програму „Партнерство за мир“, који је под окриљем Северноатлантског пакта (НАТО). То није само промена улоге, него вишеструки изазов у односима с јавношћу и изискује битне промене у том домену. У том погледу Војска Југославије налази се у сличној ситуацији у којој су се нашли НАТО и земље бившег источног блока и СССР након завршетка „хладног рата“. Сличне, али још драматичније промене догодиле су се у Југославији. Као што су НАТО и садашњи источноевропски партнери морали да савладају „хладно“ непријатељство и успоставе кооперацију, Војска Југославије има изазов не само стратегијског преусмеравања него и вербалног и реторичког превазилажења ратног сукоба са НАТО-ом – будућим партнером. Тај контекст се овде не посматра с политичког, него с комуникационог становишта односа с јавношћу. Поступак или процес приступања „Партнерству за мир“ захтева два правца и, евентуално, два концепта тих односа: један је однос с домаћом, а други с европском јавношћу и партнерским структурама. У оба случаја потребна је снажна подршка и помоћ највиших државних органа и државних представника као политичких инстанци. Задобијање поверења у земљи и у свету, као основни циљ односа с јавношћу, омогућиће Војсци да створи шири акциони радијус, да се трансформише у жељеном правцу, да обави промене и да успешно функционише.

Литература:

1. Guenter Bentele, Tobias Liebert, Stefan Seeling, *Von der Detemination zur Interefikation. Ein integriertes Modell zum Verhaeltis von Public Relations und Journalismus*, Aktuelle Entstehung von Oeffentlichkeit. UVK Muenchen 1997.
2. Erica V. C. Bruce, *NATO'S Information activities at a time of increasing demands and dwindling resources*, WEB Edition, № 4, Aug. 1994.
3. James E. Grunig, Todd Hunt, *Managing Public Relations*, New York, 1984.
4. Claus-Peter Gerber, Manfred Stosberg, *Die Massenmedien und die Organisation politischer Interessen*, Bielefeld, 1969.
5. Infrastructure Requirements for the creation Management and use of digital data, NATO Cals Handbook Appendices (www.dcnicn.com) june 2000.
6. Martin Loeffelholz, *Dimensionen struktureller Kopplung von Oeffentlichkeitsarbeit und journalismus*, u: *Aktuelle Entstehung von Oeffentlichkeit*, UVK Muenchen, 1997.
7. *NGO-EC Liasion Committee: Code of Conduct. Image and messages relating to the Third World*, Bruxelles 1989.
8. Новак Поповић, *Комуникативне интеракције у плурализму*, Институт за политичке студије, Београд, 1994.
9. Carsten Reinemann, *Forschungsprojekt „Kommunale PR“* Rotation-Leipzig, 4. Jg/Dez. 1997/Nr. 7.

10. Everen M. Rogers: *Diffusion of Inovations*. New York, London 1983.
11. Stephan Russ-Mohl, *Spoonfeeding, Spinning, Whistleblowing. Beispiel USA: Wie sich die Machtbalance zwischen PR und Journalismus verschiebt, Artikel im Auftrag des PR. Chefs der Volkswagen AG*. Wolfsburg, 1994.
12. W. D. Scott: *The theory and practice of advertising*, Boston, 1908.

Део резултата компаративне анализе истраживања о Војсци Југославије*

УДК: 316.653 : 355.1(497.1)"2001"

Проф. др *Хасан Ханић* и *Ненад Даниловић*

Војска Југославије чини једну од основних државних институција према значају и степену поверења које јој указују грађани. Будући да је носилац специфичне друштвене функције, изазива већу позорност јавности него неке друге институције, па су утолико значајнија научна и примењена истраживања о ставовима грађана према Војсци. Осим тога, савремено друштво је до крајњих граница развило принцип да нису значајне чињенице, већ њихово тумачење. То се најбоље изражава кроз значај који се придаје јавном лику појединца или било којем облику организације.

Чланак садржи резултате серије од три истраживања ставова грађана СРЈ у односу на Војску у периоду од јануара 2001. до јануара 2002. која су се односила на значајна питања везана за њене активности, функционисање и организацију. Да би се добио увид у динамичку димензију проучаване појаве, спроведена је компаративна анализа дела резултата сва три истраживања. Проблеми који су обухваћени компаративном анализом јесу: степен поверења који грађани указују ВЈ и њеном руководећем врху, однос ВЈ и јавности, прикључење СРЈ и ВЈ ширим војним интеграцијама, као што су Програм „Партнерство за мир“ и НАТО, и однос грађана према деполитизацији и професионализацији ВЈ, модернизацији наоружања, увођењу верске службе у команде и јединице, могућност служења војног рока без ношења оружја, уколико то регруту налажу верски и други разлози, итд.

Увод

Друштвени тренутак у којем су истраживања о Војсци Југославије спроведена (јануар–јун–новембар 2001) може се окарактерисати као изузетно значајан у социјалном, социо-психолошком, политичком, економском, безбедносном, па и историјском погледу. Према тенденцијама, тај тренутак је велика прекретница за СРЈ и њене грађане. Војска, као државна (и стога, барем делом политичка) институција, нужно је детерминисана деловањем процеса који се одвијају на нивоу глобалног друштва у којем делује – југословенском,

* Аутори прилога су чланови истраживачко-консултантског тима Центра за маркетинг истраживања *Marten Board International* из Београда који своју делатност обавља у лиценцном партнерству са *BMRB (British Market Research Bureau)* из Лондона.

затим на нивоу међународних односа и промењене констелације снага међу великим силама, као и на нивоу светских промена, везаних првенствено за нову технолошку револуцију (глобализација интерактивних средстава комуницирања, нова техничко-технолошка достигнућа као и велики помаци у науци, која је за развијена постиндустријска друштва, тзв. *welfare states*, постала главно исходиште друштвеног напретка и стратегије везане за 21. век).

За СРЈ, њене институције, организације и грађане почео је период промена у свим значајним социјалним структурама: економској, политичкој (самим тим и војној), социјалној (у ужем смислу), демографској, културној, социјално-психолошкој итд. Значајни процеси и догађаји који су обележили претходни период имају корен у целокупној југословенској историји 20. века која је започета 1918. године, заједничком државном заједници Срба, Хрвата и Словенаца. Међутим, та три конститутивна народа нису у заједницу ушла са идентичним историјским искуством. Током Првог светског рата Србија и Црна Гора су биле на страни сила победница, док су хрватски и словеначки народ, као националне мањине у оквиру Аустроугарске монархије, ратовале на губитничкој страни. Такође, Србија и Црна Гора су у заједничку државу уградиле своју државност (стечену на Берлинском конгресу и нешто раније) док су Хрвати и Словенци имали тек извесну аутономију у Аустроугарској царевини (колико је народима значајан живот у независној државној заједници видело се у последњих десетак година, после рушења Берлинског зида и урушавања реалсоцијалистичког система репродукције друштвених односа, када су настале десетине нових држава). С друге стране, достигнути степен економског и културног развоја југословенских народа није био ни приближно исти. Србија и Црна Гора су биле оптерећене вековном потчињеношћу оријенталном економском и културном моделу (због отоманске владавине на балканском геополитичком простору), што је неколико векова касније значило неопходност болних прилагођавања стандардима европске цивилизације, док су словеначки и хрватски етнички корпус били под утицајем средњоевропске цивилизације и постигли су виши степен културног, економског и техничко-технолошког развоја. Те разлике и неки други чиниоци (на пример социопсихолошки феномен малих разлика – објекат нетрпељивости је веома сличан, готово сродан субјекту; затим значајан чинилац назван феноменом закаснелих нација итд.) били су разлог за сталне политичке трзавице, које су онемогућавале потпуну интеграцију југословенске државне заједнице и стварање јединствене југословенске нације као претпоставке стабилности.

Сва проблематика „асиметричности“ (тај појам је актуелизован на самом почетку разградње СФРЈ, кроз залагање словеначке политичке елите за „асиметричну федерацију“) прве Југославије је дра-

стично дошла до изражаја током тридесетих година 20. века, што је кулминирало распадом тзв. старе Југославије¹ и њених институција почетком 1941. године. Нарочито је било очигледно растакање Војске Краљевине Југославије по националним шавовима и формирање потпуно раздвојених и међусобно супротстављених војски, које су се ставиле на супротне стране у Другом светском рату. Проблем распада краљевске војске био је најизраженији у Србији, будући да је она била централно поприште борби различитих идеолошких, војних и државотворних концепција (недићевска, љотићевска, покрета Драже Михаиловића и комунистичка). Та ситуација се манифестовала кроз крвави сложени грађански рат: рат са припадницима других етничких ентитета са којима се живело у југословенској држави и рат између заступника супротстављених српских политичких концепција. Деловање великих сила и логика ратних збивања довели су до избијања у први план партизанског комунистичког покрета, под вођством Ј. Б. Тита.² У вези с тим, значајне су две чињенице: владавина Ј. Б. Тита омогућила је, с једне стране, какву-такву пацификацију односа међу супротстављеним југословенским народима и обезбедила убрзање процеса модернизације (урбанизација и индустријализација), а с друге стране та владавина је била варијанта реалсоцијалистичког ауторитарног начина организовања власти („индустријска деспотија“)³ и целокупног друштвеног живота, у којем је идеологија била најважнији и основни облик друштвене свести, са превлашћу политике над економијом (реалсоцијалистичка друштва су иманентно политичка друштва) и кључном улогом комунистичке партије („друштвена авангарда“) у државним пословима (тзв. партијска држава). Улога ЈНА до деведесетих година била је значајна због тога што је то била институција чувар идеје федералистичког југословенства и идеолошке чистоте. Концепција одбране од сталне опасности – и од спољњег, али и унутрашњег непријатеља (такође карактеристична за комунистичке државе), повећавала је значај ЈНА у оквиру конгломерата државних и друштвених институција. Дакле, ЈНА имала је на својим плећима превелик терет: поред тога што је као носилац извршне власти морала да обавља функцију одбране земље и грађана од спољњег непријатеља и очувања уставног поретка, морала је да трпи сталну идеолошку супервизију административног дела извршне власти. Комунистичка идеологија, импрегнирана метафором о братству и јединству југосло-

¹ Опширније о чињеницама распада обе Југославије у: „Социолошки преглед“, Vol. XXVIII, № 2, Београд, 1994.

² О природи и учинцима владавине, као и о еволуцији култа Ј. Б. Тита, видети у: „Српска политичка мисао“, Vol. 2, № 1, Београд, 1995, стр. 49–91 и 133–155.

³ О историјским облицима личне власти видети у: Тодор Куљић, *Облици личне власти*, Институт за политичке студије, Београд, 1994, а о индустријској деспотији и феномену тоталне моћи у: Karl August Wittfogel, *Orientalna despotija*, „Globus“, Zagreb, 1988.

венских народа, није имала конкурентски идеолошки концепт, па је створена опасна илузија о великој стабилности државе и њених институција. Међутим, оног тренутка када је дошло до урушавања реалсоцијализма на тлу Европе и продора других (конкурентских) идеолошких концепција и друштвених стратегија у земље бившег реалсоцијализма, положај ЈНА драстично се променио. Такође, дезинтеграциони процеси, који су захватили све мултиетничке комунистичке државе, отежавали су функционисање ЈНА (која је, логично, као и њена држава била мултиетничка). Југословенска народна армија је била последњи бастион федералистичког југословенства, тако да је чак и на самом почетку етничких сукоба на тлу СФРЈ имала у свом саставу официре и регруте из свих југословенских република. Истовремено, све остале функције савезне државе су већ биле суспендоване (јединствено тржиште и платни промет, заједнички информациони простор, спровођење савезне извршне власти итд.). Ипак, на крају, и ЈНА попустила је под стравичним дезинтеграционим притиском републичких комунистичких врхушки и, касније, и националистички и ауторитарно оријентисаних политичких елита, које су устоличене на првим парламентарним (да ли и демократским?) изборима од 1946. године.

За Војску Југославије (у првој фази трансформације још увек је била ЈНА, а касније ВЈ) наступио је изузетно болан, отрежњујући, али са становишта стеченог војног и политичког искуства – садржан период. Друштво чији је заштитник била доживело је дубоке потресе: 1) дошло је до нестанка СФРЈ и континуираног ратовања са војскама новоформираних држава, насталих на простору бивше СФРЈ, прво са тежњом да се очува држава, а затим ради очувања егзистенције и етничког простора српског народа (ратови вођени у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији, када је дошло и до сукоба са НАТО-ом); 2) урушио се реалсоцијалистички модел репродукције друштвеног живота; 3) друштво је ушло у процес транзиције ка савременом либерално-демократском социјалном обрасцу, који је био праћен континуираним ратним дешавањима, која су кулминирала санкцијама (изолација УН) и нецивилизацијским бомбардовањем СРЈ од стране НАТО-а, што је изазвало катастрофалне последице у животу грађанства СРЈ: драстично осиромашење и социјално раслојавање становништва, нарочито у периоду друге хиперинфлације у историји 20. века; морално-правну и културну аномију друштва; велика материјална разарања и људске жртве током 78 дана бомбардовања од стране НАТО-а и хуманитарну (избегличка), демографску и миграциону катастрофу српског етничког корпуса.⁴

Догађајима од 5. октобра 2000. започето је ново поглавље у историји Југославије. Промењен је стари режим и свест о нужности коре-

⁴ О променама у структури југословенског друштва током деведесетих година видети у: *Разарање друштва*, „Филип Вишњић“, Београд, 1994.

нитих друштвених промена значајно се проширила у становништву. Те промене неће заобићи ни Војску Југославије, која је прошла тежак период почетне трансформације уз стална искушења, сиромаштво и потцењивање од стране административно-политичких структура. Процес њене модернизације је сада и услов њеног здравог постојања. Под модернизацијом се подразумева процес прилагођавања ВЈ већ опробаним и верификованим моделима функционисања савремене и ефикасне војске који су примењени у западној цивилизацији (професионализација, департизација, отвореност за јавност, техничко осавремењивање, остваривање демократске контроле над њеним деловањем итд.). Отварањем СРЈ према свету актуелизује и питање учествовања ВЈ у ширим војним интеграцијама, као што су Програм „Партнерство за мир“ и Северноатлантски пакт. Динамика и степен остварених промена у ВЈ биће пропорционални динамици и степену промена целокупног друштвеног ткива и његовог институционалног дела – државе. За тако обиман посао као што је модернизација ВЈ биће неопходна и већа материјална средства. Будући да је војска једна од најважнијих институција државе и њеном преображају се мора прићи с највећом озбиљношћу и опрезношћу – стање војске једне државе умногоме је показатељ и стања целокупне државе.

Компаративна анализа дела резултата серије истраживања о Војсци Југославије у јануару, јуну и новембру 2001. године

Глобални циљ *ad hoc* истраживања која су спроведена на територији СРЈ (у ужој Србији, Војводини и Црној Гори, али не и на територији Косова и Метохије због недостатка минимума безбедносних услова) током јануара, јуна и новембра 2001. године били су испитивање и анализа ставова пунолетних грађана СРЈ о положају, начину функционисања и будућности Војске Југославије и њених делова. Просечна величина реализованог узорка била је 2.800 испитаника. Да би се стекао још дубљи и динамички увид у предмет истраживања, обављена је компаративна анализа резултата три *ad hoc* истраживања на основу које је Војска Југославије требало да добије јасан увид у стање и процесе у расположењу грађана према њој. Без стварања таквог увида немогуће је доносити закључке о пожељним променама у ВЈ, дакле о њеној будућности, а без претходне историјске и теоријске анализе тешко би се могли разумети и објашњавати ставови о ВЈ до којих се долази истраживањем јавног мњења.

Истраживања су обављена методом анкетног испитивања, уз коришћење других комплементарних методолошких поступака и инструмената. Да би се постигао адекватан ниво обраде и статистичке анализе прикупљених података, примењен је математички модел, који је дизајниран и реализован у *SPSS*, *MS Excel* и *Access* програмима.

На тај начин је формирана обимна и комплексна база података која је омогућила доношење валидних, логички конзистентних и прецизних закључака о процесима који се одвијају у свести грађана када је објекат рецепције/одбацивања и оцене ВЈ, као једна од најзначајнијих државних институција, која има специфичну и крајње осетљиву функцију. Такође, та функција је по природи умножена, тј. садржи бројне подфункције које међусобно могу доћи у колизију, што се значајно одражава како на деловање ВЈ, тако и на ставове грађана према њој.

*
* *

Компаративна анализа је једна од најсигурнијих метода испитивања динамичке компоненте друштвених појава, између осталог, и јавног мишљења. За флуидне друштвене феномене, у које спада и мишљење великог броја људи, управо је неопходан динамички компаративни приступ. Под компаративним приступом подразумевамо не само поређење и анализу истоврсних података, односно, података прикупљених истом методом, већ и поређење података који су смисаоно сродни и заједнички објашњавају проучавану појаву. Промене у ставовима друштвених група редовна су појава, која потиче од природе људског мишљења (променљивост, динамичност). Наравно, то важи за извесне слојеве људског мишљења, и то оне који су везани за свакодневни избор. Неке друге области мишљења и ставова много су мање подложни променама (на пример, национална опредељеност, ауторитарна свест итд.). У нашем случају реч је о ставовима грађана СРЈ у односу на једну од историјски и структурно најзначајнијих институција – војсци. У дубљим слојевима колективне свести српског етничког корпуса војска и Српска православна црква имају веома значајно место. Те две установе за наш народ имају базични значај и значење. Обе су током историје имале улогу заштитнице физичке и духовне егзистенције Срба. Та чињеница мора да се третира као део полазне теоријске основе и мора се узимати у обзир при сваком испитивању ставова наших грађана о њима, јер се у супротном, на основу прикупљених података, може донети погрешан закључак.

Свакодневне активности друштвених институција, с друге стране, изазивају различите реакције грађана. Такав је случај и са Војском Југославије. Базично поверење наших грађана у ВЈ веома је стабилно – на веома високом нивоу, али се мења њихово мишљење о начину функционисања, организацији и усмерењима. Циљ истраживања која је спроводио Центар за маркетинг истраживања *Marten Board International* била је идентификација позиција ВЈ у систему јавних институција на основу исказаног степена поверења грађана, као и испитивање ставова о активностима ВЈ, како оних усмерених на окружење, тако и оних које се тичу унутрашње организације и функционисања. Резултати тих истраживања послужили су за компарацију ставова грађана, будући да је део тих резултата упоредив. Другим речима, учињен је по-

кушај да се утврде промене у ставовима грађана о Војсци Југославије, као и да се смисаоно повежу делови резултата из наведена три истраживања. Проблеми који су третирани компаративном анализом јесу:

1а. Степен поверења који грађани указују ВЈ као установи кроз временски континуум

1б. Степен поверења који грађани указују руководећем врху ВЈ кроз временски континуум;

2. Војска Југославије и јавност

3. приступање СРЈ и ВЈ програму „Партнерство за мир“ и НАТО-у

4. Модернизацијски процеси у ВЈ: департизација/деполитизација, професионализација, модернизација наоружања, увођење верске службе у ВЈ, могућност неношења оружја из верских разлога и других разлога савести итд.

1а. Степен поверења грађана СР Југославије у Војску Југославије као основа њеног позиционирања у систему југословенских јавних институција – компарација

Поверење у јавне институције јесте социопсихолошки феномен који се у теорији и пракси веома дуго изучава и мери. Појава је занимљива стога што припада претежно ирационалној компоненти људског односа према социјалној стварности, а језгро тог односа чини веза човек – институција, тачније, појединац – бирократски организована група. Чињеница да је реч о ирационалној категорији много отежава процес мерења, с обзиром на то да је сваки научни инструмент, па и мерна скала, рационалног карактера и порекла (што, наравно, не оповргава чињеницу да наука има корен ипак – у вери). У сваком случају, поверење и вера јесу основа човековог делања и почетак су сваког знања, науке и делања.

Степен поверења грађана у институције, између осталог и војне, важна је информација која је неопходна управо јавним установама у планирању и реализацији активности. Војска Југославије је јавна институција државе СРЈ у коју грађани традиционално имају толико висок степен поверења да у том погледу дели лидерску позицију са Српском православном црквом у систему јавних институција. Међутим, управо чињеница да је степен поверења у ВЈ константно веома висок, сваки осетнији пад поверења мора да се третира као проблем којем треба тражити узроке. Из табеле 1 и, још боље, из дијаграма 1 могу се препознати процеси који се одвијају у свести наших грађана када је у питању њихов однос према јавним установама. Посматрано на нивоу целокупног система јавних установа, могу се приметити две значајне чињенице. Прво, за већину институција шири се област несумњиво позитивног (потпуно, велико и осредње) поверења грађана у јавне установе, али се интензитет тог поверења снижава. Другим ре-

чима, све већи број грађана указује позитивно поверење установама, али је снага, односно интензитет тог поверења у слабљењу. Међутим, једине две установе које не шире област позитивног поверења јесу, парадоксално али и логично, две најбоље позициониране установе: Српска православна црква и Војска Југославије. Када је реч о СПЦ, примећује се стагнација величине популације која јој указује несумњиво позитивно уверење, док се код ВЈ примећује опадање. Тај парадокс је логичан због тога што те две установе, као најјаче, немају на располагању велики „простор за освајање“ (јер је већ освојен), док га друге установе имају, и то у великој мери, јер је „сумњичавост“ грађана према њима била много фреквентнија. Главни узрок повећања броја грађана који имају поверења у јавне установе јесте почетак демократских промена који је симболички везан за 5. октобар. С друге стране, слабљење интензитета поверења (смањење удела потпуног и великог поверења) изазвано је спорашћу и неефикасношћу промена у институцијама које грађани сада потпуно легитимно и захтевају. Друго, ако се посматра само ВЈ, изражене су две негативне тенденције: умерено смањење ареала несумњиво позитивног поверења грађана у Војску и појачано слабљење интензитета тог истог поверења. Почетно одушевљење Војском због њеног неутралног става за време октобарских догађаја полако је почело да сплашњава током наредног периода, пре свега због спорости очекиваних структурних промена.

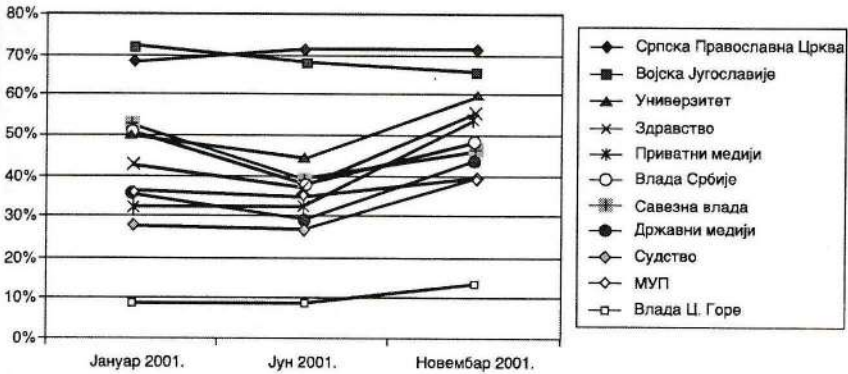
Табела 1.а

Упоредна ранг-листа јавних институција према исказаном степену поверења грађана

Институције	Новембар 2001.				Јун 2001.				Јануар 2001.			
	Ранг	Σ %	Потпуно поверење (у %)	Нимало поверења (у %)	Ранг	Σ %	Потпуно поверење (у %)	Нимало поверења (у %)	Ранг	Σ %	Потпуно поверење (у %)	Нимало поверења (у %)
Српска православна црква	1	71	29,92	8,59	1	71	35,10	9,30	2	68	35,70	8,30
Војска Југославије	2	65,5	15,73	14,08	2	68	23,10	10,10	1	72	34,70	5,10
Универзитет	3	60	6,93	12,21	3	44	7,30	16,80	5	50	15,00	12,20
Здравство	4	55	5,17	18,32	6	37	6,70	23,50	6	43	9,90	15,40
Приватни медији	5	54	4,24	16,67	8	33	4,50	22,00	9	32	6,50	24,80
Влада Србије	6	48,5	7,66	25,60	4	39	9,70	23,30	4	50	18,50	12,00
Савезна влада	7	46	6,42	22,98	5	38	6,40	21,00	3	52	20,16	11,15
Државни медији	8	44,5	2,90	25,98	9	29	3,60	29,20	8	35	7,80	24,20
Судство	9	39,5	3,42	26,71	10	26,5	4,10	29,90	10	28	7,66	29,80
МУП	10	38,5	4,24	27,54	7	35	7,00	26,20	7	35	11,50	26,80
Влада Ц. Горе	11	13	2,38	47,10	11	9	1,80	53,60	11	9	3,00	53,10

НАПОМЕНА: у заглављу треће колоне у табели може се приметити симбол Σ %, којим се означава збирни проценат грађана који одређеној институцији указује потпуно, велико и средње поверење (остатак скале: мало и нимало поверења). Сматрамо да су то три несумњиво позитивна степена поверења, на основу чијег мерења се може утврдити позиционираниост институције у свести грађана.

Упоредни ранг-приказ јавних институција према исказаном степеноу поверења грађана

1б. Степен поверења грађана СРЈ у руководећи врх Војске Југославије – компарација

Када је реч о поверењу грађана у руководећи врх ВЈ, примећује се релативно стабилна популација која гаји позитивно поверење, али и опадање интензитета поверења.

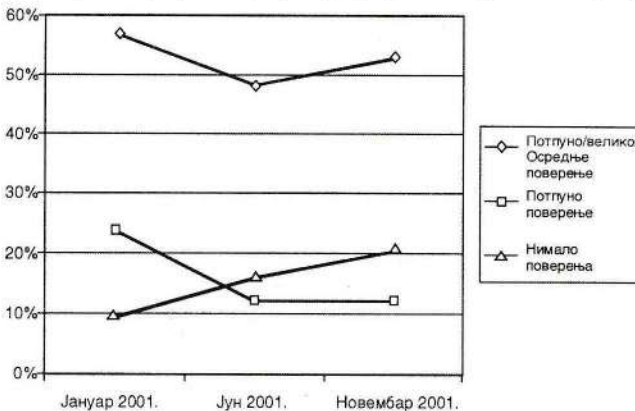
Табела 1.6

Степен поверења грађана у врх Војске Југославије – компарација

Поверење у врх ВЈ	Јануар 2001.	Јун 2001.	Новембар 2001.
	у %		
Σ Потпуно /велико/осредње поверење	56,60	48,00	52,90
Потпуно поверење	24,10	12,40	12,40
Нимало поверења	10,20	16,10	20,80

Дијаграм 1б

Степен поверења грађана СРЈ у Војску Југославије – компарација

2. Војска Југославије и јавност

Са становишта ВЈ као установе јавност је значајна из два разлога. Прво, променом система, односно кретањем ка либерално-демократском друштву, институције ће бити све више суочене са чињеницом да ће своју делатност морати да ставе на увид јавности, јер је јавност у делању државних и друштвених установа исходиште демократског система односа. Јавност значи основу за одлучивање и избор. Друго, Војска Југославије, као и све друге савремене армије, обавља веома сложену функцију (одбрана од спољњег непријатеља), која је специфична по томе што подразумева поседовање и употребу силе. Такође, реч је о тоталној институцији, тј. установи која у потпуности регулише и контролише живот својих припадника, првенствено редова. У таквим условима нужно је да свака армија секретира велики део својих активности. Међутим, по инерцији, долази до претераног затварања у сопствене оквире, где се, логично, и повећава могућност за девијације и њено субординирано секретирање. Део информација мора да се стави на увид јавности, првенствено оних које се односе на шире друштвене интересе, као што су финансирање, пословање, здравље припадника, екологија итд. У супротном, јављају се сумња и, са њом, губитак поверења јавности. Медији могу својим извештавањем да продру у „сферу приватности“ војске, али њен задатак је да на притисак медија стручно одговори, а не бежањем од јавности. Било како било, велики део грађана сматра да Војска није довољно заступљена у јавности, конкретно у медијима. С друге стране, грађани су свесни појачаног медијског притиска на ВЈ, при чему тек сваки пети грађанин мисли да је Војска реално приказана у медијима. На следећим графичким приказима могу се видети ставови грађана по неким смисаоно сродним питањима и проблемима који су везани за однос Војске Југославије и јавности. Подаци нису упоредиви у строгом смислу те речи, али су значењски веома повезани јер се односе на исти предмет.

Табела 2.1

Ставови грађана о отворености ВЈ за јавност – јун 2001.

Да ли је ВЈ довољно отворена за јавност	Јун 2001. (у %)
Да	33,90
Не	46,00
Не знам	20,10

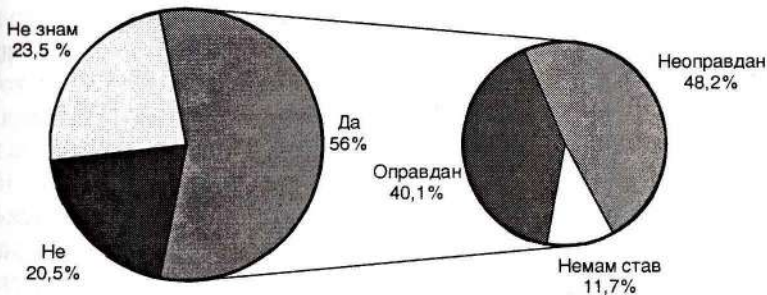
Табела 2.2а

Ставови грађана о медијском притиску на ВЈ и њено руководство – јун 2001.

а. Да ли мислите да је путем медија вршен јачи притисак на ВЈ и њено руководство?	Јун 2001. (у %)
Да	55,70
Не	20,60
Не знам	23,70

Ставови грађана о оправданости појачаног медијског притиска на ВЈ и њено руководство – јун 2001.

б. Да ли је тај медијски притисак на ВЈ и њено руководство оправдан?

Табела 2.4

Ставови грађана СРЈ о заступљености ВЈ у средствима јавног информисања – новембар 2001.

Да ли је ВЈ довољно заступљена у средствима јавног информисања?	Новембар 2001. (у %)
Да	33,13
Не	39,75
Не знам	22,77
Одбијање	4,35

Табела 2.5

Ставови грађана СРЈ о реалности слике коју медији стварају о ВЈ – новембар 2001.

Приказују ли медији реално ВЈ	Новембар 2001. (у %)
Да	19,67
Не – без објашњења	2,17
Не, приказују је у бољем светлу него што јесте	26,50
Не, приказују је у лошијем светлу него што јесте	23,60
Не знам	24,43
Одбијање	3,63

3. Војска Југославије и шире војне интеграције: Програм „Партнерство за мир“ и Северноатлантски пакт

3.а Став грађана према приступању ВЈ и СРЈ Програму „Партнерство за мир“

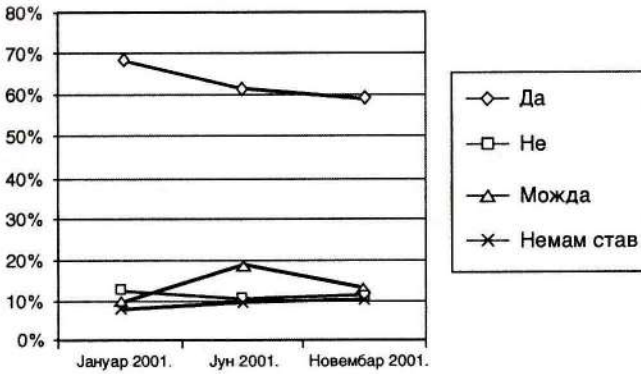
Са падом Берлинског зида и урушавањем реалсоцијалистичког система дошло је и до растакања друге велике војне алијансе – Варшавског уговора. У таквој ситуацији отворен је пут НАТО-у у продору на исток Европе (чињеници ширења НАТО-а не придружујемо никакав вредносни предзнак). Да би се тај процес што безболније одвијао, основана је нека врста међупакта, тј. Програм „Партнерство за мир“, који је међу нашим грађанима категорисан као „улазница за НАТО“. У ситуацији када је СРЈ ослобођена изолације, отвара се питање њеног прикључења и ВЈ тим ширим војним интеграцијама. Због чињенице да та одлука повлачи многе политичке, војне, економске и, услед бомбардовања 1999. године, и емотивне дилеме наших грађана, сматрамо веома значајним питање прикључења ВЈ и СРЈ наведеним војним интеграцијама, будући да сваки десети грађанин не зна шта се подразумева под Програмом „Партнерство за мир“, намеће се потреба за садржајнијим, и са што мање емоција, информацијама о њему. То исто важи и за питање прикључења Северноатлантском пакту. На следећим графичким приказима могу се видети промене у ставу наших грађана према приступању Програму „Партнерство за мир“ и НАТО-у, при чему је став грађана да треба приступити „Партнерству“ у многоме стабилан. Међутим, када је реч о ставу грађана о приступању НАТО-у, упоредо јачају обе струје: и за и против приступања, али је јача тенденција неприхватања. Новоопређени се регрутују првенствено из групе неодлучних и неопређених испитаника. Чини се да су сећања на последице бомбардовања од стране НАТО-а још увек свежа у свести наших грађана, при чему стабилна трећина грађана СРЈ гаји мање емотиван, а више рационалан став према Атлантском пакту.

Табела 3.а

Став грађана СРЈ према приступању ВЈ и СРЈ Програму „Партнерство за мир“

Да ли сте за приступање СРЈ и ВЈ Програму „Партнерство за мир“	Јануар 2001.	Јун 2001.	Новембар 2001.
	у %		
Да	68,80	61,40	59,30
Не	12,50	10,50	11,20
Можда	10,10	18,30	12,80
Немам став	8,50	9,80	11,39

Став грађана СРЈ према приступању ВЈ и СРЈ програму „Партнерство за мир“

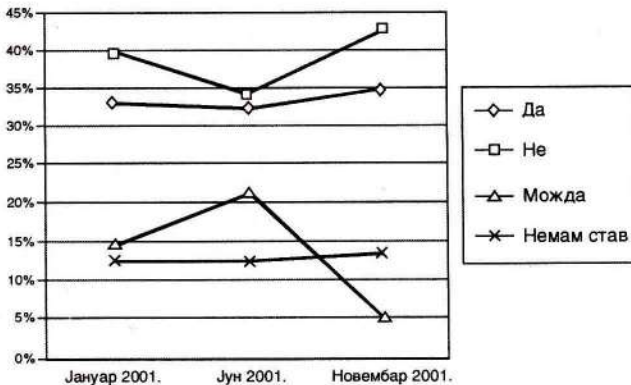
Табела 3.б

Став грађана СРЈ према приступању ВЈ и СРЈ НАТО-у

Да ли сте за приступање СРЈ и ВЈ НАТО-у	Јануар 2001.	Јун 2001.	Новембар 2001.
	у %		
Да	33,10	32,10	34,80
Не	39,70	34,20	42,50
Можда	14,60	21,30	5,00
Немам став	12,50	12,40	13,40

Графикон 3.б

Став грађана СРЈ према приступању ВЈ и СРЈ НАТО-у

4. Однос грађана СРЈ према процесима модернизације у Војсци Југославије

Процес модернизације ВЈ део је нове фазе модернизације југословенског друштва који је требало да отпочне крајем осамдесетих и почетком деведесетих година, са таласом растакања реалсоцијалистичких система на тлу источне Европе. Током времена, искристалисан је појам који означава прелазну фазу у процесу структурних промена бивших социјалистичких друштава – транзиција. У већини земаља бившег Источног блока транзиција је започета са падом старог режима, који је карактерисала партијска држава као модел организације политичког живота, затим монопол једне идеологије који је из тога произилазио и доминација колективне (друштвена/државна) својине у сфери економије. Пожељни модел до којег је транзиција требало да доведе већ је био дефинисан: савремено капиталистичко друштво западног типа које карактеришу политички плурализам, доминација приватне својине и одсуство (барем декларативно) идеолошког монопола. На самом почетку очекивано је да она неће трајати дуже од неколико година. Међутим, испоставило се да је реч о деценијском процесу, који наилази на велике тешкоће.

У тренутку урушавања европског реалсоцијализма СФРЈ била је у самом врху према достигнутом степену развијености. Савезна реформска влада, још за постојања старог режима, покренула је процес реформи, које су, ипак, биле ограниченог дмета (јер реформе нису биле свеобухватне) и кратког даха (због отворене или латентне антифедералистичке и сепаратистичке оријентације политичких елита у бившим југословенским републикама). Ускоро је дошло до суровог грађанског рата између југословенских република, првенствено због утврђивања нових граница. Различите републике имале су различиту представу о томе на које територије СФРЈ полажу право. Србија и Црна Гора, као претенденти на државни континуитет са СФРЈ, биле су проглашене за главне виновнике југословенске ратне драме, што је резултирало увођењем санкција Савета безбедности Уједињених нација. У таквим условима реално се нису могле спроводити значајније реформске активности. Такав је случај био и са Војском. Континуирана ратна дешавања, драстично осиромашење друштва, дубоки рецидиви бившег система итд. онемогућили су ВЈ да током последњих десет година брзо и ефикасно спроведе реформе у својој организацији и начину функционисања. Модернизација ВЈ процес је који обухвата све димензије и нивое те институције. Он се операционално може разложити на неколико праваца: професионализацију, деполитизацију/департизацију, техничко осавремењавање, скраћење дужине служења војног рока, увођење верске службе итд. У сваком случају, жељена промена је усмерена ка моделу армије западног типа.

Центар за маркетинг истраживања *Marten Board International* у јануару, јуну и новембру 2001. прикупио је податке о ставовима грађана СРЈ који се односе на могуће правце у процесу модернизације Војске. Испитивани су ставови о скраћењу војног рока, професионализацији, увођењу верске службе у јединице и команде, могућности неношења оружја за време служења војног рока, деполитизацији/департизацији итд. Примарни истраживачки циљ је било испитивање модернизацијског потенцијала грађана СРЈ у односу на промене у ВЈ, тј. утврђивање спремности наших грађана на промене у Војсци. Резултати истраживања показали су да велика већина грађана очекује и даје подршку процесима осавремењивања. Битно је да грађани наведене промене у ВЈ заиста тумаче као тежњу за модернизацијом, а не као дневно-политичке активности.

Истраживањем из јуна 2001. добили смо информацију о томе каква значај грађани придају одлуци ВЈ да се скрати војни рок. Највећи део грађана, око половина, тада тек најављено скраћење војног рока тумачио је као увод у интензивне реформе у оквиру Војске.

Табела 4.1

Ставови грађана СРЈ о најављеном скраћењу војног рока у ВЈ – јун 2001.

Ставови грађана СРЈ о најављеном скраћењу војног рока	Јун 2001. (у %)
ВЈ најављује интензивне реформе	43,9
ВЈ удовољава вољи грађана	22,8
То је козметичка промена	25,1
Немам став	8,2

У јануарском истраживању утврђено је да 55 одсто грађана жели потпуно професионализовану ВЈ, док 84 одсто (!) жели да се она потпуно деполитизује/департизује, што указује на став грађана према моделу партијске војске који је код нас развијан од Другог светског рата, и уопште, према враћању концепта војске професионалаца. Међутим, према подацима из новембра, између четвртине и половине грађана сматра да процеси департизације/деполитизације, професионализације и модернизације наоружања у ВЈ нису ни започети.

Табела 4.2

Слагање грађана СРЈ са процесом департизације/деполитизације – јануар 2001.

Слагање грађана СРЈ са процесом департизације/деполитизације	Јануар 2001. (у %)
Да	83,8
Не	8,1
Можда	3,7
Немам став	4,4

Табела 4.3

Ставови грађана *СРЈ* о неопходном степену професионализације
Војске Југославије – јануар 2001.

Ставови грађана <i>СРЈ</i> о неопходном степену професионализације ВЈ	Јануар 2001. (у %)
Професионализована	54,9
Полупрофесионализована	30,4
Као до сада	14,7

Табела 4.4

Ставови грађана *СРЈ* о остварености процеса департизације/деполитизације
Војске Југославије – новембар 2001.

У којој мери су у ВЈ спроведене департизација/деполитизација?	Новембар 2001. (у %)
У потпуности	9,52
Делимично	34,68
Није ни започела	27,64
Не знам	20,19
Немам став	4,35
Одбијање	3,62

Табела 4.5

Ставови грађана *СРЈ* о остварености процеса професионализације
Војске Југославије – новембар 2001.

У којој мери је у ВЈ остварена професионализација	Новембар 2001. (у %)
У потпуности	6,21
Делимично	41,41
Није ни започела	29,61
Не знам	16,36
Немам став	2,90
Одбијање	3,51

Табела 4.6

Ставови грађана *СРЈ* о остварености процеса модернизације наоружања
у Војсци Југославије – новембар 2001.

У којој мери је у ВЈ спроведена модернизација наоружања?	Новембар 2001. (у %)
У потпуности	3,83
Делимично	17,49
Није ни започела	47,72
Не знам	20,81
Немам став	3,01
Одбијање	7,14

Када је реч о проблему увођења верске службе и могућности ношења оружја за време служења војног рока уколико то регруту налажу верски и други разлози савести, примећује се тенденција све већег прихватања. Међутим, око 45 одсто грађана СРЈ константно не одобрава увођење верске службе у јединице и команде Војске. Са друге стране, ношење оружја из верских и других разлога савести добија све више присталица. Могућност обављања верске службе јесте цивилизацијски стандард у западним армијама. Када је у питању ВЈ, више од пола века верска служба је силом била избачена из касарни. Могло се очекивати да ће по инерцији промена које се дешавају у југословенском друштву у последњој деценији и верска служба бити враћена у војску (не треба заборавити ни висок степен поверења који наш народ указује Српској православној цркви као чинилац који би могао да утиче на жељу јавности да се врати верска служба). У сваком случају, негативно оријентисани грађани као аргумент за такв свој став наводе преурањеност увођења та два стандарда (због значајног погоршања међуетничких и међуconfесионалних односа током последње деценије), и велику могућност њиховог дисфункционалног деловања на стабилност армије, када је реч само о ношењу оружја и довођење регрута у неравноправан положај.

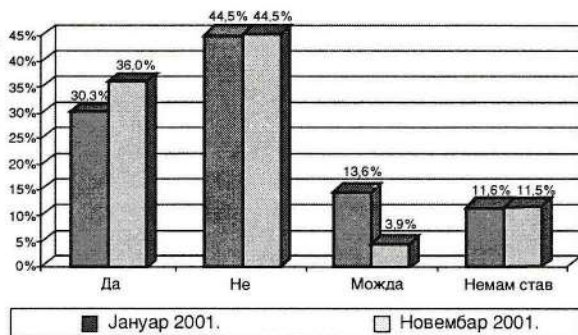
Табела 4.7

Слагање грађана са увођењем верске службе у ВЈ – компарација

Да ли сте за увођење верске службе у ВЈ?	Јануар 2001.	Новембар 2001.
	(у %)	(у %)
Да	30,30	36,00
Не	44,50	44,50
Можда	13,60	3,90
Немам став	11,60	11,50

Графикон 4.7

Слагање грађана са увођењем верске службе у ВЈ – компарација

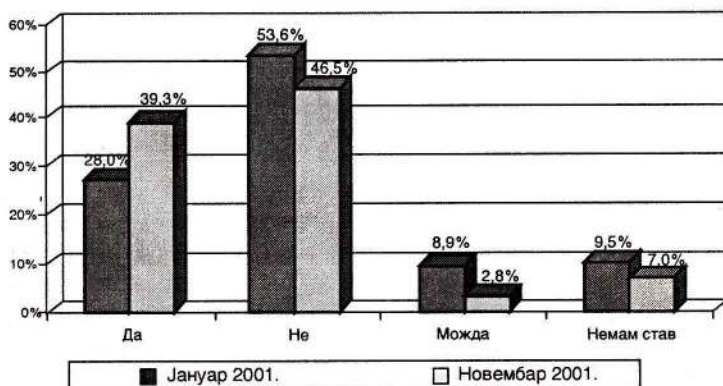
Табела 4.8

*Слагање грађана са служењем војног рока без ношења
оружја – компарација*

Да ли сте за служење војног рока без ношења оружја ако то налажу верски и други разлози савести?	Јануар 2001.	Новембар 2001.
	(у %)	(у %)
Да	28,00	39,30
Не	53,60	46,50
Можда	8,90	2,80
Немам став	9,50	7,00

Графикон 4.8

*Слагање грађана са служењем војног рока без ношења
оружја – компарација*

Мр Раде Славковић, потпуковник

У чланку су, применом компаративне методе, разматрани односи нападних и одбрамбених дејстава на основу услова у којима се изводе, снага за њихово извођење, циљева, припреме и извођења и остварених резултата.

Резултати анализе односа нападних и одбрамбених дејстава указују на то да је суштина напада освајање, а одбране – очување простора. Напад је основни и решавајући вид борбених дејстава јер се њиме остварује циљ. Компарацијом се утврђују детерминанте нападних и одбрамбених дејстава, као и сличности и разлике и, на основу тога, изводи се закључак, односно даје предност једном или другом дејству.

Офанзивност у вођењу борбених дејстава је основно обележје савремене оружане борбе. Стога армије већине земаља чине напоре да што више повећају маневарску способност јединица свих врста родова, видова и нивоа јединица, што је један од основних предуслова за успешну употребу у борбеним дејствима. Под борбеним дејствима подразумевају се првенствено напад и одбрана, али и борбене тактичке радње и активна дејства, чији је циљ уништење живе силе и технике непријатеља, освајање земљишта или других објеката, одбијање напада, и друго.¹ Њима се најнепосредније у оружаном борби, као основном садржају рата и основном средству којим се непријатељу наносе губици, непосредно слаби борбена способност непријатеља, намеће сопствена воља и тиме остварује планирани циљ.

Упоредо с мењањем објективних и субјективних чинилаца рата и оружане борбе, а према законитостима њиховог развитка, мењали су се начин извођења и карактер борбених дејстава. Тако су битне промене у природи и суштини оружане борбе у одређеном историјском периоду некад мање, а некад више утицале на видове и облике вођења борбених дејстава. У мноштву чинилаца који утичу на карактер борбених дејстава најзначајнији су: људи и вештина њиховог руковођења, простор на којем се изводе, материјално-техничка опремљеност супротстављених страна и време у којем се та борбена дејства изводе. Сви ти и други чиниоци су, мање или више, међусобно тесно повезани, зависно од конкретних борбених и других услова.

¹ Опширније: *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 66.

Најзначајније промене у видовима, облицима и методама припремања и извођења борбених дејстава настајале су и развијале се упоредо с променама у квалитету и квантитету борбених и убојних средстава. Снажан развој ратне технике утицао је на велике промене у вези с могућностима и начинима припремања и извођења борбених дејстава. Тако је примена савремених борбених средстава (коју карактерише већа разорна моћ, већи домет, боља прецизност погађања, већа маневарска својства, и слично) учинила да савремена борбена дејства постану динамичнија, бржа и сложенија. То се изражава честим променама ситуације, великим степеном неизвесности и изненађења, брзим трошењем борбених ресурса, сложеним командовањем и позадинским обезбеђењем и повећаним психофизичким напрезањем. Она се изводе претежно по правцима, уз дубоке продоре и већа кретања на ратишту с растреситијим борбеним распоредом и дубљим ешелонирањем снага.

Борбена дејства у рату имају посебне карактеристике, које су условљене њиховим садржајем и начином вођења. Одбрамбени рат пружа јединствене могућности за широку примену различитих видова и облика борбених дејстава, при чему до потпуног изражаја долазе иницијатива и стваралаштво учесника. Њихов значај, интензитет, мере, видови и облици испољавања у појединим периодима рата нису једнаки и зависе од циљева, услова, облика и тока оружане борбе.

Видови борбених дејстава су начини употребе војске као целине и њених делова, јединица и састава на ратишту или делу ратишта.² Напад и одбрана су видови борбених дејстава.³ Они су међусобно условљени и изводе се комбиновањем нападних и одбрамбених дејстава, при чему могу да преовлађују једна или друга дејства, што зависи од вида дејства у целини. У основи, вид борбених дејстава одражава начин употребе снага супротстављених страна ради остварења постављеног циља. Поред тога, кроз вид борбених дејстава изражава се њихов међусобни однос у конкретној борбеној ситуацији, посебно према простору на којем теже да остваре циљ употребом одређених снага. Тако циљ дејства, однос према простору у зони – рејону извођења борбених дејстава и начин употребе снага у условима конкретне борбене ситуације чине основне детерминанте вида дејства.

Борбена дејства се у рату одвијају применом оба вида (напад и одбрана), али не у „чијетом“ облику. Напад и одбрана се редовно преплићу у разним облицима и на различитим нивоима ангажовања једи-

² У Војној доктрини Савезне Републике Југославије видови борбених дејстава дефинисани су као „начини употребе снага на стратегијском, оперативном и тактичком нивоу“.

³ У постојећој литератури, поред напада и одбране, у видове борбених дејстава убрајају се офанзива (стратегички напад) и дефанзива (стратегичка одбрана), мада за тако нешто нема потребе, јер ту до изражаја долази само квантитативно својство у ангажовању снага које у начину припремања и извођења борбених дејстава суштински не доноси ништа ново.

ница. У одређеним условима, док се на једном правцу у зони борбених дејстава изводи напад, на другом правцу може да се изводи одбрана. Ако је напад доминантан вид борбених дејстава, одбрана ће се изводити ради: везивања непријатеља на једном правцу, да би се остварили повољнији услови за развој напада на другом правцу; заштите угрожених крила и бокова; одбијања противнапада и учвршћивања успеха на достигнутим линијама или након обављања општег задатка. У одбрани, као доминантном виду борбених дејстава, напад се примењује да би се остварила активност одбране, као основног начела, применом активних дејстава (противнапад, испад, препад, заседа, диверзантска и демонстративна дејства). *Компарацијом* се утврђују детерминанте нападних и одбрамбених дејстава, сличности и разлике међу њима и, на основу тога, изводи се закључак, односно даје предност једном или другом дејству. Однос између нападних и одбрамбених дејстава сагледава се на основу услова у којима се та дејства изводе, снага за њихово извођење, циљева, припрема и вођења и остварених резултата.

Однос услова у којима се изводе нападна и одбрамбена дејства

Услов је „оно од чега нешто друго зависи“, „чиница без којег не би могло доћи до настанка одређене појаве“.⁴ Историјски развој оружане борбе показује да су се борбена дејства увек испољавала у одређеним борбеним, просторним и временским условима,⁵ који су одређивали њихов садржај и карактер и битно утицали на њихов исход. Према томе, савремена борбена дејства (нападна и одбрамбена), као веома сложене и динамичне појаве оружане борбе, не могу целовитије да се разматрају без свестраног познавања услова у којима ће се организовати и изводити. Искуства из ратова указују да је, начелно, побеђивала страна која је, поред осталог, успевала да сазна и што рационалније искористи повољности конкретних услова. Будући да су услови променљива категорија и да не утичу подједнако на све учеснике у борбеним дејствима, могу се поделити на: борбене, просторне и временске услове.

Борбени услови

Под борбеним условима подразумевају се опште и посебно стање објективне стварности, која олакшава или отежава почетак, трајање и исход борбених дејстава. Под појмом *напад* подразумева се *осваја-*

⁴ *Речник српскохрватског књижевног језика*, књига шеста, „Матица српска“, Нови Сад, 1976, стр. 582.

⁵ „Под условима неке појаве подразумевају се све оне појаве од чијег постојања она зависи, било у целини, било ма којим својим делом“ (М. Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981, стр. 636).

ње простора, док одбрана значи очување простора (од непријатеља) у оружаном борби. Ти појмови чине логичне супротности, један постаје комплемент другог, тј. из једног произилази други појам. С обзиром на то да је одбрана „очување простора од непријатеља“, њено значајно обележје јесте ишчекивање. Због тога су почетни борбени услови, или погодности извођења борбених дејстава, на страни нападача. Те погодности се огледају у: иницијативи, надмоћности, наметању властитог начина вођења борбених дејстава, брзини, непрекидности вођења борбених дејстава, целисходном груписању снага на изабраном правцу и изненађењу.

У почетној фази борбених дејстава (рата) *иницијатива* је најчешће на страни нападача и он, на основу ње, влада ситуацијом: има велику слободу у избору акција, праваца, времена и начина дејства. Супротно нападачу, бранилац је, обично, без могућности за слободно дејство. Он своје поступке усмерава према начину дејства нападача. Због тога нападач тежи да задржи иницијативу до остварења постављеног циља, а бранилац да је у погодном тренутку преузме, јер је она један од услова за успех у борбеним дејствима.

Надмоћност је стање у којем се изражава предност нападача над браниоцем у одређеном временском периоду и на одређеном правцу. Нападач га остварује правовременим и целисходним груписањем снага у зони напада на изабраном правцу; правилним избором места, времена и начина дејства; већом борбеношћу људства,⁶ бољим квалитетом борбених средстава⁷ и вештим извођењем напада. Нападач је у могућности да наведене активности оствари јер, најчешће има иницијативу на својој страни. Због тога се бранилац, да би обезбедио надмоћност, ослања на висок борбени морал људства,⁸ врхунску обученост, умешно коришћење земљишта и на правилно ангажовање снага (на основу реалне претпоставке и процене).

У *наметању властитог начина вођења борбених дејстава* предност има нападач, јер бира поступке и дејства која му одговарају. Релативно је слободан и у избору праваца дејстава, груписању снага, избору маневра итд. Све је то непознато браниоцу, који може само реално да процењује и претпоставља. У почетном периоду сила напа-

⁶ „У тактичкој офанзиви војска лакше одолева опасностима услед убеђења о својој надмоћности над непријатељем, јер су у тим приликама сви војници уверени, да их њихов командант уопште не би ни повео на напад, да он сам није убеђен у способност и храброст трупе и у њену надмоћност над непријатељем“ (Ж. Мишић: *Стратегија*, ВИНЦ, Београд, 1993, стр. 518).

⁷ „Кад ратују две непријатељске војске, онда нападно (офанзивно) дејствује она војска, која се осећа јачом како у материјалном тако и у моралном погледу...“ (исто, стр. 502).

⁸ „Осећање опасности за целину отаџбине као и осећање неприкосновености властитог огњишта нагоне браниоца и цео његов народ на усиљена дела и подвиге, а то у њима разгорева страсти, да што упорније и што чвршће бране своју отаџбину и своје огњиште, а то све доводи до невероватних размера...“ (исто, стр. 523).

дачевих удара је најјешћа, груписање снага најцелисходније и нападач жели да снажним почетним ударима постигне одлучујуће резултате. Бранилац мора да пронађе одговарајуће методе вођења одбрамбених дејстава помоћу којих ће избећи те одлучујуће борбе, које нападач настоји да наметне по сваку цену.

Брзину и непрекидност борбених дејстава нападач остварује сталном активношћу јединица у свим условима борбене ситуације, земљишта и времена, по свим елементима борбеног распореда непријатеља, на читавој дубини задатка, једновременим ангажовањем снага на фронту, боковима и у позадини браниоца. У могућности је да то оствари јер има иницијативу, надмоћност и слободу у избору акција. Због тога групише снаге растресито, обезбеђује да се груписање обави у највећој тајности, непосредно пред отпочињање дејстава, за што краће време, користи природне погодности простора, запречава и утврђује одбрамбене положаје и обезбеђује снаге за активна дејства према свим елементима борбеног распореда.

Приликом *избора и груписања снага* на изабраном правцу предност је на страни нападача, јер он бира правац напада зависно од могућности својих снага. Због тога на изабраном правцу може да обезбеди неопходну надмоћност⁹ и тако створи услове за успешно извођење нападног дејства и обављање задатка за што краће време и са што мање властитих губитака. Та околност намеће браниоцу потребу да сопствене снаге држи „... што је могуће више прикупљене, докле се год не опази и не сазна, шта хоће непријатељ, куда мисли, и с коликом је снагом“.¹⁰

Изненађење је стање које наступа као последица неочекиваног дејства по објекту, времену, начину, интензитету и примени нових борбених средстава. С обзиром на то да има иницијативу и надмоћност, нападач увек настоји да постигне изненађење и дезорганизује, разбије и паралише браниоца. Међутим, пре него што стигне до положаја браниоца, нападача могу да изненаде његова противдејства, пре свега активна дејства, а последица у неким случајевима може да буде, чак, и одустајање од напада.

На основу наведеног, може се закључити да у почетним борбеним условима предност, тј. погодност у извођењу борбених дејстава има нападач, јер има иницијативу, слободу у избору акција, праваца и начина дејства, надмоћност у снагама, више могућности да изненади браниоца и већу могућност за концентрацију ватре.

Просторни услови

Под просторним условима подразумевају се земљиште и поморски и ваздушни простор (делимично и космос у зони борбених дејстава).

⁹ „Једно од врло важних преимућстава тактичке офанзиве јесте и могућност, да се противу главног објекта напада концентрише сва ватра“ (исто, стр. 519).

¹⁰ Исто, стр. 519.

ва чије карактеристике значајно утичу на снаге сукобљених страна приликом извођења борбених дејстава. Да би се анализирао утицај простора, односно свих његових облика, на чиниоце снага сукобљених страна при извођењу борбених дејстава неопходан је јединствен критеријум за схватање простора.¹¹ У целини, просторни услови се могу разматрати као физичкогеографски и антропогеографски. Под физичкогеографским условима подразумевају се карактеристике рељефа, вегетације, хидрогеографије, састава тла, климе и њихов утицај на борбена дејства. Физичкогеографске карактеристике простора различито утичу на нападача и браниоца.

Суштина напада је освајање простора, а одбране (у фази ишчекивања) – очување простора од непријатељевог напада. Због тога је нападач приморан да се креће ка положају браниоца, који одбрану обично организује на познатом простору. Бранилац бира простор и правовремено га припрема и инжињеријски уређује, оптимално заклања јединице и не ангажује све снаге одједном (јер мора да осујети намере нападача и обави друге задатке). Нападач је принуђен да се креће на непознатом терену и међу становништвом које је непријатељски расположено. Све време док се изводе борбена дејства, бранилац у зони одбране има велику слободу кретања, што му омогућава да припреми нападачу различита изненађења и неочекивана дејства. Стога је у могућности да одступи од првобитне замисли и да, у погодном тренутку, предузме активна и нападна дејства с унапред припремљених положаја. Осим тога, услед непрекидног кретања (наступања), замарају се нападачеве снаге, што може да има опасне последице, нарочито ако је бранилац инжињеријски уредио простор и ако га вешто користи. Нападач савлађује простор кретањем под најјачом ватром браниоца. Затим, снаге браниоца дејствују из заклона, док снаге нападача не могу да користе никакав заклон. Дакле, сви велики напори које подносе снаге нападача указују на тешкоће у извођењу напада и на јачину одбране као вида дејства.

Ако бранилац у одбрамбеним дејствима узме у обзир антропогеографске чиниоце, који су резултат људске делатности (насељеност, урбанизација, степен уређености територије), одбрана је јача, и нападач, да би остварио циљ, принуђен је на велико напрезање и ангажовање знатно већих снага.

Временски услови

Временски услови су у најнепосреднијој вези с просторним условима и чине с њима дијалектичко јединство. Зависно од степена искоришћености тих услова повећава се или умањује укупна борбена вредност чинилаца сукобљених страна. Утицај временских услова на

¹¹ Под термином „простор“ у раду се подразумева само земљиште као простор.

припрему и извођење борбених дејстава може се разматрати као: трајање, метеоролошко-климатска (атмосферска) појава, доба дана и годишње доба.

Време, као трајање, основни је услов за правовремено и успешно организовање и вођење борбених дејстава. Уколико је време кратко, неопходно је брзо доношење одлуке, заузимање (формирање) борбеног распореда, припрема за дејство и готовост јединица да у свим условима отпочну и воде борбена дејства. Правовремено отпочињање борбених (нападна и одбрамбена) дејстава, уз предузимање потребних мера за њихово обезбеђење, може пресудно да утиче на обављање задатка. Рационално коришћење времена изузетно је значајно и упадним и у одбрамбеним дејствима. При томе је брзина у предузимању одговарајућих поступака први услов за постизање изненађења, којим се обезбеђује значајна предност страни која га обезбеди, што не значи и сигурно постизање одлучујућих резултата, нарочито ако и супротна страна брзо реагује и отклони наведене опасности. У сваком случају, време је значајан чинилац успеха и за нападача и за браниоца, будући да повећава или умањује борбену моћ њихових јединица. Наиме, свако остварено изненађење – у погледу времена или начину поступања – присиљава супротну страну да предузима нове мере и да одступа од свог плана вођења борбеног дејства. Док нападач инсистира на муњевитим дејствима,¹² бранилац настоји да га замара, исцрпљује, задржава, и слично.¹³ Могућност да се борбена дејства воде што дуже један је од основних услова за успешан завршетак одбрамбених дејстава.

Утицај временских услова редовно се разматра као астрономска и метеоролошка појава. Упркос савременој борбеној техници, неповољни временски услови смањују њену ефикасност. Због тога нападачу погодују повољни, а браниоцу неповољни временски услови.

Утицај доба дана мења се у савременим условима с обзиром на развој технике. У ранијим ратовима дневна дејства су сматрана нормалним, док су ноћна дејства била ретка. У Другом светском рату и ратовима вођеним после њега ноћна дејства су примењивана чешће него раније. Савремена техника знатно доприноси извођењу ноћних дејстава (средства за ноћно осматрање, термовизијско вођење у инфрацрвеном спектру независно од доба дана, радарско извиђање до 250 km, глобално позиционирање употребом сателита независно од

¹² „Тактичка офанзива зависна је у неку руку и од времена, јер напад треба увек и отпочети и свршити истог дана. Борба с нерешеним исходом лако се другог дана може да претвори у успех за браниоца, а за нападача да то буде изгубљена битка“ (Ж. Мишић, *исто*, стр. 520).

¹³ „Свако задржавање, нерад и узалудно губљење времена у операцијама ради нападања одлаже одлучни судар, а то иде у корист браниоца, јер је њему потребно време, и да се ојача и да сачека какве утицаје са стране, који могу да му помогну, и да дају повољнији обрт операцијама“ (*исто*, стр. 532).

доба дана) јер је омогућила да се не прави разлика између дејстава дању и ноћу. Тако су ноћна дејства постала главно обележје технички супериорнијег противника, све док се браниоцу не униште радарски системи и средства за успешно супротстављање нападачу. С обзиром на то да су извиђање, командовање, осматрање, кретање и оријентација много бољи и лакши дању, а и ефикасност борбене технике је много већа, нападач и у савременим ратовима прибегава дневним дејствима да би његова техника дошла до потпуног изражаја. Због тога бранилац, најчешће, прибегава ноћним дејствима (изводи препаде, испаде, противнападе и друга дејства). Међутим, ноћ је савезник ономе ко се у њој боље сналази, тј. ко је боље навикнут и обучен за ноћна дејства и ко боље познаје земљиште. Свестрано познавање услова и њиховог утицаја на припрему и извођење борбених дејстава основа је за целисходно ангажовање снага у конкретној борбеној ситуацији.

Однос снага за извођење нападних и одбрамбених дејстава

Снаге за извођење борбених дејстава, као сложену категорију, чине људски и материјални чиниоци, који су подложни променама зависно од развоја ратне технике и ратне вештине уопште. У борбеним дејствима они се различито манифестују, што зависи од услова у којима се та дејства припремају и воде.

Људски чинилац

У борбеним дејствима човек обавља изузетно сложене и специфичне задатке, уз велике физичке и психичке напоре, у отежаним и неизвесним условима. Због тога је неопходно да су људи изузетно способни, свестрано обучени, физички и психички припремљени и организовани у јединице у којима владају међусобно поверење и дисциплина. Човек доноси одлуку од које зависи вид борбеног дејства, организатор је припрема за вођење борбених дејстава и непосредни реализатор предвиђених активности. У нападним и одбрамбеним дејствима испољавају се квантитативне и квалитативне вредности људског чиниоца.

Квантитативне вредности људског чиниоца у нападним и одбрамбеним дејствима изражавају се бројем људи, односно бројем и врстама јединица које учествују у извођењу дејстава. На почетку борбених дејстава квантитативне вредности су увек на страни нападача – он обезбеђује бројну надмоћност у живој сили која је значајна, али није увек одлучујућа у оружаном борби. Како се дејства одвијају, нападачева жива сила се троши и надмоћност у живој сили прелази на страну браниоца. Тиме се ствара повољан однос снага, што је један од услова

за прелазак у напад. Међутим, за извођење борбених дејстава најзначајнији је квалитет људског чиниоца.

Квалитативне вредности људског чиниоца испољавају се кроз борбени морал, психофизичку припремљеност, војностручну обученост и начин организовања снага (јединица) уопште. У борбеним дејствима борбени морал је на страни нападача и његове јединице лакше одолевају опасностима због убеђења да су надмоћније од браниоца (уверене су да их њихов командант не би повео у напад да не верује у њихову способност и храброст и њихову надмоћност над браниоцем). Поред тога, напада само онај ко се осећа јачим како у моралном, тако и у материјалном погледу. Међутим, према Мишићу, осећање опасности за отаџбину и осећање неприкосновености властитог огњишта код браниоца изазива нагон за велика дела и подвиге до неслућених размера.

Психофизичка припремљеност људског чиниоца обезбеђује безболно савлађивање многих сложених и тешких проблема у нападним и одбрамбеним дејствима, посебно у случају када се задаци обављају без значајније подршке и непосредног ослоњања на сопствене снаге (свој народ) и у неизвесним ситуацијама. Док изводи нападна дејства нападач се све више удаљава од граница отаџбине, и његове јединице све више губе вољу за даља дејства, јер се често верује да се првом одлучном победом постиже крајњи циљ. Међутим, то обично није тако, па су потребна додатна напрезања за даље наступање или да би се сачувало оно што је освојено. Бранилац је у том погледу у повољнијем односу јер са првим нападачевим посустајањем почињу да се остварују његови циљеви, што га додатно мотивише за упорнију и продужену борбу.

Војностручна обученост људства испољава се кроз руковање наоружањем и другим средствима савремене технике и припремљеност за вођење нападних и одбрамбених дејстава. То је изузетно значајно и за нападача и за браниоца, јер је висок ниво војностручне обучености услов за успех у нападним и одбрамбеним дејствима и услов опстанка. Велика напрезања јединица у нападним дејствима указују на тешкоће у извођењу напада. Због тога се, пре отпочињања напада, приликом процене ситуације, цене сви елементи који утичу на обављање задатка – напада. Ако је обученост претежно на страни нападача – може се отпочети с нападом. Међутим, и бранилац посвећује пажњу војностручној обучености својих јединица и, будући да је у одбрани изражен нагон за самоодржањем, може се закључити да је воља за успех на страни браниоца.

У нападним и, посебно, одбрамбеним дејствима, до изражаја долазе организованост снага и вештина руковођења као квалитативна својства људског чиниоца. Наиме, нападач и бранилац настоје да организују снаге за успешно обављање задатка. Начин на који се организују снаге одређује командни кадар, који је „главни носилац енергичности, тога духовног елемента, од кога у рату зависи скоро 3/4 успеха... Треба трајно радити на спреми и образовању виших коман-

даната за војску, јер њихова спрема, као дело темељног васпитања, не постиже се тако лако. За то треба не само доста труда, него и доста времена и велике умешности. Крајње би време било, да се у нашој младој војсци једанпут овом питању поклони најозбиљнија пажња, јер не треба заборавити, да ће она војска имати увек и све шансе за успех у рату, која имадне у рату боље, спремније, духовитије и родољубивије команданте од војске у непријатеља“.¹⁴ Све то указује да ће предност у вези с организацијом снага и вештином руковођења нападним и одбрамбеним дејствима бити на страни онога ко има квалитетнији командни кадар.

Материјални чинилац

Материјални чинилац чине материјална средства оружаних снага, економски потенцијал и материјални извори земље који се користе у оружаном борби и за њене потребе. Утицај тог чиниоца на ток и резултате нападних и одбрамбених дејстава постаје све већи, посебно кад је реч о наоружању и другим средствима ратне технике, што се нападним и одбрамбеним дејствима испољава квантитативно и квалитативно.

Квантитативне вредности материјалног чиниоца у нападним и одбрамбеним дејствима изражавају се количином наоружања и војне опреме и средствима за материјално обезбеђење. Те вредности уопште или на правцу главног удара на страни су нападача, што му омогућава да оствари почетну надмоћност у ватри и удару. Међутим, то није пресудно за извођење нападних дејстава, већ квалитет. Наиме, један од услова да нападач отпочне с нападним дејствима јесте опремљеност његових јединица квалитетним наоружањем, јер оно утиче на морал јединица. Истовремено, то је један од услова за остварење успеха у нападу. Због тога је неопходно да бранилац пронађе материјално-техничка и организациона решења и одабере начине вођења одбрамбених дејстава помоћу којих ће моћи успешно и ефикасно да неутралише евентуалне техничке предности нападача и обезбеди да дођу до потпуног изражаја друга преимућства снага одбране.

Однос циљева нападних и одбрамбених дејстава

Циљеви¹⁵ нападних и одбрамбених дејстава произилазе из суштинског напада и одбране и конкретне тактичке ситуације. Циљеви напад-

¹⁴ Исто, стр. 501–502.

¹⁵ „Циљ је вредност коју треба стећи, остварити или сачувати“ (Б. Јовановић: *Увод у теорију војног руковођења*, ВИЗ, Београд, 1984, стр. 35). У тактичко-оперативном смислу циљ је планирани резултат који јединица треба да оствари у одређеном времену. Циљ сваког нападног и одбрамбеног дејства јесте остваривање оптималног резултата у конкретной ситуацији.

них дејстава и одбрамбених дејстава одређују се на основу: јачине сопствених снага и њихових могућности; јачине, распореда, намера и могућности непријатеља; карактеристика простора и других услова у којима се припремају и изводе нападна и одбрамбена дејства.

У односу на простор, циљ напада је његово освајање, а одбране – очување. Према Клаузевицевом мишљењу, напад и одбрана су у дијалектичком односу. Одбрана је јачи вид борбе с негативним циљем, а напад слабији – с позитивним циљем. Одбрана је јачи „вид борбе“ у случају да су средства иста. Лакше је, сматра он, сачувати него стећи, јер све оно што се не догађа иде у корист браниоца.¹⁶ Међутим, поред очувања простора, циљ сваке одбране јесте и стварање повољнијег односа снага и прелазак у напад. Дакле, одбрана треба да се брани све дотле док је слабија, а када се постигне повољнији однос снага одбрану (чување простора) треба напустити и прећи у остваривање „позитивног циља“ (напад), тј. у освајање, односно, ослобађање простора који је заузео нападач.

Циљеви нападних и одбрамбених дејстава се реално одређују према борбеним могућностима јединица и других субјеката који се на било који начин у њима ангажују. Да би се циљ реално одредио потребно је непрекидно праћење и познавање ситуације и потпуно схватање добијеног задатка, нарочито места и улоге јединице која изводи одбрамбена дејства у борбеном распореду више јединице, јер пробијањем одбране на одређеном правцу нападач нарушава целокупни систем одбране браниоца. Због тога је посебно значајна способност команде браниоца да предвиди могуће правце, време и начине дејства нападача. На тај начин бранилац усклађује односе између учесника у одбрамбеним дејствима и приморава нападача да напада на мање важном правцу, да непотребно и неекономично троши и изнурава властите снаге и губи време. Уколико бранилац успе да на одређеном правцу за извесно време не претрпи пораз – остварује постављени циљ, јер је браниоцу време најбољи савезник.

Циљеви нападних и одбрамбених дејстава изражавају се кроз идејни део одлуке а реализују обављањем задатака. Идејни део одлуке браниоца за одбрамбена дејства садржи и нападна дејства, јер се тиме остварује циљ одбране, тј. прелази се у напад и осваја, односно, ослобађа простор који је заузео нападач. Циљ и задатке, по правилу, утврђује претпостављени старешина који регулише начин обављања задатака. У условима када се из било којих разлога браниоцу не може саопштити задатак, он самоиницијативно, зависно од опште ситуације, одређује и поставља задатак, тј. предузима нападна дејства, јер се само нападом остварује циљ (поражава непријатељ).

¹⁶ К. Ф. Клаузевиц: *О рату*, „Вук Караџић“, Београд, 1951, стр. 22.

Припрема нападних и одбрамбених дејстава

Нападна и одбрамбена дејства су веома сложена и специфична борбена дејства. Будући да представљају логичне супротности, за њихово извођење треба обезбедити одговарајуће услове. Успех у извођењу нападних и одбрамбених дејстава, поред осталог, постиже се: обезбеђењем тајности приликом предузимања мера и поступака у току припреме и извођења дејстава; добро организованом обавештајном службом и извиђањем непријатеља, тј. добрим познавањем непријатеља и његових могућности; познавањем земљишта и објеката на које се дејствује, односно правилним избором објеката у односу на конкретне услове и властите могућности; изненађењем, брзином дејства и, у вези с тим, добро организованом припремом људства и средстава за извођење нападног, односно одбрамбеног дејства.

За извођење нападних или одбрамбених дејстава потребна је посебна припрема, зависно од специфичности постављеног циља. Обим и садржај припрема зависе од: циља дејства и јачине и распореда непријатеља; распореда, јачине, стања и могућности јединице која изводи дејство; начина дејства; земљишних и временских услова; степена обучености људства и врсте и количине расположивих материјалних средстава, и другог. Такође, на степен, обим и садржај припрема значајно утиче расположиво време. Временска ограниченост не сме да буде разлог за необављање дела припрема од којих битно зависи успех извођења дејства. Тај део припрема се мора спровести и под условом да је неопходно максимално напрезање људства.

Уз уважавање специфичности дејства, припрема и организовање нападних и одбрамбених дејстава, начелно, обухватају: проучавање задатака; процену ситуације, уз истовремено прикупљање података о непријатељу – земљишту и правцима дејства; доношење одлуке, односно издавање заповести; организовање садејства с другим јединицама; моралну и безбедносну припрему; припрему материјално-техничких средстава и попуну јединице; збрињавање болесних и рањених, и све друго што је повезано са конкретним задатком и борбеном ситуацијом. Нападач тежи да припрема и организовање нападних дејстава трају што краће, да за кратко време групише снаге и изненади браниоца, јер су иницијатива и надмоћност на његовој страни. Бранилац, насупрот томе, жели да за припреме и организацију одбрамбених дејстава има више времена да би уредио положаје и земљиште за одбрану. Ако бранилац организује одбрану на земљишту које је делимично уредио још за време мира, предност у времену за припрему одбрамбених дејстава биће на његовој страни. Осим тога, покрети браниоца у

зони организовања одбране су неометани, па за уређење положаја и земљишта може да ангажује сопствено становништво. Предност у извођењу дејстава имаће страна која брже обави припреме и групише снаге за дејство.

Извођење нападних и одбрамбених дејстава

Начин извођења нападних и одбрамбених дејстава зависи од конкретних услова и стога се не може прецизно објаснити. Но, без обзира на различите услове извођења дејстава, нападач тежи да нападна дејства буду брза и енергична, јер свака неодлучност и оклевање погодују браниоцу. Због евентуалних застоја или привремених неуспеха на једном правцу не смеју да се успоре или обуставе нападна дејства на правцима на којима се успешно одвијају.

Супротно нападачу, бранилац настоји да избегне главни удар и одлучује се за еластичан отпор. Тиме добија на времену, а браниоцу је време најбољи савезник. Уколико бранилац не претрпи пораз у току извесног времена, приморава нападача да рашчлањује, умара и слаби своје јединице. Бранилац свим расположивим снагама настоји да одржи равнотежу с обзиром на надмоћност нападача. Погодности одбрамбених дејстава (прецизна ватра из заклона, инжењеријско уређење и природне погодности земљишта) бранилац користи за максимално наношење губитака нападачу и изнуравање његових снага. Тиме постиже повољан однос снага и услов за прелазак у напад.

Однос резултата извођења нападних и одбрамбених дејстава

Резултати нападних и одбрамбених дејстава су квалитативно и квантитативно изражене и остварене вредности, у одређеном времену, на основу дефинисаног циља и планираног задатка.¹⁷ Они се постижу реализацијом планираних задатака а изражавају освајањем – очувањем, простора, губицима у људству (како сопствених, тако и непријатељевих снага) и губицима у материјално-техничким средствима (непријатељевим и сопственим). Резултат успешно изведеног напада јесте освојен простор, а успешно изведене одбране – сачуван простор. Нападач у одређеном временском периоду може да потисне браниоца с одређеног простора. Међутим, то не значи да је постигао успех ако се узму у обзир време за које је то остварио и губици у људству и материјално-техничким средствима, јер резултат одбране је и стварање повољног односа снага да би се у погодном тренутку прешло у напад.

¹⁷ „Резултат је оно што се постигне, до чега се дође неком активношћу“ (*Речник српскохрватског књижевног језика*, књига пета, „Матица српска“, Нови Сад, 1973, стр. 496).

У извођењу нападних и одбрамбених дејстава свака страна тежи да обезбеди предност, а да би у томе успела настоји да супротној страни нанесе што веће губитке. Међутим, губитке не чини само убијено, рањено и заробљено људство. Користећи погодности одбране, бранилац нападачу наноси веће губитке јер његове снаге дејствују из заклона, док су снаге нападача изложене прецизној ватри и налазе се изван заклона. Снаге нападача у нападним дејствима губе се „као снег у пролеће по мери њенога кретања унапред“.¹⁸ Губици нападачевих снага су утолико већи, уколико је време пружања отпора браниоца веће и уколико је одбрана ешелонирана по дубини. Због тога нападач мора да води рачуна о попуни својих јединица.

Успешним извођењем одбрамбених дејстава бранилац постиже повољан резултат и с морално-психолошког становишта, док нападач губи вољу за даља дејства и кретање напред. Наиме, морални губици могу да имају за нападача теже последице од физичких губитака. Зато је за браниоца нужно да оствари повољан резултат с морално-психолошког становишта и у укупном односу снага да би у погодном тренутку променио начин дејства, тј. да би из одбране прешао у напад, што је и крајњи циљ одбране.

*
* *

Борбена дејства су се увек испољавала у одређеним борбеним, просторним и временским условима који су значајно утицали на њихов садржај и карактер, као и на њихов исход. Нападна и одбрамбена дејства, као веома сложене и динамичне појаве оружане борбе, не могу се целовитије разматрати без свестраног познавања услова у којима се организују и воде. Искуства из ратова указују на то да је победу односила страна која је, поред осталог, успевала да спозна и што рационалније искористи повољно деловање конкретних борбених, просторних и временских услова.

Под борбеним условима припреме извођења нападних и одбрамбених дејстава подразумевају се опште и посебно стање објективне стварности које олакшава или отежава почетак, трајање и исход нападних и одбрамбених дејстава. Појмови напад и одбрана су логичке супротности („освајање простора“ и „очување простора“), један постаје комплемент другог, тј. један из другог произилази. С обзиром на то да је одбрана „очување простора од непријатеља у оружаном борби“, њено значајно обележје је ишчекивање. Због тога су почетни борбени услови, тј. погодности извођења борбених дејстава, на страни нападача. Те погодности огледају се у: иницијативи, надмоћности,

¹⁸ Ж. Мишић: *исто*, стр. 514.

„Године 1812. Наполеон I прешао је Њемен с војском од 442.000 бораца, и после непуна три месеца ушао је у Москву са свега 95.000 бораца“ (*исто*, стр. 515).

наметању властитог начина вођења борбених дејстава, брзини и непрекидности борбених дејстава, целисходном груписању снага на изабраном правцу и изненађењу.

Просторни услови се односе на земљиште и поморски и ваздушни простор, а делимично и на космос, у зони борбених дејстава. Они због својих карактеристика значајно утичу на обе снаге у сукобу приликом извођења нападних и одбрамбених дејстава. У целини, просторни услови се могу разматрати као физичкогеографски и антропогеографски услови. Под физичкогеографским условима подразумевају се карактеристике рељефа, вегетација, хидрографија и састав тла, и њихов утицај на нападна и одбрамбена дејства. Посебну групу просторних услова чине антропогеографски чиниоци, који су резултат људске делатности. То су, пре свега, насељеност, урбанизација и степен уређености територије. Коришћењем природних погодности простора, инжињеријским уређењем, правременом припремом и оригиналним решењима бранилац добија на јачини и у предности је у односу на нападача када је реч о простору.

Утицај временских услова на припрему и вођење нападних и одбрамбених дејстава може да се разматра као: трајање, метеоролошко-климатска (атмосферска) појава, доба дана и годишње доба. Зависно од степена коришћења тих услова повећава се или умањује предност нападача или браниоца.

Људски и материјални чиниоци снага у нападним и одбрамбеним дејствима различито се манифестују, у зависности од услова у којима се та дејства припремају и воде. Чине их људски и материјални чиниоци. У нападним и одбрамбеним дејствима људски чинилац има одлучујући значај, а испољава се кроз квантитативне и квалитативне вредности. Квантитативне вредности се изражавају бројем људи, односно бројем и врстама јединица које учествују у извођењу нападних и одбрамбених дејстава. Квантитативне вредности уопште или на правцу главног удара на страни су нападача. Квалитативне вредности се испољавају кроз борбени морал, психофизичку припремљеност, војноструктуру обученост и начин организовања снага (јединица) уопште. У почетном периоду борбених дејстава квалитативне вредности, начелно, на страни су нападача. Међутим, током извођења борбених дејстава квалитативне вредности људског чиниоца могу да се повећају код браниоца, јер осећање неприкосновености властитог огњишта и нагон за самоодржањем повећавају браниочеву вољу за успехом. Утицај материјалног чиниоца на ток и резултате нападних и одбрамбених дејстава постаје све значајнији, посебно у погледу наоружања и других средстава ратне технике. Испољава се кроз квантитативне и квалитативне вредности. Квантитативне вредности се изражавају количином наоружања и војне опреме и средстава за материјално обезбеђење. Квалитативне вредности се односе на квалитет наоружања и опреме (ефикасност и борбене могућности) и квалитет средстава за

материјално обезбеђење. И квантитативне и квалитативне вредности материјалног чиниоца су на страни нападача, јер је то један од услова да нападач отпочне нападна дејства.

Циљеви нападних и одбрамбених дејстава произилазе из суштине напада и одбране и конкретне тактичке ситуације. Циљ напада је освајање простора, а циљ одбране – његово очување. Поред очувања простора, свака одбрана има циљ да створи повољнији однос снага и пређе у напад, тј. у освајање, односно, да ослободи простор који је заузео нападач.

За припрему и извођење нападних и одбрамбених дејстава потребно је да се обезбеде одговарајући услови. И нападно и одбрамбено дејство се брижљиво, темељито, брзо и правовремено припремају, с основном намером да се предухитре промене које могу да наступе на супротној страни. Свако извођење нападних и одбрамбених дејстава карактерише оригиналност припреме и вођења. Предност у извођењу дејстава имаће страна која брже обави припреме и групише снаге за дејство.

Резултати нападних и одбрамбених дејстава су квалитативно и квантитативно изражене и остварене вредности, у одређеном времену, на основу дефинисаног циља и планираног задатка. Изражавају се освајањем, односно очувањем простора и обостраним губицима у људству и материјално-техничким средствима. Резултат успешно изведеног напада јесте освојени простор, а успешно изведене одбране – сачувани простор. Начелно, бранилац нападачу наноси веће губитке.

Одбрана је повољнији вид борбених дејстава у случају истих средстава. Међутим, у савременим борбеним дејствима предност у средствима је на страни нападача, јер је то један од основних услова за прелазак у напад, који је основни и решавајући вид борбених дејстава јер се само њиме остварује циљ (поражава непријатељ). Одбрана је привремени (нужни) вид борбених дејстава. Поред очувања простора, циљ одбране је стварање повољнијег односа снага ради преласка у напад.

Литература:

1. А. Бофр: *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968.
2. Ф. Бркић: *Активност тактичких јединица у одбрани*, „Војни гласник“, бр. 3/1981, ВИЗ, Београд, 1981.
3. Д. Вишњић: *Појам оружане борбе*, ВИНЦ, Београд, 1988.
4. *Војна доктрина СРЈ* (нацрт), ЦВШ ВЈ, Београд, 1994.
5. *Војни речник*, Војно штампарско предузеће, Београд, 1967.
6. Група аутора, *Актуелни проблеми одбране тактичких и здружених тактичких јединица*, ЦВВШ ЈНА, Београд, 1981.
7. Група аутора, *Бој на копну* (студија), ЦВВШ КоВ ЈНА, Београд, 1985.
8. Група аутора, *Могући губици људства, наоружања и војне опреме у општенародном одбрамбеном рату* (студија), Центар ОС за стратегијска истраживања и студије „Маршал Тито“, Београд, 1988.

9. Група аутора, *Општа тактика КоВ*, „Војно дело“, Београд, 1964.
10. Група аутора, *Основи методологије ратне вештине*, I део, ЦВВШ КоВ ЈНА, Београд, 1984.
11. Група аутора, *Основи методологије ратне вештине*, II део, ЦВВШ КоВ ЈНА, Београд, 1984.
12. Група аутора, *Тактика* (учбеник за ВА и Факултет ОНО), књига 2, ССНО, Београд, 1981.
13. Група аутора, *Тактичка искуства из народноослободилачког рата 1941–1945* (зборник радова), ЦВВШ, Београд, 1980.
14. Група аутора, *Тактички примери борбе*, ВИЗ ЈНА „Војно дело“, Београд, 1963.
15. Б. Ђорђевић, *Историја српске ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 2000.
16. А. Жомини: *Преглед ратне вештине*, „Вук Караџић“, Београд, 1952.
17. Н. Милошевић: *Пројектовање истраживања у ратној вештини*, ВИНЦ, Београд, 1989.
18. П. Морача: *Одбрана у НОР*, ВИЗ ЈНА „Војно дело“, Београд, 1959.
19. Б. Ранитовић: *Неки проблемни почетних одбрамбених операција*, „Војно дело“, бр. 4–5/1960, ВИЗ, Београд, 1960.
20. Симпкин, *Надметање у брзини маневра*, ВИНЦ, Београд, 1991.
21. *Стратегија оружане борбе*, ССНО, Београд, 1983.
22. *Стратегија оружане борбе* (привремени материјал), ЦВШ ВЈ – ШНО, Београд, 1998.
23. Сун Цу Ву: *Вештина ратовања*, Мала војна библиотека, Београд, 1952.